

Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het ontwerp-Kappeyne tot herziening der wet op het het lager onderwijs

<https://hdl.handle.net/1874/234735>

mm 11077

BR.1878.IV.9.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK UTRECHT

3453 2261

24 P.

7.
1878 IV, 9. 50

HET VOORLOOPIG VERSLAG

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

OVER

HET ONTWERP-KAPPEYNE

TOT

HERZIENING DER WET OP HET LAGER ONDERWIJS.

~~~~~  
MET BIJLAGEN.



HAARLEM,  
H. D. TJEENK WILLINK.  
1878.



**KEMINK & ZOON.**

# HET VOORLOOPIG VERSLAG

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

OVER

HET ONTWERP-KAPPEYNE

TOT

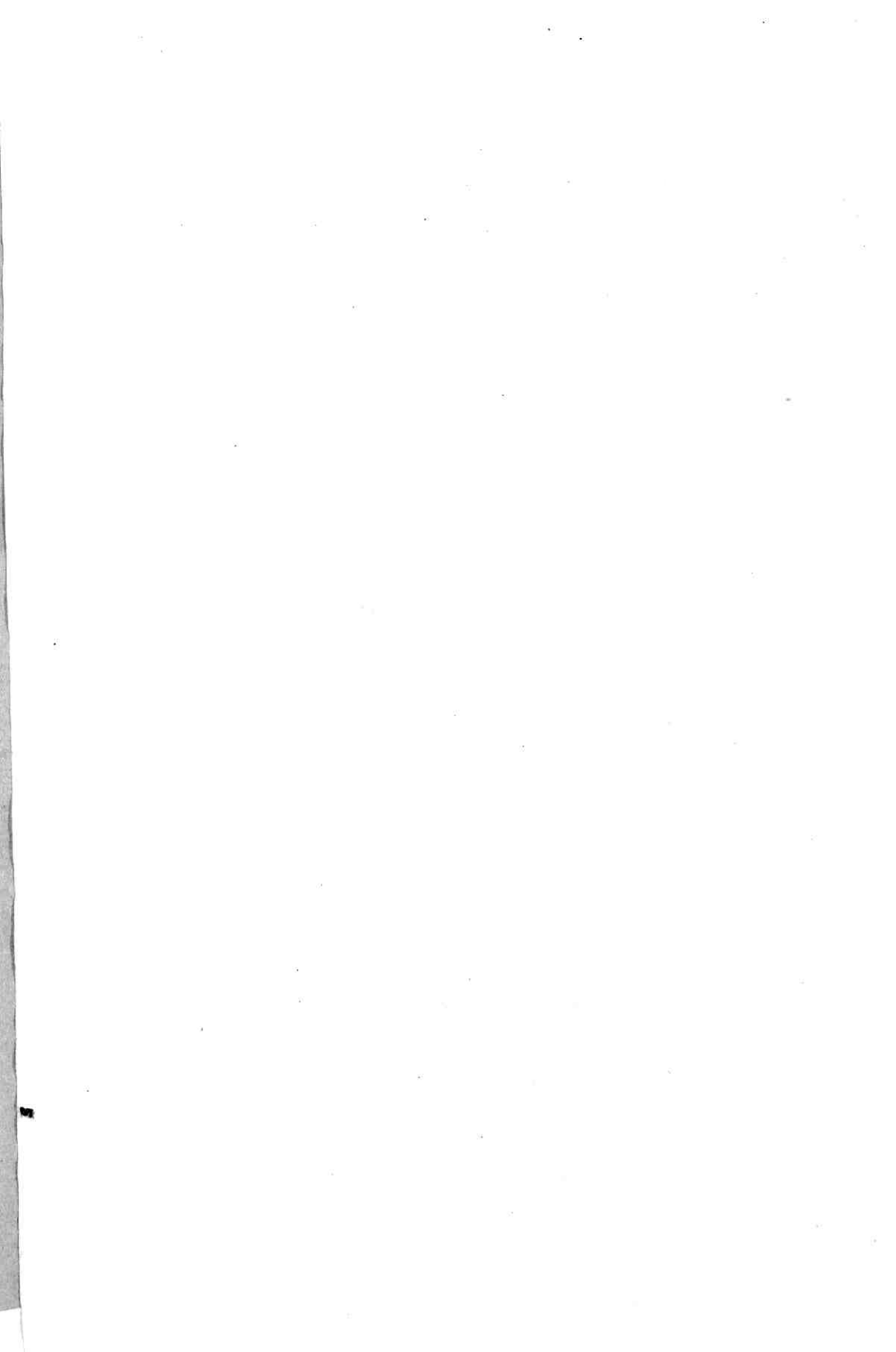
HERZIENING DER WET OP HET LAGER ONDERWIJS.

~~~~~  
MET BIJLAGEN.

HAARLEM,
H. D. TJEENK WILLINK.

1878.

VOORLOOPIG VERSLAG.

Het onderzoek in de afdelingen der Kamer van het wetsontwerp, strekkende tot herziening der wet van 1857 op het lager onderwijs, heeft de volgende uitkomsten opgeleverd.

Algemeene beschouwingen.

Reeds bij den aanvang der overweging werd, zoo als te voorzien was, in al de afdelingen de strijd hervat over de verhouding van openbaar en bijzonder onderwijs en over den waren zin der grondwettige voorschriften, die hier te lande de regeling dezer hoogst gewigtige aangelegenheid beheerschen. Door verscheidene leden werd op nieuw beweerd, dat aan de voorstanders van het bijzonder onderwijs, aan hen, die de meening koesteren, dat onderwijs op de volksschool niet denkbaar is zonder opvoeding, en dat aan de opvoeding een bepaald godsdienstig beginsel ten grondslag moet liggen, sedert jaren stuitend onregt wordt aangedaan. De Minister HEEMSKERK had in der tijd de houding aangenomen, als of hij het middel kende om aan dat onregt een einde te maken en verzoening te weeg te brengen tusschen de strijdende partijen. Het door hem aangeboden wetsontwerp was een bittere teleurstelling geweest. De tegenwoordige voordragt had nog eene veel wijdere, meer afkeurenswaardige strekking. De bestaande grieven zouden bij de aanneming daarvan, in plaats van uit den weg geruimd of gematigd te worden, in hooge mate toenemen. Nieuw voedsel zou worden gegeven aan eene spanning, die onze politieke atmosfeer bederft en door ieder, die het wel meent met het vaderland, moet worden betreurd.

De tegenwoordige voordragt, zeide men, heeft de strekking om door ruime bijdragen uit de schatkist de openbare lagere school zoo hoog te verheffen, dat mededinging der bijzondere school zoo goed als onmogelijk wordt. Zij opent den weg tot de invoering van algemeenen leerpligt, die zich ten slotte in schoolpligt, in dwang tot bezoek van de openbare school zou kunnen oplossen. Zij bemoeijelijkt het meer uitgebreid lager onderwijs, om het middelbaar onderwijs, dat schier uitsluitend van Staatswege gegeven wordt, te bevoordeelen. Geheel het zamenstel harer bepalingen is strijdig met de vrijheid van onderwijs, bij de Grondwet toegekend. Wat toch blijft van die vrijheid over, als de bijzondere school niet slechts geenerlei ondersteuning van Staatswege geniet, maar hare voorstanders nog daarenboven door het aanmerkelijk verhoogen der bijdragen, die zij voor de openbare school ten offer moeten brengen, belet worden het onderwijs in stand te houden, dat naar hunne innigste overtuiging alleen aan de behoefte van het opkomend geslacht voldoet? Een groot deel der bevolking wordt langs dien weg geplaatst tusschen geweten en beurs. Velen zullen verleid worden met de laatste te rade te gaan en daardoor ge-

weld doen aan de inspraak van hun geweten. Zoo iets moet leiden tot demoralisatie der bevolking. Het was onstaatkundig daarop niet te letten en de zaak tot het uiterste te drijven.

Op menig ander gebied wordt door de liberale partij begunstiging van het particulier initiatief voorgestaan. Hier stelt men dat initiatief ter zijde en wil men het zelfs zooveel mogelijk dooden. De wet is dus in hooge mate antiliberaal. Waarom zou wat voor oekonomische vraagstukken geldt, ook niet op het allergewichtigst vraagstuk van het lager onderwijs toepasselijk zijn? Waarom zou ook niet op dat gebied de ombelemmerde concurrentie toegelaten kunnen worden, die men elders zoo wenschelijk keurt?

De Memorie van Toelichting gaat uit van het begrip, dat het openbaar onderwijs een tak is van publieke dienst, die door het Staatsgezag uitsluitend moet worden bevorderd; maar vergeet daarbij dat de Grondwet, al heeft zij ook aan de openbare school zekeren voorrang toegekend, de vrije school daarevens heeft gesteld, en dus althans geen onderdrukking dier school heeft gewild. »De groote meerderheid der natie», zegt zij, heeft hare voortdurende gehechtheid aan de neutrale Staatsschool telkens, wanneer zij er toe opgewekt werd, ondubbelzinnig aan den dag gelegd. Dit vooral meende men te moeten tegenspreken. De neutrale school is voor de Rooms-katholijken en voor de anti-revolutionairen, dat is zeker voor $\frac{3}{5}$ der natie, niet bruikbaar. Zij is dit, naar door sommigen werd beweerd, te minder omdat zij niet eens het haar toegekend karakter van neutraliteit bezit en ook naar aanleiding van art. 23 der bestaande wet, waarin van opleiding tot alle *christelijke* EN *maatschappelijke* deugden gesproken wordt, niet bezitten kan. Ten gevolge van die onderscheiding heeft zij een kenmerk — de aankwekking van godsdienst boven geloofsverdeeldheid — waarmede de meerderheid der natie zich niet kan vereenigen, en wordt dus die meerderheid, wie men eene school opdringt die zij niet wil, aan de minderheid opgeofferd. Waaruit is voorts die ondubbelzinnige gehechtheid der natie aan de neutrale school gebleken? Het is een bekende waarheid, dat geen liefde bestaat zonder offers. Voor de bevordering of instandhouding der bijzondere school worden voortdurend aanzienlijke offers gebragt, offers te grooter omdat het getal der leerlingen hier en daar op 't oog loopende wijze toeneemt. De voorstanders der Staatsschool zoeken daarentegen alleen heul in den steun der schatkist. Zij willen dat de schatkist voor dit doel ook gevuld worde door hen, die een ander onderwijs voor hunne kinderen begeeren. De Memorie van Toelichting vergoelijkt die onregtvaardigheid door op de landsverdediging te wijzen, waarvan de kosten ook bestreden moeten worden door hen, die een afschuw hebben van alle gebruik van wapens, zelfs tot wettige zelfverdediging. Maar de Minister verliest uit het oog, dat het daarbij een gemoedsbezwaar geldt van enkelen, hier van velen, ja van de meerderheid.

Naar het oordeel van verscheidene dezer leden zou dan alleen aan het grondwettig voorschrift der eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen bij de regeling van het openbaar onderwijs voldaan worden, wanneer de neutrale school als aanvulling werd beschouwd, zoodat zij, die aan zulk eene school de voorkeur geven, daarop hunne kinderen konden doen onderwijzen, maar daarevens confessionele staatsscholen bestonden, gelijk men die in Pruisen heeft gekend. In een land als het onze, waar de bevolking, wat godsdienstige geloofsbelijdenis betreft, zoo zeer gemengd is, verdiende dat stelsel zeker de voorkeur. Dat daardoor die kerkelijke tweedragt, die onverdraagzaamheid zou aanwakkeren, waarvan de Memorie van Toelichting op bladz. 3 (zie blz. 63) in verband met de vrijheid van onderwijs spreekt, liet zich niet toegeven. Veeleer was grond voor het beweren, dat de neutrale school of liever het ijveren daar

voor, de onverdraagzaamheid hier te lande levendig houdt. Waar echter de confessionele staatsschool niet te verkrijgen is, zou als surrogaat eenigermate kunnen dienen het stelsel van *verplicht* subsidie aan de bijzondere scholen, naar algemeene regelen bij de wet vast te stellen.

Die laatste denkbeelden zijn nader ontvouwd in de Nota, door een van de leden der Kamer in zijn afdeeling overgelegd en onder lit. A aan het tegenwoordig Verslag gehecht. De steller der Nota betuigt daarbij zijne instemming met het mandement der Nederlandsche bisschoppen omtrent het onderwijs en niet minder met het onlangs door de dagbladen openbaar gemaakt decreet der Propaganda betrekkelijk het onderwijs in de Vereenigde Staten, dat door Paus PIUS IX is bekrachtigd. Hij voegt bij zijne beschouwingen over het hoofdpunt bedenkingen tegen bijzondere bepalingen der voorgestelde wet. Twee andere leden der afdeelingen verklaarden, wat de hoofdzaak betreft, zich met de strekking dier Nota te vereenigen.

Eene andere Nota of liever een in levendige bewoordingen gesteld protest tegen het wetsontwerp werd van antirevolutionaire zijde in elk der afdeelingen ter tafel gebracht. Dat stuk, in 't geheel door acht leden der Kamer ondertoevend, en onder lit. B bij het tegenwoordig Verslag gevoegd, spreekt niet van confessionele staatsscholen, maar heeft tot hoofdstrekking om door toekenning van gelijke geldelijke voorregten van Staatswege aan de bijzondere scholen, als aan de openbare zijn of worden toegekend, een einde te maken aan hetgeen van deze zijde als eene onregtvaardige, met het hoogste volksbelang strijdige begunstiging wordt voorgesteld. Ook in deze Nota wordt tegen bijzondere bepalingen der wet opgekomen. Zij onderscheidt zich in zoover van de straks vermelde, van Rooms-katholieke zijde afkomstig, dat het door de Regering ingenomen standpunt *ten eenen male ongrondwettig* wordt genoemd.

Ten bewijze van die stelling wordt aangevoerd, dat, welke ook de beteekenis van art. 194 der Grondwet moge zijn, dit vast staat, dat de grondwetgever de keuze tusschen openbare en bijzondere scholen geheel heeft willen vrijlaten en de gelegenheid om lager onderwijs van Regeringswege te ontvangen, slechts aan allen, die het *«begeeren»*, niet, gelijk de Regering voorwendt, aan allen, die het *«behoeven»* wil verzekeren, en dat het dus even ongrondwettig als ongerijmd is openbare scholen op te rigten, zonder op de bestaande bijzondere scholen, alzoo op de duidelijk geopenbaarde *begeerte* der bevolking eenige acht te slaan.

In de tweede plaats wordt in de Nota ten stelligste betwist, dat aan de openbare school door de Grondwet de steun van 's lands schatkist is toegezegd. Nergens heeft de Grondwet van *«bekostiging»* van het openbaar onderwijs gesproken, en de Regering miskent dus, als zij spreekt van een *«door het openbaar gezag bekostigd onderwijs»* de duidelijke bedoeling der Grondwet.

Dat de gebruikers van het openbaar onderwijs niet belast worden met die uitgaven van algemeenen aard, welke gedeeltelijk althans aan allen te goede komen, achten de stellers der Nota verdedigbaar, maar niet dat die gebruikers bij wijze van gratificatie ontheven worden van bijdragen, die anderen niet door de schatkist bijgestaan, voor het onderwijs hunner kinderen moeten betalen. Aan een zoodanig privilegie voor de bezoekers der openbare school is, naar zij beweren, in 1848 niet gedacht. Het voortdurend plaatsen der ingezetenen tusschen hunne beurs en hun geweten zou destijds onzedelijk zijn geacht.

In sommige afdeelingen werd al aanstonds na de voorlezing van de Nota lit. B, opgemerkt, dat ofschoon de voorstanders van het bijzonder onderwijs zich bij elke gelegenheid plegen te beroepen op den eerbied, dien men aan hunne gemoedelijke overtuiging verschuldigd is, de stellers dier Nota zich niet

hadden ontzien een toon aan te slaan, die al zeer weinig blijk gaf van waardering van het gevoelen van andersdenkenden. Het had allen schijn alsof men ook nu weder den gespannen toestand over het vraagstuk niet alleen wilde bestendigen, maar zoo mogelijk nog verergeren. Luidruchtig werd geklaagd over verongelijking en onderdrukking, op geen anderen grond dan dat niet te gemoet gekomen werd aan eischen, die zonder voorafgaande Grondwetsherziening niet mogen worden ingewilligd. Nimmer welligt is het streven om de openbare school in een hatelijk daglicht te stellen sterker uitgekomen dan door de voorzeker niet ondubbelzinnige insinuatie dat de leeraren aan de Rijkskweekscholen en gevolgelijk ook de daarin opgeleide onderwijzers, mannen waren »die met het Christendom, ja met het geloof in God en in de onsterfelijkheid ten eenen male hebben gebroken.» Was het te verwonderen dat de voorstanders der openbare neutrale school en de onderwijzers dier school, door zooveel verguizing geprikkeld, met felheid antwoordden en elke poging tot toenadering reeds bij voorbaat vruchteloos achtten? Hoe wordt ook nu weder het voorstel der Regering, dat dan toch aan het godsdienstonderwijs der jeugd gedurende de schooljaren eene meer zekere stelling wil geven, gewaardeerd? Hoe fel wordt de meening bestreden dat de openbare school eene algemeene christelijke moraal, eene christelijke zedeleer boven geloofsverdeeldheid mogt en moest inprenten? Uitdrukkelijk verklaarden deze bestrijders der Nota, dat zij hunne tegenstanders ter zijde zouden staan, waar overtuigend werd aangewezen, dat de grondwettige vrijheid van onderwijs bij dit wetsontwerp in eenig opzigt was verkort. Dit was, huns inziens, niet geschied. Moeijelijk konden zij somtijds het vermoeden van zich weren, dat het die tegenstanders minder om de vrijheid van het bijzonder dan om vernietiging van het openbaar onderwijs te doen was.

Door de stellers der nota werd ter verdediging van het in dat stuk voorkomend gezegde omtrent den godsdienstzin van openbare onderwijzers aangevoerd, dat dit gezegde moeijelijk eene door niets gestaafde verdachtmaking kon worden genoemd, als men zich herinnerde, hoe openlijk is beweerd, dat de openbare school de godsdienst doodt. Sommigen wezen er tevens op, dat het dan toch ook niet aan pogingen ontbreekt om de bijzondere school onverdiend in een ongunstig daglicht te stellen. Die scholen werden niet zelden zonder onderscheid voor sectescholen uitgekreten, waaruit dan werd afgeleid, dat zij aanleiding gaven tot het aankweken van sectehaat. Zoodanig karakter hadden althans de scholen voor christelijk nationaal onderwijs niet. Ieder, die deze scholen bezocht, kon zich overtuigen, dat het onderwijs daar wel de strekking had om het jeugdig gemoed godsdienstig te stemmen, maar vreemd bleef aan de inprenting van bepaalde leerstellige begrippen.

De groote meerderheid in de afdeelingen, verwijten over verdachtmaking en dergelijke ter zijde latende, vereenigde zich ten volle met de beschouwingen der Memorie van Toelichting over het thans behandelde hoofdpunt en verwierp dus de stellingen, waarvan in de beide nota's wordt uitgegaan. Men gevoelde zich echter, wat het wederleggen dier stellingen aangaat, in eenige verlegenheid, daar, ofschoon de zaak eenigzins anders was ingekleed, niets te berde was gebracht wat niet in en buiten de Kamer herhaalde malen opzettelijk bestreden is geworden. Tegenover oude argumenten kon men niet anders dan in eene herhaling van het vroeger betoogde vervallen. Het hoog gewigt van het in aanmerking komend volksbelang scheen echter eenige opzettelijke tegenspraak te vorderen, al moest die dan ook, om de aangeduide reden, beknopt zijn. Te meer was misschien voor zulk eene tegenspraak aanleiding, opdat niet andermaal de klacht zou rijzen, dat op bezwaren, van

Rooms-katholieke zijde aangevoerd, niet genoegzaam acht was geslagen.

De grondwetgever van 1848 heeft zijne voorliefde voor de openbare school, zoo als hij die kende, onverholven aan den dag gelegd. Hij stelde er overgrootten prijs op, dat die school, waar de kinderen van alle burgers, hoedanig de geloofsbelijdenis van dezen ook zij, op dezelfde banken broederlijk nevens elkander gezeten, gemeenschappelijk werden onderwezen en eene zedelijk-godsdiensstige opleiding, vreemd aan alle kerkleer, ontvingen, de volksschool bij uitnemendheid bleef. Daarom wilde hij, dat bij het toekennen van volledige vrijheid van onderwijs, afdoende waarborgen bestonden, dat die vrijheid niet te eeniger tijd zou worden misbruikt; dat niet de bijzondere, kerkelijk gekleurde school ergens in den lande de openbare zou kunnen ondermijnen of verdringen. In die rigting ligt alles — ieder die de geschiedenis der grondwetsherziening onbevooroordeeld nagaat, moet het erkennen — wat over de vaststelling van art. 194 der Grondwet is verhandeld. »Het regt der ouders om naar hunne begrippen de opvoeding hunner kinderen te regelen, om in het kiezen van leermeeesters aan geen dwang onderworpen te zijn» werd erkend, maar de openbare school moest niet enkel den *voorrang* hebben, maar de eenige blijven, regstreeks door het Staatsgezag verzorgd. Daarom werd op sterken en herhaalden aandrang der Vertegenwoordiging, in art. 194 het voorschrift opgenomen, dat het openbaar onderwijs een voorwerp is van de aanhoudende zorg der Regering en het niet minder belangrijke, volgens hetwelk overal in het Rijk van overheidswege voldoende openbaar onderwijs wordt gegeven. Deze eenvoudige, maar onbetwistbare voorstelling, door menige aanhaling uit de in 1848 tusschen Regering en Vertegenwoordiging gewisselde stukken te staven, is genoegzaam om alle denkbeeld te verwijderen, dat de openbare school niet meer dan *aanvulling* van de bijzondere zou kunnen zijn. Dat denkbeeld is „ten eenen male ongrondwettig.”

Uit den aangeduiden geest en strekking van het grondwetsartikel vloeit verder voort, dat de grondwetgever geldelijke ondersteuning der bijzondere school, tenzij die het karakter der openbare behoudt, uit eenige publieke kas niet kan hebben gewild. Die bijzondere school moest alleen uit bijdragen der ouders of van begunstigers worden gesticht en onderhouden. Als toch het Staatsgezag, geroepen om den bloei der openbare school met alle kracht te bevorderen, te gelijker tijd de bijzondere school ondersteunde, handelde het tegen die bepaald aangewezen roeping en werkte mede tot dat ondermijnen of verdringen, waartegen men waarborgen had begeerd. Er is dan ook geen twijfel aan, dat als in 1848 eenig voorstel ware gedaan om aanleiding te geven tot het subsidiëren der bijzondere school, zoodanig voorstel met overgroote meerderheid zou zijn verworpen. Daarentegen sprak het van zelf, dat de overheid het van harentwege overal te geven openbaar onderwijs, voor zooveel noodig, *bekostigen* moest. Dit is voor haar een grondwettige pligt. Hoe de stellers der nota lit. B. de daaromtrent in de Memorie van Toelichting gebezigde uitdrukking kunnen wraken en zoo buitengewonen nadruk leggen op de stelling, dat aan de openbare school de steun van 's lands schatkist niet is *toegezegd*, laat zich moeijelijk begrijpen. Die steun behoefde in de Grondwet niet *toegezegd* te worden; hij werd blijkbaar *ondersteld*. Door openbare scholen werden, ook naar de schoolwet van 1806, de zoodanige verstaan, die uit de *lands-* of eenige andere publieke kas geheel of gedeeltelijk werden onderhouden of ondersteund. In 1848 genoot een aantal onderwijzers van openbare scholen eene Rijkjsjaarwedde, die slechts gedeeltelijk het uitvloeisel was van vroegere toestanden. Hoe kon, zoo als men bij de Grondwetsherziening wilde, het openbaar onderwijs door den Staat *«aangekweekt, aanbevolen en beschermd»* worden, als de

Staatskas daaraan geen hulp verleende? In een der over de Grondwetsherziening gewisselde stukken wordt dan ook, waar de Regering de beteekenis van de uitdrukking: «*van overheidswege*» nader toelicht, met zoo veel woorden gezegd, «dat wel voor de openbare school veelal de medewerking en hulp van provincien en gemeentebesturen zal moeten worden ingeroepen, maar dat zij het voor een pligt der *Staatsregering* blijft houden om daar, waar deze medewerking en hulp te kort mogt schieten, te zorgen, dat aan de bepaling der Grondwet worde voldaan en *alom* de gelegenheid tot verkrijging van *voldoend* openbaar onderwijs gegeven.»

Gesteld eens de Grondwet liet het subsidiëren der bijzondere kerkelijk gekleurde school toe, iets wat aan sommige niet tot de kerkelijke partijen behorende leden niet zoo geheel onaannemelijk toescheen, op welke wijze zou dit dan kunnen en moeten plaats hebben? Nooit nog is een uitgewerkt, eenigzins aannemelijk plan daarvoor openbaar gemaakt. Het bezwaar, dat het Staatsgezag, wanneer het zoodanige scholen wilde ondersteunen, zich op een terrein zou moeten begeven, waarop het zich wegens zijn neutraal karakter met opzigt tot geloofsbelijdenis niet mag en kan bewegen, is nooit opgelost. Gedurige wisseling van denkbeelden valt omtrent de wijze van ondersteuning bij de voorstanders der bijzondere school op te merken. Eerst is van een zogenoemd restitutiestelsel gesproken; vervolgens van het toeleggen van Rijksjaarwedden aan alle bijzondere onderwijzers; thans wordt van de eene zijde op *verplicht* subsidie aangedrongen; van de andere op het toekennen van gelijke geldelijke voorrechten aan de ouders, die de bijzondere school verkiezen, als aan de gebruikers der openbare school zijn of worden toegekend. Er zou, bij het aannemen van dit laatste stelsel, dat zeer naar het restitutiestelsel zweemt, eene verrekking met de houders der bijzondere scholen plaats hebben; maar hoe dat stelsel regelmatig zou kunnen werken, is met geen mogelijkheid te bevroeden. Aan wie de te verrekenen gelden, waarvan het bedrag niet gemakkelijk te bepalen zou zijn, eigenlijk ten goede zouden komen, aan begunstigers, onderwijzers of ouders, blijkt volstrekt niet. Bij het verleenen van subsidie aan *alle* bijzondere scholen, zonder onderscheid, zou men met meer recht dan thans kunnen klagen, dat aan het partikulier initiatief en de concurrentie geen vrije loop wordt gelaten. Veel gezonder en alleen te verdedigen is het standpunt des Ministers, die de bijzondere scholen *onder elkander* wil laten concurreren, maar daartegenover de Staatsschool stelt, waar zoodanig onderwijs gegeven wordt als het welbegrepen Staatsbelang onbetwistbaar medebrengt.

Ook de vestiging van confessionele Staatsscholen is weder te berde gebracht, zonder dat echter eene enkele poging wordt gedaan om de dikwijls ontwikkelde bezwaren, die daartegen vooral in een land als het onze bestaan, op te lossen. Indien die bezwaren oplosbaar waren en het stelsel met de Grondwet slechts eenigermate ware overeen te brengen, de Minister VAN DER BRUGGHEN zou zeer zeker eene poging tot invoering hebben gewaagd. Inzonderheid bij de vestiging van confessionele Staatsscholen zou de Regering met kerkbesturen of voorstanders van eene kerkelijke richting in aanraking komen op eene haar niet geoorloofde wijze. Zij zou omtrent de geloofsbelijdenis van de ingezetenen van elke gemeente en de schakeringen daarvan, in een onderzoek moeten treden, dat niet door haar mag worden ingesteld. Dan vooral zou de vrees kunnen worden gewettigd, dat eene politiek kerkelijke partij te eeniger tijd overheerschend werd en zich meer deed gelden dan met het oog op de eenheid van den Staat en de hoogste belangen der bevolking wenschelijk is, ja mag worden toegelaten. Men wilde hierover niet verder uitweiden, maar

verwees naar de openhartige verklaring in de Nota van Roomsch-katholieke zijde over de instemming zoo met het mandement der bisschoppen als met het door Pius IX goedgekeurde decreet der propoganda.

Maar is het dan niet onregtvaardig, dat een groot deel der natie moet bijdragen tot uitgaven voor scholen, die het niet begeert of niet bruikbaar acht? Deze leden konden het niet inzien. De hoogste Staatswet heeft over de inrigting der scholen, die voor allen openstaan, beslist. De daarvoor noodige uitgaven zijn dien ten gevolge uitgaven van algemeenen aard, waarin allen verplicht zijn hun aandeel te dragen. Wie, om welke redenen dan ook, de Staatsschool zich niet ten nutte wil maken en daarom tot de oprigting en het onderhoud van andere scholen medewerkt, heeft geen aanspraak op tegevoerkoming in de kosten, die hij zich zelven daardoor oplegt; allerminst op terugbetaling van hetgeen hij geacht kan worden tot de kosten der Staatsschool bij te dragen. In menig ander geval moeten de ingezetenen bijdragen tot uitgaven voor zaken, waarvan zij regtstreeks geen genot hebben of die zelfs door hen worden afgekeurd; terwijl niemand er aan denkt, dat zij daardoor aanspraak zouden verwerven op schadeloosstelling; een eisch die trouwens tot ongerijmde gevolgen leiden zou. In elk geval gaat het niet aan hier van de *meerderheid* der natie te spreken. Er zijn verschillende gemeenten in ons land, waar de openbare school ook door kinderen van Roomsch-katholieke ouders wordt bezocht, niettegenstaande daarnevens eene bijzondere Roomsch-katholieke school bestaat. Zulke ouders geven aan de openbare school de voorkeur en blijven hunne kinderen daarheen zenden, tenzij die door invloeden van buiten, tijdelijk of langer, naar de Roomsch-katholieke school gedreven worden. In zulke streken staat niet zelden een Roomsch-katholijk onderwijzer aan het hoofd der openbare school en verwerft door het geven van deugdelijk onderwijs aan de kinderen, wier ouders tot onderscheiden gezindheden behooren, aanspraak op de tevredenheid van geheel de bevolking. Het beweren is dus onjuist, dat alle Roomsch-katholieke ingezetenen als tegenstanders der openbare school moeten worden beschouwd. Evenzoo kwamen er bij het onderzoek in de afdelingen der Kamer blikken voor, dat mannen, die zich onder de belijders van een positief Christendom rangschikken, in de openbare neutrale school geenerlei gevaar voor de godsdienst zien.

De groote meerderheid kon niet anders dan met de hoofdstrekking der voorgedragen wet ingenomen zijn. Overtuigd, dat de volksschool, zooals men die in 1848 en 1857 heeft gewild, voor eene natie als de onze past en in 't belang der algemeene beschaving en volkswontwikkeling krachtig moet worden gehandhaafd, juichte zij de poging toe om aan de hoogere eischen, die zich allengs met opzigt tot het onderwijs op die school hebben doen gelden, te voldoen. Over de vraag in hoeverre die poging des Ministers in alle opzigten geslaagd is, bestond verschil van meening, zoo als bij de behandeling der afzonderlijke deelen van het wetsontwerp nader zal blijken.

Technische beschouwingen.

I. STAATZORG VOOR ONDERWIJZEND PERSONEEL.

A. *Opleiding der onderwijzers. Kweekscholen.* De groote meerderheid toonde zich met den Minister overtuigd, dat de beste wijze van opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen aan goed ingerichte kweekscholen gevonden wordt.

Geen andere instelling van dezen aard levert, als zij aan de daarvoorgestelde eischen voldoet, zooveel waarborgen voor het verkrijgen van grondige kennis en algemeene ontwikkeling. Intusschen waren er eenige leden, die zich met nadruk tegen de tegenwoordige inrigting onzer Rijkskweekscholen verklaarden. Zij herhaalden wat in de Nota lit. B nopens dit punt is aangevoerd. Ten onregte, zeiden zij, werd op bladz. 4 der Memorie van Toelichting (zie blz. 64) beweerd, dat de vruchten der tegenwoordige kweekscholen het gansche land ten goede komen. Zoo lang men niet zorg droeg, dat geen ander dan een geloovig christen aan het hoofd van elke zoodanige instelling werd geplaatst, en zoo lang dien ten gevolge daarin maar al te zeer ongelooovige onderwijzers werden gevormd, waren de vruchten der kweekscholen voor het bijzonder onderwijs van geen waarde hoegenaamd. Aan het bedoelde euvel kon, volgens een dezer leden, worden te gemoet gekomen door nevens de kweekscholen, waarop neutraal onderwijs gegeven wordt, andere te vestigen, die een godsdienstig karakter hadden. Men deed daartegen gelden, dat — de reeds vroeger gewraakte insinuatie daargelaten als of geheel eene klasse van onderwijzers onder de ongelooovigen te rangschikken ware, — het algemeen beginsel van de neutraliteit van het onderwijs evenzeer op de kweekscholen als op de openbare lagere school moest worden toegepast. Van Staatswege mag en kan, het is reeds dikwijls betoogd, geen ander onderwijs worden gegeven dan dat vreemd blijft aan alle leerstellige begrippen. De Regering zou ongrondwettig handelen en haar eigenaardig standpunt miskennen, wanneer zij bij de vervulling van leeraarsplaatsen aan de kweekscholen onderzoek deed naar het godsdienstig geloof van hem, die in aanmerking komt. Gesteld eens zij mogt niet anders dan een *geloovig* christen benoemen, zou het dan, bij den bestaanden strijd van begrippen, zoo gemakkelijk zijn de vraag te beantwoorden, wie op dien naam aanspraak mag maken? Wel verre van iets te kort te willen doen aan het neutraal karakter van het onderwijs op de kweekscholen, zouden verscheidene leden het niet overbodig achten in de wet zelve uit te drukken, dat op die instellingen het algemeen beginsel van art. 33 van het ontwerp toepasselijk is.

Uit een geheel ander oogpunt werd door enkele leden twijfel geopperd, of de tegenwoordige inrigting der Rijkskweekscholen wel in allen deele aan het doel beantwoordt. Zij waren niet vreemd van het denkbeeld, dat de opleiding daar niet praktisch genoeg was, te zeer werd gerigt op het aanleeren van uitgebreide kennis of zelfs op zeker vertoon van geleerdheid. Zal de onderwijzer voor zijne gewigtige roeping volkomen berekend zijn, dan moet hij minder door aangeleerde kundigheden dan door algemeene beschaving en ontwikkeling uitmunten. Zonder iets te kort te willen doen aan de loffelijke hoedanigheden dergenen, die thans op Rijkskweekscholen de aankomende onderwijzers helpen vormen, meende men, dat bij sommigen hunner het denkbeeld bleef heerschen, dat door het ten toon spreiden van uitgebreide kennis het prestige van den onderwijzersstand het best wordt opgehouden. Welligt ware het, om die verkeerde strekking tegen te gaan, wenschelijk voortaan bij voorkeur de leiding der kweekscholen toe te vertrouwen aan mannen, die eene universitaire opleiding genoten hadden. Deze min gunstige waardeering der bestaande kweekscholen vond echter ernstige tegenspraak. Wie zich met den toestand daarvan in de bijzonderheden bekend maakte, zou, zeide men, moeten erkennen, dat de wijze van opleiding daar over 't algemeen grooten lof verdiende. Wel degelijk waren zij op het vormen niet van halfgeleerden, maar van practische mannen gerigt. Daartoe werkte de oefening op de aan elke dezer instellingen verbonden leerscholen krachtig mede. De leerscholen waren voor het grootste gedeelte uitmuntend in hare soort, zoo zelfs, dat de ouders

er bijzonderen prijs op stelden daarop hare kinderen geplaatst te zien. Nu reeds zijn mannen van algemeene ontwikkeling en beschaving of die het voorrecht eener universitaire opleiding genoten hebben, op onze kweekscholen als bestuurders of leeraren werkzaam.

Juist omdat op de bestaande kweekscholen de praktische oefening zich zoo uitstekend paarde aan theoretische vorming en omdat die bestaande instellingen op verre na niet in de behoefte aan onderwijzers konden voorzien, moesten alle krachten worden ingespannen om het aantal der kweekscholen zooveel mogelijk te vermeerderen. Daarom hadden verscheidene leden met leedwezen gezien, dat de Minister er tegen opzag om een minimum voor het aantal kweekscholen in de wet op te nemen. Zij zouden de voorkeur geven aan de bepaling in de wet, dat er minstens *tien* kweekscholen voor onderwijzers en *drie* voor onderwijzeressen moeten zijn, die dan natuurlijk niet in eens, maar geleidelijk zouden worden ingerigt en geopend. In dat bij de wet vastgesteld cijfer lag voor de Regering een nog sterker prikkel om naar het bereiken van hetgeen onvermijdelijk noodig is met alle kracht te streven dan alleen in het gevoel van plicht. Dat dit gevoel bij den tegenwoordigen Minister levendig was viel geen oogenblik te betwijfelen; maar men moest aan mogelijke opvolgers denken en aan al de moeite en tijd, die het onder een vorig bewind gekost heeft eenige vermeerdering van het getal kweekscholen te verkrijgen. Aan onderwijzers, ten volle geschikt om als bestuurders of leeraren bij nieuw op te rigten kweekscholen op te treden, bestond geen gebrek. Ook mannen, die eene universitaire opleiding genoten hadden, zouden daarvoor te vinden zijn. Wel erkende men gaarne met den Minister dat men hier ook op stoffelijke belletselen stuitte; maar juist omdat, blijkens de verkregen ondervinding, de vestiging van nieuwe kweekscholen door plaatselijke omstandigheden dikwijls zoo zeer vertraagd werd, was het van belang spoedig een begin te maken met het onzien naar de gemeenten, die voor vestiging het meest in aanmerking komen. Bepaalde de wet een minimum en wist de Regering dus dat in elk geval dat cijfer bereikt moest worden, dan zou dit van zelf aanleiding geven tot eene voorloopige beslissing omtrent de plaatsen van vestiging en op grond daarvan voortgearheid kunnen worden.

Een aantal leden vereenigde zich evenwel met het gevoelen der Regering, dat het opnemen van een minimum van het getal kweekscholen in de wet niet aanbevelingswaardig is, of zou zich althans bij die meening nederleggen. Overhaasting was in eene zaak als deze verkeerd, en zou tot uitkomst kunnen hebben, dat men wel veel kweekscholen bezat, maar dat dit opleidingsmiddel de hooge waarde verloor, thans daaraan toegekend. De vrees, dat een opvolgend Minister, die minder met het openbaar onderwijs was ingenomen, als hij aan geen minimum gebonden was, de oprigting van nieuwe kweekscholen zou kunnen vertragen, scheen ijdel. Bleef de meerderheid der Kamer zoodanig gestemd als thans het geval is, dan zou de meerderheid wel de noodige drijfkracht aanwenden om de Regering tot het handelen in den geest der tegenwoordige wet aan te zetten. Veranderde de meerderheid van zienswijze, dan zou de bepaling van het minimum weinig baten, daar men in dat geval niet aarzelen zou daarop terug te komen, althans voor zoover het vereischte getal nog niet bereikt was. In elk geval zou het dan aan middelen niet ontbreken om de zaak op de lange baan te schuiven. Zij is van dien aard, dat redenen van uitstel altijd te vinden zijn. Sommige leden voegden er bij, dat men door te drijven op dit punt ligt aanleiding kon geven tot het doen van aanmerkelijke uitgaven, die bespaard konden worden. Er moest dan toch allereerst met de behoefte te rade worden gegaan, en in die behoefte kon vooreerst door

goed ingerigte normaallessen op goedkooper wijze en nagenoeg even goed worden voorzien.

Daarover was men het eens, dat de gelegenheid tot aankweeking van meer onderwijzers niet moest gezocht worden in uitbreiding van de bestaande kweekscholen, maar zoover dit mogelijk is, in de oprigting van nieuwe.

Het denkbeeld des Ministers om de oprigting van gemeentelijke onderwijzerskweekscholen van Rijkswege door krachtigen geldelijken bijstand aan te moedigen, vond, met het oog op het voortdurend gebrek aan onderwijzend personeel, toejuiching of bijval. De wijze, waarop die ondersteuning in art. 42 van het wetsontwerp wordt toegezegd, wekte echter eenige bevreemding. Het Rijkssubsidie, dat tot 50 percent van de kosten van oprigting en onderhoud kan klimmen, is facultatief. Het kan ook dan worden geweigerd, als aan de voorwaarde, dat de instelling aan de vereischten voor de Rijkskweekscholen gesteld, moet beantwoorden, volkomen wordt voldaan. Van regtswege, zegt de Memorie van Toelichting, kan aanspraak op de hier bedoelde ondersteuning niet worden toegekend, daar elk geval een opzettelijk onderzoek eischt. Maar gaat het nu aan, dat de gemeente, die zich de aanmerkelijke kosten getroost, aan de vestiging eener kweekschool verbonden, en dus de beste wijze van opleiding der onderwijzers in 't leven roept, haar verzoek om ondersteuning kan zien afwijzen, terwijl zij, wanneer zij zich tot een gebrekking hulpmiddel voor het bereiken van hetzelfde doel, het doen houden van *opleidingslessen*, beperkt, van regtswege 30 percent der daardoor veroorzaakte kosten uit 's Rijks kas terug erlangt? (Art. 44c en 45 van het ontwerp.)

Normaallessen. Ook degenen, die het meest met de opleiding op kweekscholen waren ingenomen, moesten erkennen, dat de normaallessen niet kunnen worden gemist, en dat dus uitbreiding en versterking daarvan met de vermeerdering der kweekscholen hand aan hand moest gaan. Niet dan in eene verwijderde toekomst zou het mogelijk kunnen worden, dat deze laatste ten volle in de behoefte aan onderwijzend personeel voorzagen. Andere leden gingen verder. Huns inziens zal er *blijvend* aan goed ingerigte normaallessen behoefte bestaan. Daarom hadden zij het betreurd, dat de Minister op bladz. 4 der Memorie van Toelichting verschoononderwijze van het behoud dezer instellingen spreekt en ze beschouwt als een hulpmiddel, waartoe *zoo lang* de kweekscholen geen genoegzaam aantal onderwijzers leveren, de toevlugt moet worden genomen. Daardoor werd een minder behagelijk licht op de normaallessen geworpen en kwam de Minister eenigermate in tegenspraak met zijn denkbeeld van uitbreiding en versterking. Wat daarvan zij, als men die uitbreiding werkelijk wil, verdient met name ook de vermeerdering der beurzen voor kweekelingen bij de normaallessen allezins aanbeveling. Terwijl men het overigens goedkeurde, dat ook van bekwame bijzondere onderwijzers voor het geven van normaallessen partij zou kunnen worden getrokken, kwam men daarin overeen, dat de Regering, ook in andere opzichten, het mogelijke moest doen, om die lessen goede vruchten te doen dragen. Zij moet zorgen, dat de taak tusschen een genoegzaam aantal daarvoor aangestelde onderwijzers verdeeld worde; dat geen leerlingen worden toegelaten, niet voor het volgen der lessen behoorlijk voorbereid, en dat die leerlingen in een voldoende aantal klassen worden verdeeld.

Opleidingsklassen. Omtrent deze wijze van opleiding bestond veel verschil van meening. Naar 't gevoelen van eenige leden plaatste de Regering de opleidingsklassen al te zeer op den achtergrond. Zij werken, zide men, op vele

plaatsen goed, en ook langs dezen weg wordt nog een vrij aanmerkelijk getal onderwijzers aangekweekt. Mogt men dan tot het te niet gaan van zoodanige opleiding medewerken? Wel ligt het in het stelsel van het ontwerp, dat de Staat 30 percent der daardoor aan de gemeente opgelegde kosten vergoedt; maar die gemeente heeft er in den regel geen of zeer weinig belang bij, dat de als gebrekkig uitgekreten klassen in stand worden gehouden, en zal zich dus op den duur niet licht de opoffering van de overige 70 percent dier kosten getroosten. Andere leden hingen een zeer ongunstig tafereel van de tegenwoordige opleidingsklassen op. Doorgaans in plattelandsgemeenten gevestigd, is de zorg voor het onderwijs in die klassen gewoonlijk aan één enkelen onderwijzer toevertrouwd. De leerlingen komen uit andere gemeenten aan de lessen deelnemen, die slechts gedurende enkele uren in de week worden gegeven. Zij zijn niet zelden, na het afleggen van een aanmerkelijken afstand langs slechte wegen, te zeer vermoeid om zich het gehoorde behoorlijk ten nutte te kunnen maken. Het gevolg is, dat de op deze wijze aangekweekte onderwijzers maar al te dikwijls bij het afleggen van hun eerste examen blijken geven van onvoldoende bekwaamheid en hoogstens na herhaalde afwijzing slagen. Hier en daar heeft men getracht de opleidingsklassen eenigermate in normaallessen te vervormen door daaraan meer onderwijzers te verbinden; maar ook dan nog blijven zij een gebrekkig hulpmiddel, terwijl daarenboven zulk eene hervorming in menige gemeente niet mogelijk is. Weder andere leden vroegen, waarom, als dit hulpmiddel inderdaad zoo gebrekkig is, de Regering de zaak aan de gemeente wil overlaten en toch haar tot een bedrag van 30 percent de kosten zou vergoeden. Rationeel zou het dan zijn de opleidingsklassen op te heffen of althans een termijn te stellen, na verloop waarvan de kosten niet meer onder die, waarvoor aanspraak op gedeeltelijke vergoeding uit de schatkist bestaat, zouden worden begrepen. Tegen zulk een overgangsmaatregel kwam men echter op. Nog zeer langen tijd zou moeten verloopen eer de opleidingsklassen geheel konden worden gemist.

In verband met hetgeen hierboven zoowel omtrent normaallessen als opleidingsklassen werd in 't midden gebracht, achtten zeer vele leden het wenschelijk, dat niet alleen de kweekscholen worden geregeld bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur, maar dat daarbij te gelijk regelen worden vastgesteld voor normaallessen en opleidingsklassen. Bij dat besluit kon dan tevens worden bepaald, aan welke voorwaarden de gemeentelijke inrigtingen minstens moeten voldoen om op tegemoetkoming aanspraak te kunnen maken. Als men van het stellen van algemeene regelen ook voor normaallessen en opleidingscholen sprak, was het niet om daaromtrent eene onbereikbare, volkomene eenvormigheid in te voeren. Men wilde alleen, dat voor de verschillende trappen van opleiding der onderwijzers voldoende waarborgen van degelijkheid bestonden, zoowel uit een theoretisch als uit een praktisch oogpunt. Dat het wenschelijk zou zijn, alvorens de bedoelde regeling tot stand te brengen, daaromtrent het advies van de gezamenlijke inspecteurs van het lager onderwijs in te roepen, behoeft geen betoog.

Kweekelingen. In verscheidene der afdelingen was de meerderheid het met den Minister eens, dat met het tegenwoordig kweekelingstelsel niet ten eenen male kan worden gebroken. Men zeide het hem na, dat in den kweekeling, dien men uit de school weert, een onderwijzer verloren gaat. Laat men kweekelingen op de school toe en genieten die reeds vroeg zekere toelage, dan worden zij aangemoedigd om zich aan 't vak van onderwijs te blijven wijden. Vooral ook voor de behoefte der scholen ten plattenlande wordt op het behoud

van kweekelingen groote prijs gesteld. Een op zulk eene school van kindsbeen af gevormd onderwijzer is doorgaans veel beter dan eenig ander geschikt om bij het onderwijs van kinderen van plattelands-bewoners den regten toon aan te slaan en op hun gemoed den gewenschten invloed uit te oefenen. Bovendien zijn de voorbeelden niet zeldzaam, dat jongelieden, die, na de schoolbanken verlaten te hebben, geruimen tijd als kweekeling op eene school werkzaam waren, naderhand onder de beste hoofdonderwijzers, zoowel uit een theoretisch als praktisch oogpunt, werden gesteld.

Maar zoo deze leden dus ook in 't vervolg kweekelingen op de school wilden hebben toegelaten, achtten zij het standpunt, waarop de Minister hen plaatsen wil, niet gelukkig gekozen. Wat hij te hunnen aanzien wil voorgeschreven hebben is een gelijktijdig toelaten en uitsluiten als onderwijzende kracht, dat zich zelf weerspreekt, zeer onpraktisch is en tot onduiking moet leiden; eene onduiking, vooral ook voor bijzondere scholen, die men op goedkoope wijze wil inrigten, te verwachten. Indien de Regering den kweekeling niet wil weren, omdat dan een onderwijzer verloren gaat, moet zulk een jong mensch op de school nuttig werkzaam kunnen zijn, zich praktisch kunnen oefenen, en dus mogen *onderwijzen*. Mag hij slechts rondloopen en toezien, dan doet hij beter aan zijne studie te blijven. Zoodra men den kweekeling enkel toelaat om, al is het geheel mechanisch, behulpzaam te zijn of, zoo als de Memorie van Toelichting het uitdrukt, kleine diensten te bewijzen, is geen toezigt ter wereld in staat zijn gebruik als intellectuele kracht te verhinderen.

Verscheidene dezer leden wilden daarom verder gaan dan de Regering voorstelt en onder eenige waarborgen van leeftijd en bekwaamheid de kweekelingen ook in 't vervolg tot het geven van onderwijs op de school toelaten. Dat daardoor de school onvermijdelijk bedorven wordt, konden zij niet toegeven. Ook hier heeft men zich schuldig gemaakt aan »het euvel van chromelijke overdrijving», waarvan de Memorie van Toelichting (bladz. 4, zie blz. 45) in een ander verband spreekt. De kweekelingen kunnen dan toch blijkens de lange overgangperiode, die de wet te hunnen aanzien voorschrijft, vooreerst in geen geval de school worden uitgezet; zij moeten nog jaren lang medetellen in het onderwijzend personeel. Het scheen dus een goed denkbeeld, kweekelingen als onderwijskracht te behouden, mits zij den leeftijd van bijv. 16 jaren hebben bereikt en een ligt examen hebben afgelegd. (Zie het werkje van den schoolopziener DE GOEJE, bladz. 7 en volgg.) Wil men ze geëxamineerde kweekelingen, onderwijzers van den laagsten rang noemen, de naam doet niets ter zake. Dat bewijs van toelating zou hun bevoegdheid moeten geven om op de school werkzaam te zijn tot zij den leeftijd, voor het verkrijgen der acte van art. 56a der wet vereischt, hebben bereikt. Hun zou eenige bezoldiging moeten worden toegekend, opdat bekwame jongelieden te meer worden aangemoedigd om zich aan het onderwijsvak te wijden. Geen sterker prikkel bestaat daarvoor dan het uitzigt op eenig inkomen, eenige verdienste reeds op jeugdigen leeftijd. Tellen de geëxamineerde kweekelingen mede bij het bepalen van het onderwijzend personeel, dan hebben de gemeentebesturen belang bij hunne opleiding en zullen zij daartoe medewerken.

Over het meer of min geheel zelfstandig optreden van deze geëxamineerde kweekelingen bestond verschil van gevoelen. Van de eene zijde werd gestadig toezigt en dus voortdurende tegenwoordigheid van een onderwijzer noodzakelijk geacht; terwijl anderen meenden, dat een geëxamineerd kweekeling zeer wel ook alleen, zelfs in een afzonderlijk lokaal, kon werkzaam zijn, in de onderstelling altijd, dat het hoofd der school een oog in 't zeil houdt over alle klassen.

Eenige leden, overigens niet tegen het gebruik van kweekelingen als onderwijskracht gekant, meenden er tegen te moeten waarschuwen om hen bij voorkeur of bij uitsluiting in de laagste klassen der school te laten werkzaam zijn. Voor het onderwijs in die klassen komt het vooral op paedagogische gaven aan. Het had dan ook eenigermate bevreemd, dat de Minister, blijkens het gezegde op bladz. 6 (zie blz. 67) der Memorie van Toelichting, de leiding dier klassen en dus het vormen van zeer jeugdige kinderen, wel niet bepaald aan kweekelingen, maar toch aan zeer jeugdige hulponderwijzeressen wil toevertrouwen.

Men kwam, en in eene der afdeelingen werd dit met nadruk toegelicht, tegen het denkbeeld op, om niet gedurende een korter of langer overgangstijdperk, maar op blijvend voet, kweekelingen als onderwijskracht op de lagere school toe te laten. Ook de regeling, door den Minister voorgesteld, was, zooals ze daar lag, niet doeltreffend. Zij bragt mede, dat de kweekeling, na het vijftiende jaar te zijn ingetreden, gedurende al de schooltijden aan de school verbonden bleef of liever daarin tegenwoordig zou moeten zijn, en dit tot na het volbrengen van het achttiende jaar — het tijdstip voor het afleggen van het eerste onderwijzers-examen — zou voortzetten. Die tijd was voor de praktische oefening, die de kweekeling op de school kan erlangen, veel te lang. Hij werd daardoor noodeloos afgemat en te zeer afgehouden van eigene theoretische studie of wel in het met vrucht volgen der daarvoor gegevene lessen belemmerd. Twee jaren praktische oefening, en dan nog niet eens gedurende al de schooltijden, was meer dan voldoende. Voor die praktische oefening zou de school ook in 't vervolg voor kweekelingen kunnen worden opgesteld, die dan daarop van tijd tot tijd onderwijs zouden mogen geven, maar niet dan nadat zij daarvoor reeds genoegzame opleiding hebben genoten, en niet dan onder voortdurend toezigt der onderwijzers. Zoo iets zou dan ook alleen mogen plaats hebben in zoodanige gemeenten, waar de kweekeling te gelijker tijd van eene *goede* inrigting van opleiding voor zijne theoretische vorming kan gebruik maken. In de wet zelve zou dit als regel moeten worden opgenomen.

Zulk eene regeling beval zich aan met het oog op den kweekeling zelve, die dan geen gevaar liep van gedurende zijnen oefeningstijd, zoowel intellectueel als moreel, bedorven te worden. Maar bovenal werd zij geëischt in het belang van de school zelve. Kwam het op de volksschool er alleen op aan om aan de daar verzamelde leerlingen zekere mate van kennis mede te deelen, men zou voor de meeste klassen, des noods, met kweekelingen kunnen volstaan. Maar hooger doel heeft die school. Zij moet opvoeden; ontwikkeling van het verstand, oefening van het denkvermogen moeten daar hoofdzaak zijn. De leerling moet niet enkel de leerstof als een bloot geheugenwerk opnemen in zijnen geest, maar hij moet er toe gebragt worden om daaraan vast te houden, enig oordeel daarover te kunnen vellen, iets dat uit hem zelve voortkomt daaraan vast te knooien. Bij zoodanige opvatting van de bestemming der volksschool is het nauwelijks voor tegenspraak vatbaar, dat een vijftien- of zelfs een zestienjarige kweekeling daarin niet als onderwijzer kan optreden; het minst van alle nog daar, waar hij anders, wat zijne *kennis* betreft, het best werkzaam zou kunnen zijn, namelijk in de laagste klassen. Uit dat oogpunt zou alleen aan meederjarige mannen en vrouwen het geven van onderwijs kunnen worden toevertrouwd. Voor 's hands echter is dit een onbereikbaar ideaal, en alleen naar het bereikbare moet worden gestreefd. Nu *is* het bereikbaar, dat niemand als onderwijzer in de school worde toegelaten dan na het volbrengen van den achttienjarigen leeftijd. Wel kan zeer zeker ook dit beginsel nog niet onmiddellijk in werking treden. Er moet een ruim

overgangstijdperk zijn, waarin nog jongelieden van zestienjarigen leeftijd, onder het genot eener behoorlijke bezoldiging, als onderwijzer mogen optreden. Maar als regel mogt dit niet gelden en behoefde het ook niet te worden aangenomen. Te minder mogt dit, omdat men dan voor het bijzonder onderwijs de deur opende om zich ten nadeele der leerlingen vooral van kweekelingen te bedienen. Kon dit misbruik bij het openbaar onderwijs moeilijk worden voorgekomen, bij het bijzonder onderwijs zou het bijna onmogelijk zijn.

Het toelaten van jeugdige kweekelingen op de school werd vooral ook voorgestaan uit het oogpunt, dat, wanneer men dit belette, velen voor het onderwijs verloren zouden gaan. Men ging van de onderstelling uit, dat als de knaap, onmiddellijk na het verlaten der schoolbanken, onder het genot eener kleine toelage, als onderwijzend kweekeling vóór die schoolbanken kon worden geplaatst, de ouders aangemoedigd zouden worden, om hunne kinderen voor den onderwijzersstand te bestemmen. Maar die onderstelling is verkeerd; men verloor uit het oog, dat ook in het systeem van den Minister zulk een dadelijke overgang niet mogelijk is. De kweekelingen, die hij zich voorspiegelt, zouden van het twaalfde tot het intreden van het vijftiende jaar vreemd zijn aan de school. De ouders althans zouden gedurende dat tijdsverloop op geenerlei aan hunne kinderen te verstrekken toelage kunnen rekenen en dus alligt verleid worden om aan dezen eene andere bestemming te geven.

Werd slechts — en daarop komt volgens deze leden alles aan — de zekerheid gegeven, dat degeen, die zich aan het lager onderwijs wijdt, niet enkel op achttienjarigen leeftijd in het genot kan komen van eene behoorlijke bezoldiging, maar in lateren leeftijd op aan zijne gewigtige betrekking geëvenredigde inkomsten rekenen kan; werd daarbij voor behoorlijke theoretische opleiding gezorgd, aan ouders, ook uit meer beschaafden stand, zou het niet ontbreken, die hunne kinderen aanrieden of aanspoorden tot het kiezen van de onderwijzers-loopbaan en die zich zelfs daarvoor eenige opoffering getroosten. Niet door kunstmiddelen, maar door verbetering van vooruitzigten zal aan het thans bestaande gebrek aan onderwijzers een einde worden gemaakt, en zullen meer den thans jongelieden uit de beschaafde klassen der maatschappij genoopt worden zich aan eene dan meer begeerlijke roeping te wijden.

B. Aanmoediging der onderwijzers.

Benaming of titulatuur. Men deed opmerken, dat *hoofd der school* eigenlijk geen titel is of althans moeilijk, als zoodanig, in ons spraakgebruik burgerrecht zal verkrijgen. Ook kon men het wanluidente der benaming *hulpouderwijzer* niet goed bevroeden. Dit nam niet weg, dat zoo die benaming aanstoot gaf en in het wegvallen daarvan een middel gelegen was om tot het kiezen der onderwijzersloopbaan aan te moedigen, geen overwegend bezwaar bestond om in het denkbeeld des Ministers te treden. Het meest rationeel scheen echter om, bij het behoud der benaming *hulpouderwijzer*, de onderscheiding aan te nemen tusschen *hoofdouderwijzer* en *ouderwijzer*, in dien zin, dat de eerste aan het hoofd eener school is geplaatst, de laatste door het bezit eener hoofdouderwijzers-acte daarop aanspraak heeft. Nu reeds geeft men hier en daar aan den bezitter der hoofdouderwijzers acte, die niet aan het hoofd eener school staat, den naam van *ouderwijzer*.

Bezoldiging. Door enkele leden werd de vraag gesteld, of het wel volstrekt noodig ware een minimum van onderwijzersjaarwedde bij de wet aan te ne-

men. Ook op het gebied van het onderwijzend personeel handhaaft zich de regel, dat waar de vraag grooter is dan het aanbod, men gedwongen wordt voordeelijker voorwaarden te stellen. De opdrijving van de jaarwedden der hulponderwijzers leverde daarvan het bewijs op. De zaak, die men door eene wetsbepaling trachtte te bevorderen, zou zich dus van zelf redden. Het antwoord was, dat juist in het gebeurde met de hulponderwijzers eene alles afdoende reden gelegen was om de jaarwedden, althans van de hoofdonderwijzers, op een hooger cijfer te bepalen en tegen te groote karigheid der gemeentebesturen in dit opzigt voorzorgen te nemen. Eene diep treurige oorzaak lag toch aan het opdrijven der hulponderwijzers-jaarwedden ten gronde. Zij was geene andere dan dat, vooral ook ten gevolge van het gemis van voldoende uitzigten voor de toekomst, het aantal dergenen, die zich aan het onderwijzersvak wijden, verminderde, althans niet groot genoeg was voor de toenemende behoefte.

Met opzigt tot de vraag, of de door de Regering voorgestelde minima van *f* 700 en *f* 400 voldoende waren, openbaarden zich twee hoofdgevoelens. Een deel der leden toonde zich geneigd in algemeenen zin die vraag toestemmend te beantwoorden. Zij gaven toe, dat in het belang van het onderwijs zelf afdoende lotsverbetering van den onderwijzer noodzakelijk is, en dat als men met eene regeling van het aanstaand bedrag van alle jaarwedden te doen had, die regeling verre beneden gematigde wenschen zou blijven; maar het gold hier, zoo als de Minister terecht aanmerkte, slechts het laagste peil, waartoe men ergens zou kunnen afdalen. En dan meende men, dat er gemeenten in ons land waren, bijv. in Drenthe en Limburg, waar de hoofdonderwijzer, die vrije woning en eene jaarwedde van *f* 700 genoot, behoorlijk in zijn levensonderhoud kon voorzien. Hoogstens zou men kunnen beweren, dat het ook daar, ten gevolge van de gedurige waardevermindering van het geld, na tien of twintig jaren niet mogelijk zal zijn met die beperkte som in de behoeften eener eenvoudige levenswijze te voorzien, en dat daarom nu reeds voor 't vervolg het minimum der hoofdonderwijzersjaarwedde *f* 100 of *f* 200 hooger zou moeten worden gesteld. In elk geval zouden verscheidene dezer leden ongaarne de bepaling van het eerste lid van art. 26 behouden zien, volgens welke de onderwijzer, in wiens school het aantal kinderen dertig of minder bedraagt, eene geringere jaarwedde dan van *f* 700 zou kunnen genieten. Ook de levenstaak van deze onderwijzers is niet gemakkelijk. Het aantal van de scholen, die zij besturen, is niet groot en neemt blijkbaar allengs af.

Verhooging van het minimum, zegt de Minister, moet *overal* mogelijk zijn. Verscheidene leden twijfelden echter of de wet zelve wel genoegzame waarborgen gaf, dat die verhooging voor elke gemeente, waar de plaatselijke omstandigheden dit toelaten of eischen, werkelijk zal plaats hebben. De bepaling van het tweede lid van art. 26, volgens welke de Regering, onder overleg met Gedeputeerde Staten een hooger provinciaal minimum kan vaststellen, is facultatief. Er zouden dus provincien kunnen zijn, waar zelfs geene poging tot verhooging werd beproefd. Deze leden wilden daarom de bepaling omtrent de provinciale maxima imperatief hebben gesteld. Nog zou dit, naar hun inzien, niet genoegzaam zijn. Er zijn provincien, bijv. Gelderland, waar de maatschappelijke toestand in de eene streek zooveel verschilt van dien in de andere dat een minimum, 't welk hier voldoende is, ginds beneden elk redelijk peil zou blijven. De wet scheen dus bepaald aanleiding te moeten geven, dat bij de regeling, onder overleg met Gedeputeerde Staten, tot stand te brengen minima voor gedeelten der provincie of zelfs voor localiteiten konden worden

aangenomen. Nog werd door sommigen de wensch geuit, dat het beginsel van periodieke verhooging van tractement in de wet werd uitgedrukt.

De bepaling van het minimum van f 400 voor den hulponderwijzer is tot zekere hoogte onverschillig. Geen hulponderwijzer is thans, anders dan onder zeer bijzondere omstandigheden, bij het uitloven van zulk een tractement te verkrijgen en naar het zich laat aanzien, zullen de eerste tien jaren daarin geen verandering brengen. Er was iets onnatuurlijks en verderfelijks in de tegenwoordige wijze van bezoldiging van ons onderwijzend personeel. Ten gevolge van het gebrek aan hulponderwijzers wordt de bezoldiging van dezen betrekkelijk te hoog opgedreven. De zeer jeugdige onderwijzer geniet bij het intreden zijner loopbaan eene jaarwedde, die hem in staat stelt onder bepaalde omstandigheden met zekere weelde te leven. Maar spoedig ondervindt hij, dat, zelfs indien hij den rang van hoofdonderwijzer verwerft, zijne uitzigten op bevordering of op plaatsing aan het hoofd eener school weinig opwekkend zijn, en als hij, na eenige jaren in de eenmaal verkregene betrekking werkzaam te zijn geweest, in het huwelijk treedt, is kommer en huisselijke zorg in hooge mate zijn deel. Met het oog daarop werden tweeërlei middelen voorgesteld, om de vooruitzigten van den hulponderwijzer te verbeteren. Naar het gevoelen van velen dezer leden behoorde voor den hulponderwijzer met hoofdonderwijzersacte een hooger minimum van jaarwedde te worden vastgesteld, bijv. van f 650 en hun dan tevens, althans voor zoo ver zij tot degenen behooren, die volgens art. 24, alin. 3, aan de school moeten verbonden zijn, het genot van vrije woning verzekerd. Anderen zagen de genezing van het kwaad vooral ook daarin, dat het getal hoofdonderwijzers vermeerderde en dat dien ten gevolge het uitzigt om dien maarschalksstaf te erlangen, voor den hulponderwijzer minder beperkt werd. Ook uit dat oogpunt stonden zij het denkbeeld voor om in 't vervolg geen scholen te laten bestaan die meer dan 200 à 300 leerlingen telden. Dit zou veel geld kosten, maar als het onderwijs zelf daardoor werd gebaat, mogt daartegen niet worden opgezien. Men deed daartegen opmerken, dat, daargelaten de overgrootte bezwaren, aan het dwingen van volkrijke gemeenten tot de uit den voorgestelden regel voortvloeiende vermeerdering harer scholen verknocht, het toch inderdaad te verging meer scholen of meer hoofdonderwijzersplaatsen te scheppen, opdat de uitzigten voor den aankomenden hoofdonderwijzer verbeterden. De onderwijzer bestaat voor de school, niet omgekeerd.

Tegenover het tot nu toe ontwikkeld gevoelen stond dat van eene talrijke groep leden, die in volstrekten zin de voorgestelde minima van f 700 en f 400 onvoldoende achtten. Het gold, zeiden zij, hier welligt de belangrijkste bepaling van geheel de wet. De geldquaestie beheerscht den toestand van ons onderwijs. Wilde men inderdaad dat het aantal dergenen vermeerderde, geschikt en bereid om zich met hart en ziel aan de onderwijzersbetrekking te wijden, dan moest hun een vast, in de wet gegrond uitzigt worden gegeven, niet enkel op het genot van een redelijk inkomen, maar ook op bevordering, als zij zich die door ijver en bekwaamheid waardig maakten. Niet slechts was het voorgesteld minimum voor de jaarwedde van het hoofd eener school veel te laag; te vergeefs zou men zich vleijen, meer goede hulponderwijzers te verkrijgen, als deze niet den waarborg bezaten om, na het verkrijgen der hoofdonderwijzersacte, op eene aanmerkelijke lotsverbetering te kunnen rekenen. Daarom ook moest het afbakenen dier uitzigten niet van provinciale of gemeentebesturen afhankelijk, maar in de wet geworteld zijn, die niet dan met medewerking van onderscheidene staatsmagten te wijzigen is. Van deze zijde stelde men op die gronden voor, dat, volgens het vroeger aanbevolen denkbeeld, in de

wet zelve eene verdeeling der openbare lagere scholen in drie klassen werd bevolen, en dat in die klassen een opklimmend minimum van *f* 800, *f* 1000 en *f* 1200 met vrije woning voor den hoofdonderwijzer werd aangenomen, en van *f* 700, *f* 800 en *f* 900 (al of niet met vrije woning) voor den onderwijzer met hoofdonderwijzersacte, die overeenkomstig art. 24 als zoodanig wordt aangesteld. Bij de classificatie, die natuurlijk door de Regering moest worden in 't leven geroepen, wilden enkelen het aantal schoolgaande kinderen als maatstaf aangenomen hebben. De meesten echter achtten dien maatstaf onbillijk en meenden, dat de plaatselijke behoeften tot rigtsnoer moesten strekken. Het minimum voor de overige hulponderwijzers moest, naar dit gevoelen, op niet minder dan *f* 500 worden gesteld. Om de reeds aangevoerde redenen was dit cijfer tot zekere hoogte onverschillig. Er zijn jeugdige hulponderwijzers, wien men, ten gevolge van den drang der omstandigheden, meer heeft moeten toelaggen dan voor een eerstbeginnende noodig en goed is. De hoofdzaak was voor dezen, dat zij, ook indien het hun niet gelukte aan het hoofd eener school te worden geplaatst, toch uitzigt hadden op opklimming en eenigzins voldoende bezoldiging na het verkrijgen van de hoofdonderwijzersacte.

Te minder toonden deze leden zich voor het aannemen van het minimum cijfer van *f* 400 voor den hulponderwijzer gestemd, omdat de Minister dit in verband brengt met het denkbeeld om bij voorkeur aan zeer jeugdige (zestienjarige) onderwijzeressen de laagste klassen der school toe te vertrouwen. Deze mogten tegen geringe bezoldiging te verkrijgen zijn, het onderwijs zou er niet bij winnen, als de vorming, de ontwikkeling van kinderen, die nog niets geleerd hebben, in hoofdzaak van haar afhing.

Bevordering. Naar veler oordeel zijn, zoo als trouwens uit het voorafgaande blijkt, de middelen, die de Minister te werk wil stellen om aan de onderwijzers verbetering van vooruitzicht te geven, niet genoeg afdoende. Zonder een regelmatig stelsel van bevordering in 't leven te roepen kon meer worden gedaan. Al dadelijk zou men aan den hulponderwijzer met hoofdonderwijzersacte meer waarborg kunnen geven, dat hij, mits door bekwaamheid uitmuntende, waar zulk een onderwijzer door art. 24 der wet wordt gevorderd, werkelijk als zoodanig zou worden geplaatst, wanneer zijne benoeming niet zoo uitsluitend afhankelijk bleef van het gemeentebestuur, als volgens het ontwerp het geval zou zijn. Even als met opzigt tot den hoofdonderwijzer zou die benoeming op voordragt van den districts-schoolopziener kunnen geschieden. Die schoolopziener bezit veel ruimer kennis van het personeel en van hetgeen ieder onderwijzer weegt, dan het gemeentebestuur. Werd dan tevens zelfs het minimum-tractement voor den hierbedoelden hulponderwijzer verhoogd en hem het genot van vrije woning verzekerd, de betrekking zou in hoogere mate begeerlijk worden. Daarenboven zou het aantal hoofdonderwijzersplaatsen aanmerkelijk vermeerderen, wanneer het aantal op elke school toe te laten kinderen op een lager cijfer dan van 400 werd gebragt; terwijl door de aanbevolene classificatie der scholen voor den werkelijk bekwaamen man uitzigt op bevordering werd geopend. Men ontveinsde zich de bezwaren niet aan een en ander verknocht en was het zelfs met den Minister eens, dat het te zeer aanvuren van de zucht tot verplaatsing eene nadeelige zijde heeft. Maar daar tegenover staat, dat, naar 't gevoelen van hen, die de zaak kunnen beoordeelen, dan alleen op het verkrijgen van een genoegzaam aantal voor hunne moeilijke taak opgewassene onderwijzers te rekenen valt, wanneer voor hen, van den aanvang af, het uitzigt bestaat van te eeniger tijd, onder het genot van een genoegzaam inkomen, aan het hoofd eener school te worden geplaatst

De onderwijzers, die zich thans aanmelden, komen te uitsluitend uit de minder beschaafde klassen der maatschappij voort. Dat ook onder dezen velen gevonden worden, die later zeer bekwame mannen worden, beaamt ieder, die met ons onderwijzend personeel bekend is. Maar toch is het, men herhaalde het, hoogst wenschelijk, dat ook jongelieden, die tot het meer beschaafde deel der natie behooren, zich aan het vak van onderwijs wijden. Hunne opvoeding, hunne voorafgaande vorming geeft hun hoedanigheden, die anderen, ook met den besten wil, zich niet gemakkelijk eigen maken. Alleen door gunstiger vooruitzichten te scheppen, zal men de eersten voor het vak kunnen winnen.

C. *Examens.*

Omvang. Het beperken van het hulponderwijzers-examen tot de *vaderland-sche* geschiedenis werd vrij algemeen betreurd. Al gaf men gaarne toe, dat op de gewone volksschool alleen onderwijs in die geschiedenis te pas komt, moet toch hij, die daarvan aan kinderen eenig begrip wil geven, de gebeurtenissen op onzen bodem in haren samenhang met die van meer algemeenen aard kennen, waarvan zij onmogelijk geheel kunnen worden afgescheiden. Ook op dit gebied moet de gezigtseinder des onderwijzers niet te bekrompen zijn.

In al de afdelingen gingen stemmen op voor het begrijpen van het *handteekenen* en de *gymnastiek* onder de vakken van het hulponderwijzers-examen. In sommige zelfs drong men eenparig daarop aan. Verscheidene leden verenigden zich echter in geenen deele met dit denkbeeld. Zij wilden zelfs van den hoofdonderwijzer geen bepaalde kennis van het handteekenen gevorderd hebben. Dat ieder, die aan kinderen onderwijs geeft, daarin zekere bedrevenheid bezit, is voorzeker wenschelijk; maar het geldt hier een vak, waarvoor menig overigens zeer bekwaam en geschikt man den vereischten aanleg mist en waarin hij dus nooit genoegzame vaardigheid verwerft. De Minister schijnt wel een weinig betekenend examen in het vak te bedoelen: maar bij de uitvoering der wet zou hoogstwaarschijnlijk veel meer worden gevorderd dan dat men het krijt of het potlood met eenige kennis en vaardigheid wete te hanteren. En waar zouden de onderwijzers die meerdere bedrevenheid aanleeren? Men zal hen toch niet willen dwingen tot het regelmatig nemen van tekenlessen? Het antwoord was, dat men zich de zaak te bezwarend voorstelde. Op de volksschool moet, zal zij goed ingerigt zijn, eenig onderwijs in het handteekenen gegeven worden, gelijk werkelijk reeds thans op vele der beste scholen het geval is. Voor de oefening van het voorstellingsvermogen, voor het vormen van den smaak is dit volstrekt noodig. Te ver mag hier echter niet worden gegaan, en daarom ook moet het af te leggen examen binnen redelijke grenzen worden beperkt, waarvoor bij het programma kan worden gezorgd. En waarom zou dan, daar volgens de voorgestelde wet het handteekenen reeds een bestanddeel is van het examen der hoofdonderwijzers, die niet even goed voor den hulponderwijzer het geval kunnen zijn? Gelegenheid om te leeren wat hij in dit opzigt moet kennen, bestaat nu reeds ook bij goed ingerigte normaallessen in vrije ruime mate. Staat de bepaling eenmaal in de wet, dan zal men zich op de verschillende opleidingsinstellingen er op toeleggen, dat ook aan dezen eisch door allen voldaan kunne worden. In elk geval zou het vak onderdeel worden van het gewoon examen, en dus uit den aard der zaak het examen daarin minder zwaar zijn dan thans nu het afzonderlijk afgenomen wordt.

Soortgelijke beschouwingen gelden voor de *gymnastiek*. Wilde men dit vak

in zijnen geheelen omvang op elke school brengen, men zou, zoo als de Minister op blad. 8 (zie blz. 70) der Memorie van Toelichting zegt, op praktische bezwaren het hoofd stooten. Maar gymnastische vooroefeningen, kamergymnastiek, zijn op elke school in te voeren. Geen toestellen, geen bijzondere kosten zijn daarvoor noodig; niet eens een afzonderlijk lokaal; want waar de gymnastiek zich beperkt tot lichaamsbewegingen, oefening der spieren, marcheren enz., zou, bij het gemis eener speelplaats of bij ongunstig weder, het schoollocaal op vele plaatsen daarvoor te gebruiken zijn. Dat zulke oefeningen een heilzamen invloed hebben op de gezondheid en den levenslust der kinderen, behoeft geen betoog. Maar welk overwegend bezwaar kan dan bestaan, dat reeds de aankomende hulponderwijzer genoopt worde zich met de wijze waarop die oefeningen moeten worden geleid, bekend te maken en dat hij van deze kennis blijken geve bij zijn examen? Aan handboeken ontbreekt het niet, die hem den weg kunnen wijzen. Ook hier zou het examen-programma tegen overdreven eischen moeten waken.

Tot de vakken voor het hoofdonderwijzers-examen zouden thans ook de beginselen der *wiskunde* behooren. Eenige leden achten dit een te zwaren eisch. De wiskunde is een vak, waarvoor velen den noodigen aanleg missen, zoodat de beoefening hun buitengewoon veel inspanning en hoofdbreken zal kosten. Het scheen niet volstrekt noodzakelijk hen daartoe te dwingen. Er zijn goede rekenmeesters die zich nooit met de studie der wiskunde hebben bezig gehouden. Het bezwaar woog te meer omdat in 't vervolg ook de hoofdonderwijzeressen dit examen zullen moeten afleggen en het genoeg bekend is, dat vrouwen meestal weinig met wiskunde ophebben en dan ook niet dikwijls er in slagen, zich afdoende kennis van die wetenschap eigen te maken. Door anderen werd de hierbedoelde verzwareing van het examen toegejuicht. In zekeren zin is zij dit niet; want, wat men daar ook van zeggen moge, *grondige* kennis van het rekenen zoo als tegenwoordig gevorderd wordt, is reeds wiskunde. Volgens deze leden zijn de vrouwen wel voor het *geven van onderwijs* in de wiskunde minder geschikt, doch maken zij zich de mate van kennis in het vak die hier zal worden geëischt, doorgaans even gemakkelijk eigen als de man. Maar, vroeg men, welke is die mate van kennis? Wat verstaat de Minister onder *de eerste beginselen der algemeene rekenkunde* en *de vlakke meetkunde*? Zal die omschrijving voor het vast te stellen examen-programma genoegzaam zijn? Ook wenschte men te weten, welke plaats in het examen-stelsel, zoo als de Minister zich dit voorspiegelt, zoowel de *wiskunde* als het *handteekenen* zal innemen. Zal gelijk thans meestal met het *zingen* plaats heeft, het examen alleen ten doel hebben om zich te vergewissen, of de candidaten in die vakken zekere bedrevenheid bezitten, zich met de beoefening daarvan hebben bezig gehouden, of zal al te geringe bedrevenheid, hetzij in een, hetzij in beide vakken, voldoende reden zijn voor afwijzing?

Ook degenen, die het met den Minister eens waren, dat wat de mate van kennis betreft, de onderwijzeressen met de onderwijzers op ééne lijn moeten worden gesteld, kwamen op tegen het voorstel om aan de vrouw, waar het op leeftijd voor het examen aankomt, een bepaalden voorrang te schenken. Die leeftijd moest voor allen gelijk zijn. Ook de vrouw moest niet dan na volbragten achttienjarigen leeftijd tot het eerste examen worden toegelaten. Wat de Memorie van Toelichting bij art. 57 over het toelaten van zestienjarige meisjes zegt, had niet overtuigd. Zulke meisjes mogen in den regel den jongeling in beschaafdheid van vormen, in ontwikkeling zelfs, overtreffen, zij zijn nog niet rijp voor een examen; allerminst voor de taak, die haar, na het met vrucht

volbrengen daarvan, wacht. Haar ontbreekt de voor het geven van onderwijs vereischte zelfstandigheid en vastheid van wil.

Vele leden achten het eene groote fout in de wet, dat de acten voor vreemde talen niet verkrijgbaar zouden zijn, zonder dat de candidaten in 't bezit waren der hoofdonderwijzersacte, en dus, althans indien de wet op dit punt onveranderd bleef, hun 23ste jaar hadden volbragt. Juist in den leeftijd van het 18de tot het 23ste jaar leert men het best de beginselen der vreemde talen aan. Iemand, die eene vreemde taal goed wil bestuderen, heeft daarvoor al zijn tijd noodig en moet niet door de voorbereiding voor het hoofdonderwijzers-examen worden afgetrokken. Groot gebrek aan onderwijzers voor het meer uitgebreid lager onderwijs zou het gevolg van het voorschrijf der wet zijn. Bovendien zouden daardoor alle vreemdelingen worden geweerd, wat niet toegegeven kon worden. Men stelle zich een vreemdeling voor, dien men op eene school onderwijs in talen wenscht te doen geven en dien men wegens bijzondere kennis en geschiktheid gaarne als zoodanig werkzaam zou zien. Hij zal de daarvoor vereischte acte niet kunnen verkrijgen dan na het afleggen van het eerste en tweede onderwijzersexamen. Het gelijktijdig afleggen der beide examens is onmogelijk, want tusschen het eerste en tweede ligt de tweejarige werkzaamheid aan eene school, de *stage* van art. 61 van het ontwerp. Aan vreemde, hier geplaatste gouvernantes zou eene schier onoverkomelijke hinderpaal in den weg worden gelegd, om zich, na het volbrengen harer oorspronkelijke taak, aan het taalonderwijs op scholen te wijden.

Ook werd het denkbeeld ontwikkeld om het tweede of hoofdonderwijzers-examen niet te binden aan den volbragten leeftijd van 23 jaren, maar daarvoor een vroeger tijdstip, bijv. de volle 20 jaren aan te nemen. Dit denkbeeld vond bijval, nadat de voordeelen, aan de opvolging verbonden, waren uiteengezet. In de eerste plaats zou de onderwijzer, die zijn eerste examen met goed gevolg heeft doorgestaan, en bij wien dus goede grondslagen zijn gelegd, genoopt worden om daarop, zonder zich door iets te laten aftrekken, voort te studeeren. Thans is de tusschenruimte tusschen de beide examens te lang, hetgeen ten gevolge heeft, dat de studie der hoofdvakken verwaarloosd wordt en die der zoogenaamde bijvakken te zeer op den voorgrond treedt. Men zou bij deze regeling beter ontwikkelde onderwijzers verkrijgen en de ongunstige uitkomsten voorkomen, die het hoofdonderwijzersexamen thans veelal oplevert. Wel zouden, ook in dit stelsel, de bezitters der acten van art. 56½ niet voor hun 23ste jaar aan 't hoofd eener school kunnen staan; maar zij zouden — en dit was een tweede gewigtig voordeel — vroeger als hulponderwijzers met hoofdonderwijzersacte kunnen optreden en dus ook vroeger de betere bezoldiging erlangen, die men aan deze categorie wil hebben toegekend. Einde-lijk en vooral gold eene derde overweging. Er was veel voor, dat, behoudens straks te vermelden uitzonderingen, de speciale acten voor talen alleen konden worden verkregen door hen, die reeds in 't bezit zijn van eene hoofdonderwijzersacte. Maar juist daarom moesten de onderwijzers vroeger die acte kunnen verkrijgen. Ze zouden dan, beter onderlegd, zich op de studie der moderne talen kunnen toeleggen, en zich zóó voor het examen daarin voorbereiden, dat zij eensdeels aan de te stellen eischen behoorlijk voldeden en men hen anderdeels met eenige gerustheid met het onderwijs in talen kon belasten. Zijn de taalacten eerst na 23jarigen leeftijd verkrijgbaar, dan wordt de studie daarvoor te laat aangevangen en zullen slechts zeer enkelen die acten trachten te verkrijgen.

De leden, die met de Regering voor de taalacte het bezit van den hoofdonderwijzersrang noodzakelijk keurden, erkenden het bezwaar dat vreemdelingen zodoende zouden zijn uitgesloten, maar meenden dat daaraan door eene

uitzonderingsbepaling ten hunnen behoeve kon worden te gemoet gekomen. Men zou voor de toelating van dezen tot het geven van taalonderwijs een afzonderlijk examenprogramma kunnen vaststellen, waarbij, zonder dat er van het vooraf verkrijgen eener hoofdonderwijzersacte sprake was, de toelating ook afhankelijk werd gemaakt van het bewijs van algemeene ontwikkeling en paedagogische bekwaamheid. Op het bezit dezer gaven komt het toch bij schoolonderwijs vooral aan. Welligt waren de bepalingen zoodanig in te rigten, dat zij ook op Nederlanders, die geen onderwijzersacte bezitten, toe te passen waren. Maar zoowel voor het eene als voor het andere geval zouden de bepalingen van algemeene ontwikkeling afdoende moeten zijn.

Wijze van afneming. Het denkbeeld des Ministers om voor het eerste examen het bestaand stelsel van provinciale commissien te handhaven, vond bij verschillende leden bijval. Dat stelsel, meenden zij, had over 't algemeen goed gewerkt. In zoo ver daaraan iets haperde en er provincien waren, waar men in de toelating te gemakkelijk was, kon daarin worden voorzien, bijv. door de optreding van schoolopzieners uit andere provincien, om met den inspecteur de examinerende commissie uit te maken. Daardoor kon ook hier meer eenheid, meer gelijkheid van eischen verkregen worden. Maar waarom moest, als het stelsel voor het eerste examen kon behouden blijven, het afnemen van het tweede op geheel anderen voet plaats hebben en aan eene of meer Rijkscommissien worden toevertrouwd? Het examen voor den hoofdonderwijzersrang zou op die wijze aanmerkelijk worden verzwaaard, althans veel moeilijker schijnen en veel meer kwade kansen aanbieden. De toelating der examinandi, met het personeel der examinatoren geheel onbekend, gelijk deze met hen, zou geheel afhangen van hetgeen er van hunne kennis *bij het examen* blijkt. Zij zouden tot het besteden van aanmerkelijke reis- en verblijfkosten gedwongen worden. En toch zou die eenheid van handelen, dat meten met gelijke maat, waarnaar men streven wil, niet te verkrijgen zijn; want er zullen toch altijd verschillende commissien moeten wezen. Zijn er slechts weinige, dan ontstaat het groote bezwaar, dat het aantal examinandi, 't welk zich jaarlijks aanmeldt, veel te talrijk is, waaruit moet volgen óf splitsing der commissien, óf afmattende langdurigheid van het examen-afnemen, wat op de beoordeeling der candidaten zoo ongelijkmatig terugwerkt. Wil men, voegden sommigen er bij, van het kiezen van de onderwijzersloopbaan niet afschrikken, maar daartoe uitlokken, dan moet niet alleen de toegang gemakkelijk worden gemaakt, maar ook de eindpaal niet buiten het bereik der meesten worden geplaatst. Waar lust, ijver, hartelijke toewijding aan het beroep bestaan, zal eenige mindere uitgebreidheid van kennis op de meeste scholen geen praktische nadeelen opleveren. Waar die gemist worden baat geleerdheid niets voor doeltreffende vorming der jeugd.

De meeste leden, die zich uitlieten, plaatsten zich op een geheel ander standpunt. Zij verlangden geen overmaat van geleerdheid in het hoofd der volksschool, maar wel dat hij ook door verkregen kennis ten volle berekend was voor zijne taak. Daarom moest de te groote toegeeflijkheid, die thans in sommige gedeelten des Rijks met opzigt tot de toelating der onderwijzersheerschte, worden tegengegaan, en meende men er op te moeten aandringen dat niet enkel voor den hoofdonderwijzers-, maar ook voor den hulponderwijzersrang het examineren door Rijkscommissien werd ingevoerd. Er bestond geenerlei afdoende reden, waarom niet evenzeer voor het eerste examen als voor het tweede naar degelijkheid en gelijkheid van eischen zou worden gestreefd. Moeijelikheden waren bij het streven naar dat doel zeer zeker te

overwinnen. Het optreden van ééne enkele examinerende commissie was wegens het groot aantal examinandi en wegens de kosten, die dezen zich bij te verre verwijdering van hunne woonplaats zouden moeten getroosten, niet denkbaar. Maar wel was het mogelijk, dat zoowel het eerste als het tweede examen werd afgenomen door eene commissie van deskundigen, op voordragt van den inspecteur, die voorzitter wezen zou, door den Minister te benoemen. Daar de meeste der leden, die dit denkbeeld ondersteunden, ook eene vermindering van het aantal inspecteurs wenschelijk oordeelden, zouden er zoo veel examinerende commissien zijn als inspecteurs en het aantal dier commissien dus, in plaats van elf, misschien vijf of zes bedragen. De commissien zouden slechts éénmaal 's jaars, zoo veel mogelijk na het einde van den cursus der verschillende inrigtingen van opleiding, moeten bijeenkomen. De haar op te leggen taak zou dan zeer goed naar eisch te volbrengen zijn. Men moest zich toch niet voorstellen, dat bij de aangeduide regeling het getal aspiranten, dat zich bij iedere commissie aanmeldt, in vergelijking van hetgeen het thans is, verdubbelen zou. Als van zelf zou er aanmerkelijke vermindering komen in het aantal dergenen, die zonder genoegzame voorbereiding bij herhaling naar eene acte dingen en telkens schipbreuk lijden. Om die ligtvaardige handelwijze, die somtijds tot in het buitensporige loopt, tegen te gaan, wilden sommige leden hebben bepaald, dat niemand meer dan vier malen tot hetzelfde examen kan worden toegelaten, en dat, zoo de candidaat de laatste maal niet slaagt, de gelegenheid om de acte te verwerven, voor hem gesloten is. Anderen wilden met hetzelfde doel de betaling van zekere som opgelegd hebben aan ieder, die zich voor het examen aanmeldt, welke som dan teruggegeven zou worden aan dengeen die slaagt. Het denkbeeld des Ministers om de retributie voor de acte zelve af te schaffen, zou bij zoodanige regeling van kracht blijven.

Tegen de wijze, waarop het speciaal examen in de vreemde talen enz. zou worden afgenomen, hadden sommige leden bezwaar. Zoolang middelbaar en meer uitgebreid lager onderwijs gescheiden blijven, gelijk volgens dit ontwerp steeds het geval zou zijn, moest, naar hunne meening, het verleenen der acten voor laatstgenoemd onderwijs niet worden overgebracht bij de examinerende commissien van middelbaar onderwijs. De tegenwoordige provinciale commissien zijn, met behulp van deskundigen, niet te kort geschoten in het deel harer taak, maar hebben die over het algemeen goed volbragt. Ook deze examens zouden verzwaard en bemoeijelijkt worden, waartegen dezelfde bedenkingen bestonden, als zoo even van deze zijde tegen de voorgestelde regeling van het examen voor den hoofdonderwijzersrang zijn aangevoerd. Meer algemeen had men er niet tegen, dat de speciale acten, waarvan hier sprake is, bij de commissie van middelbaar onderwijs verkrijgbaar zouden zijn; maar meende men toch te moeten vragen, of het daarvoor af te leggen examen op dezelfde leest geschoeid zou zijn als voor het verkrijgen van acten tot het geven van middelbaar onderwijs. Zou bijv. waar het eene vreemde taal geldt, ook kennis der letterkunde worden geëischt? Zoo ja, scheen de vrees niet ongegrond, dat voor het geven van lager onderwijs in die vakken te veel zou worden gevergd. Men wenschte daaromtrent de inzichten des Ministers te kennen. Sommige leden meenden hier op het belang der plattelandsbevolking in een deel onzer grensprovincien te moeten wijzen. Ook de landbouwende stand heeft daar behoefte aan kennis van ééne, in sommige gevallen van twee vreemde talen. Het is wenschelijk dat de kinderen die kennis op de lagere school kunnen verkrijgen; maar dit zou niet wel mogelijk worden als de onderwijzers bij zoodanige school in taalkennis op

éene lijn moesten staan met hen, die bij het middelbaar onderwijs werkzaam zijn.

II. STAATSZORG VOOR GOED ONDERWIJS AAN DE LEERLINGEN.

Terwijl de groote meerderheid zich vereenigde met hetgeen de Minister zegt over de beteekenis van het woord: *overal*, in art. 194 der Grondwet, en over den grondwettigen eisch, dat het van Overheidswege gegeven onderwijs *vol-doende* zij, werden tegen die dubbele opvatting de bekende bedenkingen aangevoerd, die het niet noodig schijnt hier te herhalen.

A. Omvang van het gewoon lager onderwijs.

Verre de meeste leden schonken bijval aan hetgeen in de Memorie van Toelichting voorkomt over de rigting, op de openbare school aan het onderwijs in de *vaderlandsche* geschiedenis te geven. Zoo weinig mogelijk moest de onderwijzer zich in de oudste tijden verdiepen of namen en jaartallen, die toch spoedig weder vergeten worden, aan de leerlingen trachten in te prenten. Onder het reeds vroeger vermeld voorbehoud, dat het verband tusschen hetgeen op onze bodem is voorgevallen met dat in andere landen niet geheel kan worden versmaad, moest de aandacht der kinderen vooral worden gevestigd op de wording van den Nederlandschen Staat en op de groote daden van het voorgeslacht, door welke volharding onder de leiding van ORANJE ons onafhankelijk volksbestaan werd gegrondvest. Blijkens de ondervinding is eene tot warme vaderlandsliefde aansporende behandeling ook van dit onderdeel der geschiedenis zeer goed mogelijk, zonder eenigerlei godsdienstig begrip te kwetsen.

Met opzigt tot de beginselen der *vormleer* bleef de oude strijd heerschen. Er waren leden, die, ook op het gezag van deskundigen, beweerden, dat niet uitgemaakt was, wat door dit vak zij te verstaan. Had men daarbij enkel aan *aanschouwings-oefeningen* te denken, dan kon niemand er iets tegen hebben, dat daaraan een bepaalde tijd in de school werd gewijd. Daartegenover stond echter het gevoelen, dat de Minister door zijne definitie aan het vak onregt deed. De vormleer was veel meer dan hij zich scheen voor te stellen. Zij kon met sommigen eene *aanschouwelijke meetkunde* worden genoemd, een middel om de leerlingen goed te leeren zien en eenig begrip te geven van vorm, maat en uitgebreidheid. Zoo opgevat was het onderwijs in dit vak hoogst nuttig, en behoorde de beoefening daarvan op geene goed ingerigte school te ontbreken. De handboeken van BOUMAN, VERSLUYS en anderen gaven daarvoor een goeden leidraad aan de hand.

In naauw verband met de vormleer staat het *handteekenen*, dat velen, zoo als reeds uit het verhandelde over het examen der onderwijzers bleek, evenzeer als de *gymnastiek*, onder de verpligte vakken willen hebben geteld. Het onderwijs in beide vakken is zeer goed in algemeenen zin aan de openbare lagere school te verbinden. Waar dit reeds het geval is, ondervindt men het groote nut der zaak. De Minister zelf wil de algemeene invoering voorbereiden. Maar waarom dan daartoe niet een meer beslissenden stap gedaan door opnemng onder de verpligte vakken? Er zou voor de uitvoering *overal* een overgangstijdperk kunnen worden aangenomen en tevens bepaald, dat niet van alle onderwijzers aan de scholen, waar de invoering plaats heeft, dadelijk een diploma wordt geëischt. Wordt slechts aangenomen dat, zoo als men heeft voorgesteld, de bevoegdheid tot het geven van onderwijs in beide vakken een

onderdeel zal uitmaken van de algemeene bevoegdheid, dan zou dit voorschrijf er toe leiden, dat bij alle opleidingsinstellingen zoowel van het handteekenen als van de gymnastiek werk werd gemaakt, en zóó de bereiking van het doel, waarnaar ook de Minister streven wil, worden bespoedigd. Sommigen voegden er nog bij dat, als er tegen wordt opgezien, om onder de verpligte vakken de *gymnastiek* op te nemen, omdat men daarbij aan afzonderlijke lokalen met toestellen of zelfs aan speciale onderwijzers denkt, de wet zeer goed van vooroefeningen in de gymnastiek of met den Minister van kamergymnastiek zou kunnen spreken.

In weerwil van de vroeger medegedeelde bedenkingen tegen het onderwerpen van alle onderwijzers zonder onderscheid aan een examen in het *zingen*, verklaarde men zich algemeen voor het behoud van een leervak, aan welks beoefening wel niet alle leerlingen kunnen deelnemen, maar dat toch zulk een heilrijken invloed op de gemoedsstemming der schooljeugd uitoefent. De waarde van het beweren der Memorie van Toelichting, dat het bezwaar tegen het brengen van den zang op de school, ook van zoodanige onderwijzers die geen muzikalen aanleg hebben, zeer zal worden verminderd, als daar zestienjarige meisjes aan het hoofd der laagste klassen staan, werd door sommigen zeer betwijfeld.

Enkele leden wilden onder de vakken van onderwijs ook de *gezondheidsleer* hebben gesteld. Men deed daartegen opmerken, dat hetgeen van deze leer aan jeugdige kinderen kan worden ingeprent, zeer goed samen te vatten is met de beginselen van de kennis der natuur.

Ofschoon men algemeen toestemde dat het opnemen der *nuttige handwerken voor meisjes* onder de verpligte vakken eene zeer aanbevelenswaardige zijde had, ook in verband met getrouw schoolbezoek, bestonden er toch, naar veler oordeel, vrij ernstige bezwaren tegen deze bepaling. Wilde men het vak gedurende de gewone schooluren laten beoefenen, dan zou althans op de gemengde school van jongens en meisjes, en deze is de meest algemeene, groote verwarring worden gesticht; te meer nog omdat de onderwijzers zelven geheel vreemd zijn aan dezen tak van onderwijs en daarover zelfs geen toezigt kunnen uitoefenen. Het moest dus vaststaan, dat het onderwijs in handwerken buiten de gewone schooluren wordt gegeven. Dit was te meer noodzakelijk omdat voor dit onderwijs op talrijke scholen een betrekkelijk groot getal helpsters noodig is, waaronder zich slechts bij uitzondering eene geëxamineerde onderwijzeres zal bevinden en omdat het toelaten van ongeëxamineerde personen tot het geven van onderwijs, van welken aard of onder welk voorwendsel ook, gedurende de schooltijden streng moet worden geweerd. Sommigen voegden er bij, dat op vele plaatsen, ook ten platten lande, naai- en breischolen, van gemeentewege opgericht en ondersteund, bestaan. Zou ook daar aan de gemeente de verpligting kunnen worden opgelegd, om onderwijs in nuttige handwerken op de lagere openbare school zelve te doen geven?

Godsdienstonderwijs. Over 't algemeen toonde men zich, ofschoon dan ook om van elkander afwijkende redenen, ingenomen met hetgeen de Minister omtrent dit punt voorstelt. Van antirevolutionaire zijde betuigde men met genoegen de verklaring in de Memorie van Toelichting op bladz. 9 (zie blz. 70) te hebben gelezen, dat het neutraal karakter van het openbaar onderwijs de erkenning door den wetgever van de regten van het godsdienstonderwijs niet uitsluit. Maar al kon ook, merkte men van deze zijde aan, in het schoollocaal op bepaalde uren godsdienstonderwijs door een godsdienstleeraar worden gegeven, de openbare school zelve bleef haar godsdienstloos karakter behouden. Anderen zagen er

vooral iets aanbevelenswaardigs in, dat de Regering in dit opzigt aan billijke verlangens tracht te gemoet te komen. Verscheidene leden gaven intusschen de voorkeur aan de bepaling van art. 23 der bestaande wet, volgens welke de schoollocalen *buiten de schooluren* voor het godsdienstonderwijs beschikbaar worden gesteld. Die bepaling, zeiden zij, werkte goed. Blijkens het laatste schoolverslag, blz. 154, maakte men zich in 555 scholen het gegeven verlof ten nutte. Thans zou het godsdienstonderwijs als in het leerplan worden opgenomen en zouden uit het overleg van burgemeester en wethouders met kerkbesturen over het verdeelen der vrij te geven uren of uit de aanwijzing door de ouders van den godsdienstleeraar, dien zij voor hunne kinderen verlangen, ligt moeilijkheden ontstaan, die men thans niet kent.

Men antwoorde, dat van overleg van burgemeester en wethouders met kerkbesturen in art. 22 van het ontwerp geen sprake is, en dat dit overleg zelfs in de Memorie van Toelichting ter zijde wordt gesteld. De uren worden vrijgegeven; hoe die tusschen de godsdienstleeraren worden verdeeld, zullen deze onderling moeten uitmaken. Naar veler gevoelen was de nieuw voorgestelde bepaling vooral daarom aannemelijk, omdat zij in 't belang is van den geregelden gang van het schoolonderwijs. In dat schoolonderwijs wordt thans maar al te zeer stoornis gebragt doordien telkens leerlingen zich verwijderen om catechisatie te gaan bijwonen. Waren er bepaalde uren voor het godsdienstonderwijs aangewezen en werden die daarvoor, hetzij in het schoollocaal hetzij elders, besteed, dan werd er een eind gemaakt aan deze verkeerdheid. Misschien zou de nieuwe regeling niet overal baten; maar zij was te beproeven en eenige verbetering zou daaruit zeker voortvloeien. Een paar vragen omtrent de beteekenis en de uitvoering van den maatregel bleven over. 1°. Wie worden door „*godsdienstleeraren*” verstaan, ook die der vrije gemeenten? De Memorie van Toelichting zegt wel, op bladz. 18, (zie blz. 81) dat alleen zoodanige leeraren worden bedoeld, die bij eene *gevestigde* kerkelijke gemeente zijn erkend; maar maakt daardoor het vraagstuk niet uit. 2°. Het is immers niet de bedoeling, dat voor *alle* godsdienstleeraren van eene en dezelfde kerkelijke gemeente de schoollocalen moeten worden afgestaan? Dit zou somtijds niet wel doenlijk wezen. De hoofdzak is, naar dit gevoelen, het vrij geven der uren. Al blijft het schoollocaal aangewezen, is het geven van het godsdienstonderwijs daarbuiten verkieslijk.

B. *Inrichting en verdeling der school.*

Dat de wet hier geen voorschriften geven moet, die in kleinigheden af dalen, stemde men gaarne toe. Maar het had algemeen bevreemding verwekt, dat bij de klassen-verdeeling, de regeling van het leerplan, de keuze der te gebruiken boeken enz. de hoofdonderwijzer geheel ter zijde wordt gelaten. Van hem moest deze zaak uitgaan, zoodat hij met den districts-schoolopziener de regeling ontwierp en deze dan later door het gemeentebestuur goedgekeurd of liever door den gemeenteraad bij plaatselijke verordening vastgesteld werd. Op de verdere hier in aanmerking komende bijzonderheden stelde men zich voor bij de behandeling van de artikelen der wet terug te komen.

C. *Verplicht getal onderwijzers.*

In eene der afdelingen meende men nagenoeg algemeen, dat de Minister bij zijn voorstel omtrent dit punt te ver gaat en eischen stelt, die — gezegen van de hoogst aanmerkelijke daardoor te veroorzaken kosten —

wegens het gebrek aan onderwijskracht, zelfs over acht jaren nog onmogelijk zullen kunnen vervuld worden en op zich zelve ook te hoog zijn. Wat de Minister op bladz. (9 zie blz. 71) der Memorie van Toelichting onderaan omtrent klassenverdeling zegt, zoodra het aantal leerlingen boven de 70 stijgt, is evenzeer van toepassing op scholen van 30 leerlingen. Het getal leerlingen is eigenlijk geen maatstaf, wel dat der klassen. Maar het onmogelijke kan niemand willen. In den regel is het getal van 50, 60 leerlingen niet te groot voor één onderwijzer. Bij talrijke scholen kan het cijfer der onderwijzers betrekkelijk geringer zijn, en zeker kan men, naar dit gevoelen, zoodra er boven de 200 leerlingen zijn, wel volstaan met één onderwijzer voor elke 50 à 60 leerlingen. Werd het denkbeeld omtrent het toelaten van geëxamineerde kweekelingen aangenomen, dan zou de wet op dit punt geheel moeten worden herzien. Vooral ook verklaarde men zich van deze zijde tegen het denkbeeld, om zoodra er 31 leerlingen waren, een tweeden onderwijzer te vorderen. Zulk een weelde van personeel op eene kleine dorps-, zoogenaamde huurtschool grensde aan het ongerijmd.

In de vier overige afdeelingen werden wel insgelijks dergelijke bedenkingen gemaakt, maar achtte toch de meerderheid de eisch van één onderwijzer voor elke 40 leerlingen geenszins overdreven. Ook daar werd de stelling verdedigd, dat niet naar het getal leerlingen, maar naar dat der klassen de behoefte aan onderwijzend personeel moest worden berekend. Men deed echter opmerken, dat, al nam men dit beginsel aan, voor eene bepaling als het hier geldt, het getal leerlingen de basis moest zijn. Men zou anders voor weinig talrijke scholen het onmogelijke vorderen. Maar ook voor talrijke scholen zal in de praktijk de aan te nemen regel niet zoodanig toe te passen zijn, dat elke klasse uit niet meer dan 40 of volgens het door den Minister berekend middencijfer, uit niet meer dan 45 bestaat. Integendeel zal men niet zelden in zoodanige school in de eene klasse 45 of meer leerlingen vinden, terwijl in de daaraanvolgende 35 of minder vereenigd zijn.

Degenen, die het cijfer van één onderwijzer op 40 leerlingen verdedigden, wezen er met nadruk op, dat, als regel, geen grooter getal mag worden aangenomen, juist omdat de leerlingen niet alleen onderwezen, maar ook opgevoed moeten worden. Uit dat oogpunt was zelfs 40 reeds meer dan genoeg, waarom ook sommigen een algemeen cijfer van 30 wenschelijk achtten. Ook bij goed klassikaal onderwijs mag individueel onderzoek omtrent iederen leerling niet ontbreken, en als de onderwijzer wil opvoeden, komt het er op aan, dat hij elk zijner leerlingen kenne, zich met ieder afzonderlijk kunne onderhouden.

Volgens deze leden was het in de wet een gebrek, dat eerst bij de aanwezigheid van 224 leerlingen een onderwijzer met hoofdonderwijzersrang gevorderd werd. Zij wilden dien eisch reeds doen gelden als het aantal leerlingen 175 bedraagt.

Ook met opzigt tot het verbod van scholen boven de 400 leerlingen was men het niet eens. Degenen, die deze verbodsbepaling bestreden, wezen op de uitmuntende scholen van 600 leerlingen of daaromtrent, die men in volkrijke gemeenten vindt. Een hoofdonderwijzer, berekend voor zijne taak, kan even goed over eene school van 600 als van 400 leerlingen toezigt houden. Willen de gemeenteraden meer scholen in 't leven roepen dan thans bestaan, men late dit aan hen over, maar dwinge hen niet om daartoe over te gaan, vooral ook met het doel om hoofdonderwijzersplaatsen te scheppen.

Daar tegenover stond het gevoelen van hen, die met den Minister, uit een paedagogisch oogpunt, het getal van 400 leerlingen veeleer te hoog dan te laag keurden, of die zelfs veel lager, bijv. tot 300 wilden afdalen. Naar het vestigen van zulke scholen, met name ook in plattelandsgemeenten met meer

talrijke bevolking, moest, volgens sommige dezer leden, die bepaald het cijfer van 280 aangaven, in verband met een goed stelsel van voorbereiding, waarvan straks nader, gestreefd worden. Er bestaat, zeide men, meer dan eene afdoende reden, waarom de scholen niet al te groot moeten zijn. De hoofd-
onderwijzer, wiens oog over alles moet gaan, behoort van zijn aan het toezigt te besteden tijd, zoo veel over te houden, dat hij steeds zelf in de eene of andere klasse onderwijs geven kan. Anders gaat in den bestuurder der school de beste onderwijskracht grootendeels verloren. Dit moet het geval worden, als het aantal onder hem werkzame onderwijzers al te groot wordt, de lokalen, waarin onder zijn toezigt onderwijs wordt gegeven, al te talrijk zijn.

Gehalte der leerlingen. Voorbereiding. Verscheidene leden vereenigden zich met het gevoelen der Regering, dat de bepaling van den leeftijd, waarop de kinderen in de school worden opgenomen, niet in de wet te huis behoort en dus — want dit zal de bedoeling wel zijn — aan de gemeenteraden wordt overgelaten. Indirect echter wordt in art. 15^c de leeftijd van zes jaren voor den aanvang van het schoolonderwijs aangenomen. Dit was veelmeer te vroeg dan te laat. Vooral ten platten lande is het niet zeldzaam, dat de kinderen, tot gemak der ouders, maar tot eigene schade en tot hinder van de andere leerlingen, reeds op vijfjarigen leeftijd naar de school worden gezonden. Uit dat oogpunt was het stellen van eene grens bij de wet raadzaam. Men erkende echter dat de zaak in onmiddellijk verband stond met het bestaan van goede voorbereidings- of bewaarscholen. Waar die aanwezig zijn, kan men zeer goed den volbragten zevenjarigen leeftijd als aanvangspunt van het schoolonderwijs aannemen, en velen ontveinsden daarom ook hun leedwezen niet, dat de Minister de wettelijke regeling der bewaarscholen zoo geheel afgescheiden wil houden van die van het lager onderwijs.

De leden, die voor scholen van niet meer dan 280 leerlingen ijverden, meenden, dat als men een goed stelsel zal aannemen, geheele afscheiding van voorbereiding, om dit geijkte woord te gebruiken, en gewoon lager onderwijs niet mogelijk is. Zij wilden dan ook, tot zekere hoogte, nu reeds in de wet het een met het ander verbinden, en ontwikkelden hun denkbeeld omtrent de scholen van 280 leerlingen aldus: Voor eene goed ingerigte school is eene behoorlijke verdeeling in klassen hoofdzaak. Neemt men nu als regel aan, dat ten platten lande de kinderen op vijfjarigen leeftijd op de school worden toegelaten en dat zij die op twaalfjarigen leeftijd verlaten; neemt men verder aan, dat slechts eenmaal 's jaars nieuwe leerlingen worden opgenomen, dan verkrijgt men eene school van *zeven* klassen, of 280 leerlingen, al is 't volstrekt niet zeker, dat juist in iedere klasse steeds 40 leerlingen vereenigd zullen zijn en al moeten dus de lokalen voor het plaatsen van een eenigzins grooter getal zijn ingerigt. Alleen in de vijf hoogere klassen worde gewoon lager onderwijs gegeven, zoodat dit eerst op zevenjarigen leeftijd aanvangt. De twee laagste klassen daarentegen zijn alleen tot voorbereiding bestemd, dat is, ingerigt op den voet van de hoogste afdelingen eener bewaarschool naar de methode van FRÖBEL, al of niet gewijzigd. Daar zouden goed ontwikkelde onderwijzeressen op hare plaats zijn, en zou datgene geschieden waarvoor eigenlijk in het huisgezin, onder de leiding der moeder, behoort te worden gezorgd.

Wel verdienen, volgens deze leden, afzonderlijke inrigtingen van voorbereiding de voorkeur boven de straks geschetste scholen, waarop van 't vijfde jaar af kinderen worden opgenomen. Maar het opleggen der verplichting tot

oprigting van zulke afzonderlijke inrigtingen overal in den lande was onmogelijk; vereeniging van het een met het andere op de aangeduide wijze daartegen wel hereikbaar. Intusschen moesten uitzonderingen op den regel worden toegelaten, zoodat waar het gemeentebestuur eene afzonderlijke voorbereidings-school oprigt of waar op andere wijze dan door openbare inrigtingen in de behoefte behoorlijk wordt voorzien, de lagere school twee klassen minder telt en alleen voor kinderen van 7—12 jaren dient. Maar daarom wenschte men ook van deze zijde dat de zaak der bewaarscholen bij eene afzonderlijke wet geregeld werd. Die wet moest eischen stellen voor de gebouwen, en voor de bevoegdheid om als onderwijzer of onderwijzeres op te treden, maar vooral ook de bepaling inhouden, dat wel jongere kinderen dan van 5 jaren, maar geen oudere dan van 7 jaren de bewaarschool mogen bezoeken. Waar voor de voorbereiding op andere wijze dan op de lagere school wordt gezorgd, daalt de bevolking der zoo even onderstelde school tot nagenoeg $5 \times 40 = 200$. Dat moest dan ook, volgens deze leden, het normaal cijfer zijn. Dan had de hoofdonderwijzer tijd en gelegenheid om bij het houden van toezigt zich aan het onderwijs van eene bepaalde klasse of van een deel daarvan te wijden. Dan werd het aantal scholen grooter en dus het uitzigt voor de onderwijzers om aan 't hoofd eener school te komen ruimer. Naast behoorlijke bezoldiging ligt daarin het eenig afdoend middel om tot toewijding aan den onderwijzersstand uit te lokken.

Het ontbrak niet aan bedenkingen tegen geheel dit plan. Zoo het al uitvoerbaar ware, zou het de kosten van het lager onderwijs buitensporig vermeerderen. Maar dit daargelaten was het de vraag, of de wet het aan een gemeentebestuur kon overlaten om de laagste klassen der openbare school al dan niet in eene bewaarschool te herscheppen. Deed zij dit, dan zouden van zelf 30 percent van de kosten uit de schatkist worden vergoed. Maar hoe dan als zij, gelijk reeds op zeer vele plaatsen geschiedt, afzonderlijke opleidingsinrigtingen onderhoudt? Zonder onbillijkheid zou men haar ook in dat geval niet van de vergoeding verstoken kunnen laten, en waar ging dit heen? Dat de vermeerdering van kosten zoo buitensporig zou zijn, kon men van de andere zijde niet toegeven. Men wilde niet aan de gemeente overlaten *al dan niet* in de laagste klasse eener school, waar reeds kinderen beneden de zeven jaren worden opgenomen, voorbereidend onderwijs te geven; 't moest overal zoo zijn. Zeker zouden de kosten, ook met het oog op afzonderlijke inrigtingen eenigzins toenemen. Maar zonder goede voorbereiding waren de kosten van het eigenlijk lager onderwijs grootendeels verloren. De kleine verhooging zou eerst de latere hooge kosten werkelijk productief maken.

Stoffelijke hulpmiddelen. Schoollocalen. Niemand kon er iets tegen hebben, dat de wet zelve aanleiding gaf tot het ontwerpen door eene gemengde commissie van algemeene regelen voor den bouw en inrigting van schoollocalen, en dat deze dan, bij wijze van »suasorium», openbaar werden gemaakt. Maar dat die regelen het onderwerp zouden uitmaken van een algemeen bindenden maatregel van inwendig bestuur, ging, naar het oordeel der meeste leden, te ver. De gemeentebesturen werden daardoor al te zeer aan banden gelegd, de centralisatie al te zeer in de hand gewerkt. De Minister mogt zich dit anders voorstellen, »stijve regelmaat en eentoonige eenvormigheid», die geen acht kan slaan op bijzondere gevallen en toestanden en op door deze getrokken grenzen van het bereikbare, zouden het onvermijdelijk gevolg van het voorschrift zijn. Beter scheen het, op het voorbeeld van het ontwerp HEEMSKERK, zich bij de wet tot het stellen van een enkelen hoofdregel — de gevorderde ruimte voor ieder kind — te beperken en al het overige aan het gemeente-

bestuur over te laten. Wel wees men er op, dat de Staat door de gedeeltelijke vergoeding der kosten het regt verkrijgt ook op dat overige invloed uit te oefenen; maar die invloed was dan toch door de bepaling van art. 50 verzekerd. Zou dat artikel alleen niet voldoende zijn? Men deed echter opmerken, dat de ware beteekenis daarvan niet duidelijk is. Had de districtschoolopziener niets anders te doen dan de bestekken aan de eenmaal vastgestelde algemeene regelen te toetsen, of kon hij meer zelfstandig over de wijze van bouw en inrigting een oordeel vellen? In het laatste geval werden de algemeene regelen meer illusoir.

Op de gedeeltelijke toepassing van de algemeene regelen op de lokalen voor bijzondere scholen kwam men later terug.

Schoolbibliotheken. Eenige leden toonden zich tegen de oprigting van zulke bibliotheken gestemd; eensdeels wegens de kosten, die betrekkelijk hoog konden loopen, anderdeels en voornamelijk omdat in de wet van geenerlei toezigt op de keus der boeken sprake was en dus de zaak tot ongeoorloofde propaganda van bepaalde leerstellingen of begrippen kon leiden. Meer algemeen zag men het bestaan van dit gevaar niet in. Er kon wel degelijk van de zijde van het gemeentebestuur of van het plaatselijk toezigt tegen den aankoop van boeken worden gewaakt, die niet aan kinderen in handen moeten worden gegeven, des noods naar aanleiding van eene gemeente-verordening. Het hoofd der school was ook hier aan zijne verplichting tot neutraliteit gebonden. De kosten zijn, zelfs voor eene talrijke school, niet groot en bedragen, waar men thans zulke kleine boekverzamelingen heeft, naauwelijks f 30 à f 40 's jaars. De zaak zelve was en voor de kinderen en voor de ouders van zulk een onbetwistbaar nut, dat men zelfs in twee der afdelingen de oprigting en het onderhoud van schoolbibliotheken verplichtend wilde hebben gesteld.

Herhalings-onderwijs. Algemeen werd het gezegde des Ministers beaamd, dat, wil men blijvende vruchten van het onderwijs plukken, het herhalingsonderwijs onmisbaar is. Het is een treurig verschijnsel, dat bij zoo velen uit de mindere klassen der maatschappij, die in hunne jeugd de school hebben bezocht, dit in hunnen lateren leeftijd zoo weinig merkbaar is. Blijkens de op bladz. 112 en 113 van het laatste schoolverslag medegedeelde statistiek waren er onder de manschappen van ons klein leger 16 à 1700, die bij hunne indiensttreding of niet of zeer gebrekkig konden lezen en schrijven. De laatsten waren verre het talrijkst en hoogstwaarschijnlijk bevonden zich daaronder niet weinigen, die het eenmaal aangeleerde grootendeels vergeten hadden. Maar indien men dus algemeen het herhalings-onderwijs wilde hebben aangemoedigd, noemden verscheidene leden het eene illusie, zich voor te stellen, dat de jongelieden, waar dit hun aangeboden wordt, er gretig gebruik van zullen maken. De ondervinding in gemeenten, waar de zaak ernstig behartigd wordt, leert het tegendeel. Het niet-schoolbezoek, het schoolverzuim (ongeregeld schoolgaan) is bij het onderwijs van kinderen boven de twaalf jaren meestal nog veel grooter dan beneden dien leeftijd.

Andere leden erkenden dit, maar beweerden dan ook, dat in de noodzakelijkheid om te zorgen, dat het eenmaal aangeleerde werd onderhouden, het meest krachtige argument gelegen was voor de invoering van leerpligt, voor het uitvoeren van dwang tot het geregeld bezoeken der school ook op lateren leeftijd. Maar al bleef de invoering van leerpligt voor 's hands achterwege, wilde men van deze zijde de verplichting tot het openen van gelegenheid voor het geven van herhalingsonderwijs overal opgelegd en alleen de wijze van

inrigting aan het oordeel van het gemeentebestuur, door het schooltoezigt voorgelicht, overgelaten hebben. Daarom had men het betreurd, dat art. 17 van het ontwerp met de woorden »voor zooveel doenlijk» aanvangt. Werd het nemen der proef overal voorgeschreven en mislukte die in sommige gemeenten, dan was daar de zaak van zelve ten einde, maar betrekkelijk weinig verloren.

Wat de te behandelen vakken in de herhalingschool betreft, meende men dat, terwijl overal voortgezet onderrigt in lezen, schrijven en rekenen werd gegeven, verder naar plaatselijke behoeften moest worden gehandeld. Beoefening van het handteekenen beval zich als een aanloksel tot het bezoeken der herhalingschool vooral aan. De beginselen der landbouwkunde kwamen in de plattelandsgemeenten het meest in aanmerking.

Van de zijde dergenen, die in het opleggen der verpligting bezwaar zagen, wees men ook op de kostbaarheid van het onderwijzend personeel. De onderwijzers moesten toch voor het geven van herhalings-onderwijs afzonderlijk worden beloond. Terwijl 't laatste gaarne werd toegestemd, zou men het treurig vinden, indien daarom wat onmisbaar wordt gecoordeeld, zelfs niet eens werd beproefd.

Schoolverzuim. Verscheidene leden verklaarden zich voor de opneming van het beginsel van *leerpligt* in de wet, en beaamden geenzins de redenen, die, volgens de Memorie van Toelichting, den Minister van het doen van het voorstel daartoe terughouden. Waarom zou de leerpligt, die sedert lang in Duitse Staten goed werkt, in 1876 in Engeland, onlangs in het Koninkrijk Italie is ingevoerd, in Nederland niet kunnen worden opgelegd? Moest niet gestreefd worden naar het scheppen van een toestand als bijvoorbeeld in Baden, waar nagenoeg alle volwassenen kunnen lezen en schrijven? Het geval zal wel uiterst zeldzaam zijn, dat ouders in gemeenten, waar geen bijzondere school onder hun bereik is, door gemoedsbezwaren terug worden gehouden, hunne kinderen naar de openbare school te zenden, en dat *leerpligt* dus *schoolpligt* wordt. De Minister geeft zelf aan het slot zijner redenering te kennen, dat dit een naauwelijks te verwachten uiterste van pligtverzaking zijn zou. Zelfs ijverige voorstanders van het bijzonder onderwijs erkenden, dat ouders, die tot dat uiterste komen, naauwelijks te vinden zijn. Als men met den Minister aanneemt, dat de Staat onwedersprekelijk het recht heeft, om den vader te straffen, die met opzigt tot het onderwijs zijner kinderen zijn ouderlijken pligt verzuimt en de burgermaatschappij benadeelt, blijft alleen over, dat, ten gevolge van het gemis aan voldoende gelegenheid om *alle* kinderen op de school op te nemen, de invoering van leerpligt nog niet overal mogelijk zou zijn. Maar daaraan kon worden te gemoet gekomen door het vaststellen van eene overgangsbepaling, of wel de wet kon voorschrijven, dat in alle gemeenten, waar, volgens het gemotiveerde advies van het schooltoezigt, de invoering van leerpligt, wat gebouwen en onderwijzend personeel betreft, geen bezwaar zou opleveren, het uitvoerend gezag die invoering gelasten moet. Niet eens laat zich aannemen, dat er een zeer groot getal gemeenten is, waar opneming van alle in de leerjaren vallende kinderen op de school onmogelijk zou zijn. Wel is het indruk makend cijfer van 80.000 kinderen, die volgens het schoolverslag zich aan schoolverzuim schuldig maken, geschikt om een tegenovergesteld vermoeden te wettigen; maar door velen wordt beweerd, dat onder dat cijfer kinderen begrepen zijn, die enkel zeer onregelmatig ter school komen of die te vroeg verlaten, en dat het getal dergene, die nooit eenige schoo bezoeken, betrekkelijk gering is. Naar mate men op die wijze

het aanwezig zijn van volstrekt schoolverzuim inkrimpt, bestaat minder reden tot vrees, dat de gelegenheid tot het opnemen van alle kinderen op veel plaatsen zou ontbreken.

Meer algemeen was men het met den Minister eens, dat het tijdstip voor de invoering van leerpligt nog niet geboren is. De invoering zou het verzet tegen het neutraal karakter der openbare school, dat toch reeds maar al te zeer wordt aangemoedigd, nog meer aanwakkeren. De onafhankelijkheidszin onzer natie, die op zulk een teeder punt als het regt der ouders op de wijze van opvoeding hunner kinderen, op de proef zou worden gesteld, moest hier in rekening worden gebracht. De *leerpligt* zou zich toch in zeer vele gemeenten feitelijk oplossen in *schoolpligt*. Het opleggen van geldboeten en gevangenisstraf aan de ouders, die hunne kinderen niet of niet geregeld ter school zenden, heeft uit meer dan een oogpunt eene bedenkelijke zijde. Moesten die straffen menigvuldig worden toegepast, ook op ingezetenen, die anders ter goeder naam en faam staan, de bevolking zou daardoor worden gedemoraliseerd en het ware begrip van straf verloren gaan. De klagt zou worden geuit, dat in het vrije Nederland martelaarschap voor gemoedelijke overtuiging mogelijk was. In plaats van dwang te gebruiken, moest worden afgewacht, of niet het middel van overreding allengs baten zou. Nu reeds viel eene jaarlijksche aanmerkelijke vermindering in het schoolverzuim op te merken. Ook maatregelen in de artt. 80—82 van het wetsontwerp voorgesteld, konden baten.

Deze maatregelen werden echter van de andere zijde als geheel onvoldoende voorgesteld. Door het opleggen der verplichting tot het inzenden van lijsten der schoolgaande kinderen wordt aan de onderwijzers veel last veroorzaakt; maar de daardoor, zoowel als door het opmaken der lijsten van de kinderen, die in de jaren van schoolgaan vallen, verkregen wetenschap zou geen wezenlijken invloed uitoefenen op vermindering van het kwaad. Al bleek uit die lijsten, dat er geen enkel kind in de gemeente was, hetwelk niet nu en dan ter school kwam, zou dit nog niets beteekenen; want op het tegengaan van het ongeregeld schoolbezoek en van het te vroeg verlaten der school komt het aan. Evenmin was veel heil te verwachten van de bevoegdheid, aan de gemeenteraden bij art. 82 gegeven om verbodsbepalingen omtrent het arbeiden van kinderen beneden de twaalf jaren vast te stellen. Ten platten lande zijn de gemeenteraden te dikwijls maar al te zeer voor het verrigten van veldarbeid door kinderen gestemd, en waar dus in het belang van het schoolbezoek aan het beletten van dien arbeid de meeste behoefte bestaat, zou het verbod niet worden uitgevaardigd. Al ware dit het geval, zou de overtreding moeilijk te controleren of zoo menigvuldig kunnen zijn, dat toepassing der straf onmogelijk werd. Nogtans meenden enkelen, dat een in deze wet op te nemen algemeen verbod van arbeid van kinderen beneden de twaalf jaren, die de dagschool niet geregeld bezoeken, veel nut zou kunnen doen. Meer algemeen echter betreurde men het, dat de Minister van Justitie niet in dien zin de wet van HOUTEN trachtte uit te breiden. Juist door het opnemen in de wet op het lager onderwijs van eene bepaling, als bij art. 82 wordt voorgesteld, zou die noodzakelijke uitbreiding worden tegengehouden.

III. STAATSTOEZIGT.

A. *Plaatselijke schoolcommissien.*

Naar veler oordeel is de Minister in de samenstelling van het deel van het wetsontwerp, dat het Staatstoezigt betreft, minder gelukkig geslaagd, of is

daarin althans moeijelijk een vast goed afgerond systema te ontdekken. Dit bleek al dadelijk eeds hier. Als het al dan niet instellen van eene commissie van plaatselijk toezigt geheel afhankelijk werd van den gemeenteraad, als zulk eene commissie hier wel, daar niet in 't leven kon worden geroepen, werd zij blootelijk eene plaatselijke commissie van advies, en kon zij moeijelijk als een onderdeel van het *Staatstoezigt* worden beschouwd. Er scheen dan ook wel eenige tegenstrijdigheid te bestaan tusschen de facultative bepaling van art. 68 en den inhoud van art. 75, dat het door de plaatselijke commissien te houden toezigt in de bijzonderheden omschrijft.

Wat daarvan zij, de meeste leden toonden zich voor het behoud der plaatselijke schoolcommissien, zoo als men die thans kent, gestemd. Dat behoud is door de inspecteurs bijna eenparig voorgestaan. De tegenwoordige plaatselijke schoolcommissien hebben, de Minister erkent dit zelf, veel nuts gesticht en over 't algemeen goed gewerkt. Door haar bestaan wordt de belangstelling in het onderwijs verlevendigd, het toezigt en de behartiging der zaak meer over de ingezetenen verspreid en niet zoo sterk gecentraliseerd, als wanneer alles op burgemeester en wethouders aankomt. Waar burgemeester en wethouders of zelfs de meerderheid van den gemeenteraad de belangen van het onderwijs al te zeer ondergeschikt willen maken aan zorg, dat de geldmiddelen der gemeente gespaard blijven, levert de invloed eener plaatselijke schoolcommissie een heilzaam tegenwigt voor zulk eene neiging op. In de steden valt het meestal niet moeijelijk mannen te vinden, die genoeg ijver voor de zaak van het onderwijs koesteren, om het lidmaatschap der commissie waardig te vervullen. Maar ook ten platten lande zijn gewoonlijk wel goede commissien zamen te stellen, ook buiten de leden van den raad. Daar vooral kan het zijn nut hebben, dat beschaafde mannen, met jeugdigen ijver beziel, doch nog geen deel van den raad uitmakende, belangstelling voor de volksschool helpen opwekken, zoo die dreigt in te sluimeren. Wenschelijk scheen het dus in dit opzigt het stelsel der wet van 1857 ongeschonden te laten bestaan, zoodat in alle gemeenten van meer dan 3000 zielen de instelling van plaatselijke schoolcommissien verplichtend was en het lidmaatschap daarvan een onbezoldigden eerepost bleef. Het stelsel van herbenoeming na een zeker aantal jaren beval zich daarbij aan. Eenige leden echter wenschten met het oog op de moeijelijkheid om op kleinere plaatsen de schoolcommissien goed zamen te stellen, de verplichting tot het instellen te beperken tot gemeenten van meer dan 7000 zielen. In eene afdeeling kwam het benoemen der commissien door de ouders der schoolgaande kinderen ter sprake; doch dit denkbeeld vond weinig weerklank.

In strijd met het voorafgaande werd het gevoelen verdedigd, dat met het stelsel der plaatselijke schoolcommissien geheel moest worden gebroken, en dat ook de halfslachtige commissien, die de Minister in de plaats wilde stellen, behoorden te vervallen. De moeijelijkheid om zelfs in grootere gemeenten geschikte elementen voor eene goede zamenstelling te vinden, was een eerste bezwaar. Tegenover de voorbeelden van de bestaande commissien, die ten gevolge harer gelukkige zamenstelling goed werkten, kon op andere worden gewezen, die wegens verkeerde zamenstelling een hinderpaal voor afdoende verbetering in het onderwijs waren. Vooral echter kwam de verhouding der commissie tot het gemeentebestuur of den raad in aanmerking. Die verhouding was zelfs in aanzienlijke gemeenten dikwijls van dien aard, dat, ook waar het allerbelangrijkste zaken gold, het advies der commissie niet werd gevraagd en dus aan geen zamenwerking te denken viel. Op het feit werd gewezen, dat in eene groote stad van ons land, bij gebleken noodzakelijkheid om den toe-

stand van het onderwijs te onderzoeken en plannen tot verbetering te ontwerpen, tot twee malen toe gedurende een vijfjarig tijdperk, eene afzonderlijke commissie uit den raad werd benoemd, maar dat daarbij de schoolcommissie geheel werd geïgnoreerd. Elders was, na de benoeming van eene commissie van beheer van het onderwijs uit den raad, de werkzaamheid der schoolcommissie niet enkel verlamd, maar tot nagenoeg niets teruggebracht. Met zulke voorbeelden voor oogen moest men wel tot de slotsom komen, dat het beter ware de plaatselijke commissien geheel te doen verdwijnen. Indien de andere rangen van het schooltoezigt behoorlijk werden bezet, zou dat wegvallen geen schade toebrengen aan de kennis van den toestand. Een schoolopziener, die het geheel overziet en het onderling verband der deelen kent, kan over dien toestand een juister oordeel vellen, dan de soms zeer talrijke leden der schoolcommissie, die gewoonlijk de taak onder elkander verdeelen. De leden van den raad zouden natuurlijk, ook in dit stelsel, het regt behouden om den toestand te onderzoeken of met dat onderzoek meer bijzonder eene commissie uit hun midden te belasten. Ook voor kleine plaatsen was het verkeerd burgemeester en wethouders bepaald als schoolcommissie te doen fungeren. Daardoor werd soms een der raadsleden, die juist de aangewezen persoon was om de taak te vervullen en de school of scholen met vrucht te bezoeken, uitgesloten.

Algemeen vond men het onderscheid niet duidelijk, dat in het stelsel des Ministers tusschen eene commissie van plaatselijk toezigt en de gecommiteerden van art. 79 van het ontwerp zou bestaan. Zullen die gecommiteerden uitsluitend met het doen van schoolbezoek worden belast en in geenerlei betrekking tot hooger toezigt staan?

B en C. *Schoolopzieners en Inspecteurs.*

Ofschoon ook nu weder over de wijze, waarop het hooger Staatstoezigt moest worden geregeld, groot verschil van gevoelen bestond, toonde de groote meerderheid zich met den middenweg, dien de Minister met opzigt tot de schoolopzieners wenschte in te slaan, niet ingenomen. Bezoldigde en onbezoldigde schoolopzieners naast elkander, met gelijk toezigt en nagenoeg gelijke werkzaamheden belast, scheen weinig aanbevelingswaardig. De Minister geeft zich aan illusie over, indien hij meent adjunct-schoolopzieners te zullen verkrijgen uit dezelfde categorie van personen, waaruit thans de schoolopzieners komen. Deze klasse van wetenschappelijk ontwikkelde mannen, die over 't algemeen den lof ten volle verdienen, door de Memorie van Toelichting hun toegekend, zal zeker niet bereid zijn als adjuncten, en dus zelfs met een titel die minderheid aanduidt, op te treden onder bezoldigde schoolopzieners, naar wier bevelen zij zich hebben te schikken, zonder het eervolle en invloedrijke der tegenwoordige betrekking te bezitten. Zij zouden — althans dat meende men was de bedoeling — geen vergelijkende examens afnemen; zij zouden geen voordragten doen; terwijl hunne maatschappelijke positie dikwijls hooger zal zijn dan dien van den districtsschoolopziener. Botsingen zouden het onvermijlijk gevolg wezen.

Het gemengd stelsel des Ministers vond echter bij enkelen ook verdediging. Men maakte zich daarvan, werd beweerd, eene verkeerde voorstelling. Het lag niet in de bedoeling, dat de adjuncten aan de districtsschoolopzieners onderworpen zouden zijn of van dezen bevelen ontvangen. Hunne optreding was noodzakelijk, omdat anders het aantal bezoldigde schoolopzieners te groot zou moeten worden. Dezen zouden met te veel administrative werkzaamheden in hunne betrekkelijk uitgestrekte districten belast zijn, om alle scholen ge-

regeld te bezoeken en op de bijzonderheden van plaatselijken aard het oog te houden. Men moest niet vergeten, dat, althans in sommige provincien, ten platten lande niet meer dan ééne school daags door den schoolopziener kon worden bezocht. Het geldt hier dus een taakverdeeling, waarbij de adjunct, in plaats van bevelen uit te voeren, den districtsschoolopziener zou voorlichten en hem op de hoogte houden van hetgeen in elke gemeente voorviel.

Voor zoo ver men het denkbeeld der adjuncten verwierp werd hoofdzakelijk tweëerlei gevoelen voorgestaan. Er vertoonden zich voorstanders van het onveranderd behoud van het tegenwoordig stelsel van onbezoldigde, voor een bepaalden tijd aangestelde, doch her te benoemen schoolopzienaers. Van die zijde ontkende men niet, dat er onder dezen waren, die, door andere werkzaamheden afgetrokken, hunne betrekking niet naar eisch waarnamen en zelfs het schoolbezoek verzuimden. Maar die gebreken van het stelsel behoeften niet tot het verlaten daarvan te leiden. De onbezoldigde schoolopziener had meer invloed, ook omdat zijne betrekking een eerepost is. Verscheidene anderen beweerden, dat alleen door bezoldigde schoolopzienaers, die geen andere ambtsbetrekking bekleedden, en wie men dan ook bij de wet zelve het aanvaarden daarvan zonder toestemming des Konings moest verbieden, het toezigt met de vereischte klem kon worden uitgeoefend. Werden die uitsluitend aangesteld, dan kon het Rijk niet, zoo als de Minister zich voorstelde, in slechts 23 districten worden verdeeld; maar wegens het hoog belang der zaak mogt men tegen de vermeerdering van dat aantal en de daardoor veroorzaakte kosten niet opzien. Er waren leden, die de indeeling op zoodanige wijze wilden doen plaats hebben, dat elk bezoldigd districtsschoolopziener of zijn *bezoldigd* adjunct — want ook zulke adjuncten waren denkbaar — met de zorg voor 80 à 100 openbare scholen werd belast.

Maar konden, als niet anders dan bezoldigde schoolopzienaers bestonden, de inspecteurs niet worden gemist? Verscheidene leden antwoordden toestemmend. Er zou echter, indien deze ambtenaren wegvielen, ligt behoefte bestaan aan het optreden bij het Departement van Binnenlandsche Zaken van een hoofdinspecteur of adviseur, die de vereischte eenheid in het schooltoezigt hielp bevorderen. Maar was dit niet de eigenaardige taak des Ministers? En was deze tot het vervullen daarvan niet volkomen in staat, nu, zoo als op bladz. 13 (zie blz. 74) der Memorie van Toelichting wordt gezegd, zijn Departement »niet veel meer" dan het binnenlandsch bestuur en het onderwijs omvat? Daartegen gold echter, dat te groote concentratie op dit gebied niet wenschelijk was, en dat bij het afwisselen van de personen des Ministers, voor het handhaven der eenmaal aan het schoolwezen gegeven rigting zoo veel mogelijk moest worden gewaakt. Door anderen werd het voortdurend bestaan van inspecteurs, ook nevens en tegenover bezoldigde schoolopzienaers, eene onvermijdelijke noodzakelijkheid genoemd. Alleen het aantal dier inspecteurs moest, dit was men met den Minister eens, worden ingekrompen. Men sprak daarbij van inkrimping tot een drietal, even als bij het middelbaar onderwijs, terwijl anderen meenden, dat, als men daarop wijzen wilde, wegens den oneindig grooteren omvang van het lager onderwijs, zeer zeker aan zes inspecteurs behoefte bestond.

Algemeen had het bevreemding verwekt, dat de Minister, terwijl hij eene geheel nieuwe organisatie van het schooltoezigt beoogde, een andere indeeling der schooldistricten wilde invoeren, en het getal inspecteurs wilde inkrimpen, volgens art. 83 van het ontwerp de tegenwoordige titularissen in hunne betrekking handhaafde. Van dat van lieverlede invoeren der hervorming, van dat in dienst houden van titularissen, die in het nieuwe stelsel volstrekt niet

pasten en langzamerhand schenen te moeten uitsterven, kon men zich, ook bij het gemis van alle toelichting, geen duidelijk denkbeeld maken. In het nieuw aan te nemen stelsel was eene bepaling onvermijdelijk, als die van het slotartikel van het ontwerp HEEMSKERK, volgens welke bij de invoering der wet de districtsschoolopzieners en de inspecteurs allen werden ontslagen. Ook de voorzitters en leden der plaatselijke schoolcommissien zouden thans daarbij moeten worden gevoegd.

D. *Gedeputeerde Staten.*

Eenige leden achtten het zeer wenschelijk, dat de door den Minister zelve noodzakelijk gekeurde aanvulling der gemeentewet te gelijk met deze wet tot stand kwam. Indien Gedeputeerde Staten niet meer magt tegenover de gemeentebesturen konden uitoefenen, dan thans het geval is, zou de uitvoering dier wet op vele plaatsen onvolkomen en gebrekkig zijn. Anderen gingen niet zoo ver, maar vroegen, of, in afwachting der beoogde herziening, niet door het mogelijk maken der inhouding van de geldelijke bijdrage aan de gemeente uit 's Rijks kas cenige meerdere kracht zou worden bijgezet aan besluiten van Gedeputeerde Staten, die thans te dikwijls niet worden opgevolgd.

E. *Opperbestuur.*

Men verwees hier naar het hierboven bij B en C medegedeelde.

F. *Toezigt op de schoolboeken.*

Ernstige twijfel werd geopperd, of het wel wenschelijk was de beslissing van alle quaestien omtrent schoolboeken bij den Minister over te brengen, wiens uitspraak dus van kracht zou zijn voor het geheele Rijk. Daar, zoo het scheen, ieder zonder onderscheid een bezwaarschrift kon indienen, zouden de klagten menigvuldig worden. Naar plaatselijke omstandigheden geeft hetzelfde boek hier aanstoot, terwijl het overal elders, zonder klagten te wekken, wordt gebruikt. Meestal geldt het hier moeilijk uit te maken quaestien, die de eene Minister in dezen, de andere in genen zin zal oplossen. Zoo doende zou allengs een breede index van verbodene boeken kunnen ontstaan en het aantal der boeken, die gebruikt mogen worden, zeer inkrimpen. De uitgevers van schoolboeken zullen van verrijking onzer schoolliteratuur worden afgeschrikt, wanneer de mogelijkheid, dat een uit te geven boek door den Minister van alle openbare scholen verbannen wordt hun, als een zwaard van *Damocles*, boven het hoofd hangt. Om al deze redenen late men de zaak aan de plaatselijke schoolcommissien en schoolopzieners of aan plaatselijke verordeningen over. Dat in de ministeriele verantwoordelijkheid de beste waarborg voor eene juiste beslissing in zaken als deze zou gelegen zijn, is allezins voor tegenspraak vatbaar. Niemand kan willen, dat de vraag, of in een schoolboek al dan niet eene minder gepaste uitdrukking is gebezigd, in de wetgevende Kamers behandeld worde.

IV. BEHOORT HET LAGER ONDERWIJS UITSLUITEND GEMEENTEZAAK, UITSLUITEND RIJKSZAAK OF GEMENGD TE ZIJN?

A. *Bijdragen uit 's Rijks kas.*

Behalve door de ijverige voorstanders van het bijzonder onderwijs, die hier hun principieel bezwaar deden gelden, werd vrij algemeen erkend, dat afdoende

verbeteringen in den toestand van het openbaar onderwijs niet in te voeren waren indien niet een deel der kosten door de schatkist gedragen werd, en verklaarde men zich dus voor het gemengde stelsel. Slechts enkele leden, uitgaande van het begrip, dat het lager onderwijs bij uitnemendheid een algemeen volksbelang is, wilden nu reeds al de kosten ten laste der schatkist gebracht en dus in den volsten zin des woords Staatsonderwijs ingevoerd hebben. Het was, zeiden zij, ook volgens den Minister, het eenig juiste standpunt. Dat het tijdstip om dit in te nemen nog niet gekomen zou zijn, en dat velerlei hervormingen vooraf moesten gaan, konden zij niet toegeven. Nam men dien krachtigen maatregel, het openbaar onderwijs zou geheel onafhankelijk worden van die vaak ongerijnde karigheid van sommige gemeentebesturen en niet te lijden hebben ten gevolge van de vijandige stemming van andere of van hunne voorliefde voor kerkelijk gekleurd bijzonder onderwijs. Door het terugnemen van de uitkeering der $\frac{4}{5}$ van het personeel aan de gemeenten — toch eene anomalie in ons belastingstelsel — kon de uitvoering van den maatregel mogelijk worden gemaakt.

Die algemeene dadelijke invoering van Staatsonderwijs werd in de enkele afdelingen, waar men zich daarover uitliet, niet enkel als geheel ontijdig, maar ook als uit haren aard verwerpelijk, bestreden. Eene niet te verdedigen inbreuk op de zelfstandigheid der gemeenten zou daardoor worden gemaakt en tevens voet gegeven aan eene heillooze centralisatie, die het Staatsgezag dwingen zou tot allerlei kleinigheden af te dalen.

Ook voor zoo ver men het gemengde stelsel aannam, waren de bedenkingen tegen de wijze, waarop het bij de Regeringsvoordragt werd toegepast, zeer menigvuldig. Al dadelijk klaagde men, dat de Minister, terwijl hij voorstelt 30 percent van de onderwijskosten aan de gemeenten te vergoeden, geenerlei berekening hoegenaamd mededeelt omtrent den last, daardoor op de schatkist te leggen, en evenmin eenige aanwijzing doet van de middelen, waaruit die nieuwe last zou worden bestreden. Bij den tegenwoordigen minder gunstigen toestand van 's lands finantiën vooral had daarop in de eerste plaats de aandacht moeten worden gevestigd. Het verwijt, in der tijd tegen het voostel MOENS gerigt, dat het daarbij aan alle berekening van vermoedelijke kosten ontbrak, was hier in niet minder mate toepasselijk. Wel was het cijfer, waarop de 30 percent thans zouden te staan komen, tot zekere hoogte af te leiden uit den staat, dien men op bladz. 158 en 159 van het jongste schoolverslag vindt. Werd echter de wet in haren geest uitgevoerd, dan zou dat vermoedelijk cijfer van jaar tot jaar klimmen. De berekening werd gemaakt, dat het tegen het einde van den overgangstermijn 3 à 4 miljoen zou belopen. Wat dacht de de Minister, die in dit opzigt dan toch over meer gegevens beschikt dan de leden der Kamer, van de waarde dier berekening? In elk geval zou thans reeds een zeer aanzienlijk bedrag worden vereischt en behoort de Kamer, voor zij aan zulk een buitengewone verhooging van *gewone* uitgaven haar zegel hecht, te weten van waar de daarvoor benoedigde gelden zullen komen. Zullen tot bestrijding nieuwe of verhoogde belastingen worden ingevoerd? Of zal in meerdere of mindere mate moeten worden teruggekomen op de uitkeering van $\frac{4}{5}$ van het personeel aan de gemeenten? De Minister spreekt van dit laatste, doch alleen in verband met het eventueel brengen van *alle* uitgaven voor het lager onderwijs op de Staatsbegrooting. Toch bestaat er ook tusschen den thans voorgestelden maatregel en de uitkeering van $\frac{4}{5}$ van het personeel onmiskenbaar verband. Het behoeft nauwelijks herinnering, dat verscheidene gemeenten ten gevolge dier uitkeering grootere inkomsten genieten dan zij behoeven; terwijl vele andere met die uitkeering en met hoog op-

gedrevene hoofdelijke omslagen of andere plaatselijke belastingen te nauwer-nood in hare behoeften kunnen voorzien. Thans zou aan de eerste nog daarenboven eene aanmerkelijke tegemoetkoming worden verstrekt en dus de reeds bestaande ongelijkheid nog grooter worden. Enkele leden staafden die ongelijkheid door cijfers. Vergeleek men, zoo als zij voor gemeenten in Zeeland, Utrecht en Groningen gedaan hadden, de opbrengst van het $\frac{1}{5}$ met het bedrag der gewone kosten van onderwijs, dan bleek, dat die opbrengst hier de kosten aanmerkelijk overtreft, elders verre daar beneden blijft.

Naar aanleiding van een en ander werd in sommige der afdelingen bepaald gevraagd:

1°. eene approximative opgave der kosten, die, bij het aannemen van het Regeringsvoorstel, nu en in 't vervolg ten laste der schatkist zullen komen;

2°. mededeeling van de inzichten der Regering omtrent de middelen tot dekking.

De meest algemeene bedenking tegen het toekennen aan de gemeenten van een gelijk percentage van vergoeding der kosten van het onderwijs hecht zich aan hetgeen zoo even meer bepaald met het oog op de uitkeering der $\frac{1}{5}$ van het personeel werd gezegd. De maatregel zou zeer ongelijk en daardoor onbillijk werken. Vermogende gemeenten, die niets noodig hebben, zouden een geschenk ontvangen, waarop zij geen aanspraak hebben, terwijl de tegemoetkoming voor vele andere geheel onvoldoende zou zijn, met name in dien zin, dat zij daaruit de meerdere kosten van onderwijs, door de tegenwoordige wet opgelegd, in verre na niet zouden kunnen bestrijden. Het doel, dat de Minister zich voorstelt, zou dus daar niet, althans hoogst onvolkomen, worden bereikt. Men moest niet vergeten, dat de kosten van het onderwijs, in zeer ongelijke verhouding staan tot de bevolking der gemeente en tot hare begrooting in 't algemeen. Gemeenten met eene verspreide bevolking moeten betrekkelijk meer aan schoollocalen en onderwijzersjaarwedden besteden dan andere waar de bevolking zeer is geconcentreerd. Ook hier kon men zich op cijfers beroepen. Zoo werd een staat overgelegd, waarin de uitgaaf, thans in 21 Geldersche plattelands-gemeenten voor het onderwijs gedaan, in vergelijking werd gebragt met de meerdere kosten volgens de eischen van het ontwerp en dan tegenover dat meerder bedrag het cijfer der tegemoetkoming werd gesteld. Uit dien staat bleek, dat bij volledige uitvoering der wet van de 21 gemeenten ééne enkele een voordeel zou genieten van f 1147, terwijl al de overige zich eene zeer aanzienlijke vermeerdering van uitgaaf zouden moeten getroosten, en wel ééne van boven de f 4000, twee van meer dan f 3000, zeven van f 2000 of daar boven, zes van meer dan f 1000 en vier beneden dat cijfer. Dezelfde berekening omtrent Zuidhollandsche en Limburgsche gemeenten gaf soortgelijke uitkomsten.

Men deed echter opmerken, dat zoodanige partiele berekeningen, ook al zijn zij volkomen juist, slechts betrekkelijke waarde hebben. Om de werking van den maatregel grondig te beoordeelen, zou men de vermoedelijke uitkomsten voor al de gemeenten des Rijks in de bijzonderheden moeten kennen en nagaan, en was dit mogelijk? Uit het nadeel, dat bepaalde, weinig vermogende gemeenten zouden lijden, kon eigenlijk niets anders worden afgeleid, dan dat de Minister teregt het beginsel in stand wil houden om aan gemeenten, die te zwaar door de kosten van het onderwijs worden gedrukt, subsidie uit 's Rijks kas te verleenen (art. 49), welk subsidie dan het na de tegemoetkoming ontbrekende voor zeer arme gemeenten kon aanvullen. Men kon de zaak nog an-

ders voorstellen. Al die bedenkingen over bevoordeeling of benadeeling van de eene gemeente tegenover de andere zijn ter zake dienende als men de 30 percent beschouwt als eene *subsidieverleening* ter voorziening in gemeentelijke behoeften; niet als men uitgaat van 's Ministers standpunt, dat het lager onderwijs *gemengd Rijks- en gemeentebelang* is. Van dat standpunt doet het er niets toe, of eene gemeente rijk of arm is, de Staat verleent geen subsidie, maar betaalt zijn deel in de schuld.

Eene tweede hoofdbedenking tegen de 30 percent lag daarin, dat ten gevolge der toepassing van dien maatstaf op alle uitgaven voor onderwijs zonder onderscheid, de gemeentebesturen, zonder genoegzame controle, over de schatkist zouden beschikken, of, gelijk anderen het uitdrukten, dat de schatkist aan het goedvinden der gemeentebesturen werd overgeleverd. Op vele plaatsen zou men in de uitgaven voor het onderwijs niet de toch altijd vereischte spaarzaamheid in acht nemen, als men de zekerheid bezat steeds 30 percent van hetgeen men besteedde uit 's Rijks kas terug te bekomen. Grootte misbruiken zouden daaruit kunnen voortvloeijen. Zonder noodzakelijkheid zou hier en daar de schoolgeldheffing worden gestaakt; elders noodlooze weelde met opzigt tot de schoolgebouwen heerschen.

Bij zeer velen vond, na overweging van een en ander, het gevoelen bijval, dat de percentsgewijze hulp van het Rijk zich tot meer *vaste objecten* bepalen moest, wier uitzetting minder van het goedvinden der gemeenteraden afhangt. Eenigen spraken van de schoolgebouwen. Maar daardoor zou eene bijzondere premie worden gegeven aan de gemeenten, die tot nu toe verzuimd hebben die gebouwen aan billijke eischen te doen beantwoorden. Het getal leerlingen ware misschien als maatstaf aan te nemen. Het meest praktisch scheen de hulp te beperken tot de tractementen hetzij dan alleen van de hoofdonderwijzers, hetzij van de onderwijzers in 't algemeen en dus van de uitgaven sub *a-d* in art. 44 genoemd. Sloeg men zoodanigen weg in, dan werden de bestaande bezwaren wel geenszins geheel weggenomen, daar ook in dat geval de rijke gemeenten te veel, de arme te weinig zouden ontvangen, maar werden die bezwaren toch gematigd. De verrekening met de gemeentebesturen zou eenvoudiger, het zonder controle beschikken over 's Rijks geldmiddelen afgesneden worden.

In dien geest werd door sommigen het denkbeeld voorgestaan en door verscheidene leden ondersteund, om geheel de zorg voor het personeel op den Staat over te brengen, alle onderwijzers, althans de hoofden der school, uit 's lands kas te bezoldigen en dan ook de benoeming dier onderwijzers van Rijkswege op voordragt der gemeentebesturen te doen plaats hebben. Op deze wijze wordt, meende men, menig bezwaar opgeheven of voorkomen. 1°. De onderwijzersstand wordt in het algemeen gereleveerd en van de somtijds plaagzuchtige neigingen der gemeentebesturen onafhankelijk gemaakt, 2°. de jaarwedden zouden over het geheele Rijk volgens één vast stelsel te regelen zijn en de minimum-quaestie dus ter zijde worden gesteld, 3°. de lust zou toenemen om zich aan den onderwijzersstand te wijden, en derhalve het hier in aanmerking komende groote volksbelang worden gebaat, 4°. bleef de *voordragt* van den onderwijzer aan de gemeente, dan werd de band, die tusschen beiden bestaan moet, niet verbroken en de minder aangename verhouding ontweken, die het gevolg van opdringen van een bepaald persoon zou zijn.

Wel zag men in, dat bij aanneming van dergelijk stelsel de uitgave voor het Rijk aanmerkelijk hooger zou zijn dan bij het toekennen der 30 percent. Maar als men het doel der wet wilde, moest men niet te karig zijn, en vooral zorg dragen, dat de hulp overal *voldoende* was. Tegenover het bloot finan-

tiele bezwaar stond dat de Rijksondersteuning veel gelijkmatiger zou worden verstrekt en dat in het aangeprezen stelsel het middel ligt om te verkrijgen wat door allen moet worden gewenscht: namelijk een onafhankelijken, billijk bezoldigden onderwijzersstand, die in talrijkheid aan de behoefte voldoet.

Een grooter getal leden helde er meer toe over om in den geest van het voorstel MOENS een aanmerkelijk deel der minimum-jaarwedden, of ook het geheel bedrag daarvan voor 's Rijks rekening te nemen; maar dan de benoeming der onderwijzers aan den gemeenteraad te laten. Eenige leden drukten in dit verband vooral op het laatste punt. De overtuiging, dat benoeming der onderwijzers door de gemeente hoogst wenschelijk was, had hen vooral voor het denkbeeld gestemd, om het onderwijs *gemeentezaak* te doen blijven. Wanneer, inzonderheid ten plattenlande, de onderwijzer als door het volk werd gekozen, was er te meer kans, dat hij daar in den goeden zin des woords een volksman werd, een leidsman niet alleen voor de leerlingen, maar ook voor de ouders. De voordeelen, zoo even sub 1°, 2° en 3°, aan het aangeprezen stelsel toegekend, bleven ook hier behouden. Bovendien zou men er in vele gemeenten prijs op stellen den onderwijzer boven de minimum-jaarwedde nog eene aanzienlijke toelage uit de gemeentekas te verzekeren en zijn stoffelijk belang dus meer worden gebaat dan wanneer hij *rijksambtenaar* werd. Nog andere gunstige gevolgen waren te verwachten, indien men het onderwijs als gemeentezaak bleef beschouwen, zoo als verhoogde belangstelling bij de bevolking in eene aangelegenheid waarmede gemeentebesturen en gemeenteraden zich, als de wet goed werd uitgevoerd, gestadig zouden moeten bezighouden. Dan alleen, meenden deze leden, zou men het beheer van het plaatselijk onderwijs geheel aan het Staatsgezag moeten opdragen, als na eenige jaren bleek, dat de nadeelen, tot nu toe maar al [te zeer aan het gemeentelijk beheer verbonden, door de betere bepalingen der wet, door een naauwkeuriger en krachtiger toezigt niet waren weg te nemen.

In strijd met de voorafgaande beschouwingen werd door een groep leden het behoud van het beginsel der wet van 1857 — Staatshulp naar en alleen in geval van geblekene behoefte — voorgestaan. Zij wilden dus subsidieverleening voor ieder bijzonder geval, maar op veel ruimer schaal dan volgens art. 36 dier wet of art. 49 van het tegenwoordig ontwerp mogelijk is. De moeilijkheid, dat er geen maatstaf voor het subsidie bestaat, ware volgens sommige dezer leden weg te nemen door bijv. te bepalen, dat alle gemeenten, waar de opcenten op de rijksbelastingen en de hoofdelijke omslagen tot zeker maximum zijn opgevoerd, aanspraak hebben op eene tegemoetkoming van hoogstens 50 percent in de kosten van het lager onderwijs. Anderen, hoewel van hetzelfde denkbeeld uitgaande, wilden geen bepaalde aanspraak op ondersteuning hebben toegekend, maar de zaak voor ieder afzonderlijk geval onderzocht hebben en dus ook, opdat die contrôle krachtig werd uitgeoefend, even als thans, de provincie in het verstrekken der ondersteuning laten deelen.

B. *Bydragen van de provincie.*

Een vrij aanmerkelijk aantal leden toonde zich tegen het verbod aan de provincie gestemd om uitgaven ten behoeve van het lager onderwijs te doen. Men ging echter daarbij van tweeërlei standpunt uit. Van de eene zijde zag men geen afdoende redenen de bevoegdheid der provincien op te heffen, waarvan bij de grondwetsherziening is gewaagd en die ook uitdrukkelijk gehandhaafd is in art. 127 der provinciale wet, dat zelfs het bestaan van door de provincie

opgerigte scholen veronderstelt. Van de andere zijde achtte men het, in verband met het zoo even ontwikkeld gevoelen omtrent het geven van ruimere toepassing aan art. 36 der wet van 1857, noodzakelijk, dat de provincie met het Rijk geroepen kon worden om onvermogen gemeenten binnen haar ressort te hulp te komen. Het cijfer der provinciale bijdrage behoefde daarom niet, zoo als thans, even groot te zijn als het Rijkssubsidie. Meer algemeen was men het in dit opzigt met de Regering eens. Art. 36 der bestaande wet heeft niet volgens de oorspronkelijke bedoeling gewerkt. Men was toen die wet werd vastgesteld, bevreesd, dat de aanvragen der gemeenten om subsidie al te menigvuldig zouden kunnen worden, en zocht daarvoor een tegenwigt in het mengen van het provinciaal geldelijk belang in de zaak. Maar juist vermits dat belang bij elke aanvraag om subsidie zoo zeer op den voorground trad, zijn er provincien geweest, die het verleen daarvan tegen gingen, ook daar waar behoefte bestond, terwijl anderen zich vrijgevig toonden. Eene stuitende onregelmatigheid in het geven van ondersteuning is daaruit ontstaan, waaraan het goed is voor 't vervolg een einde te maken. De taak van de provinciale besturen en vertegenwoordiging is, al strekt die zich niet tot het onderwijs uit, omvangrijk genoeg. Het kan zijn nut hebben de werkring dier autoriteiten meer uitsluitend tot waterstaatsbelangen te bepalen.

C. Benoeming der onderwijzers.

Hoofdonderwijzers. Vele leden achtten het eene verbetering, dat de voordragt van het hoofd der school uitsluitend van den districtsschoolopziener zal uitgaan. Hij kan het best beoordeelen, wie de geschikte man is; beter althans dan burgemeester en wethouders. Misschien ware het nuttig te bepalen, dat de voordragt uit niet meer dan drie personen bestaat. Het maakt een verkeerden indruk en werkt ongunstig op de betamelijke eerzucht der onderwijzers, als uit een ruimer getal voorgedragenen juist de minst bekwame gekozen wordt. Andere leden zagen er echter bezwaar in den gemeenteraad te binden aan eene voordragt, alleen door den schoolopziener opgemaakt. Zij vreesden voor botsingen en moeilijkheden, vooral als tegen de voordragt bedenkingen bestonden, met geloofsbelijdenis of godsdienstbegrip in verband. Bij het bestaande stelsel konden die moeilijkheden door onderling overleg worden voorgekomen.

Vergelijkend examen. Ook nu weder vertoonden zich voor- en tegenstanders van het vergelijkend examen. Van de zijde der laatsten werd aangevoerd, dat door die examens niet zelden de benoeming van den meest geschikte voor de opengevallene betrekking, dien dan ook de gemeenteraad het liefst kiezen zou, verhinderd wordt. Als zoodanig een zich niet aanmeldt, is het volstrekt niet alleen om »gevoelsredenen», zoo als de Memorie van Toelichting het uitdrukt, maar vooral ook omdat hij, met alle inspanning van krachten in eene schoolbetrekking werkzaam, in de laatste jaren geen tijd heeft kunnen vinden om voor een examen te werken. Dat te ver getrokken vrees voor verlies van pres-tige bij het niet slagen den werkelijk bekwamen man somtijds van het mededingen terughoudt, wilde men daarom geenszins ontkennen. Kan, vroeg men van deze zijde, de Minister de ongunstige werking der vergelijkende examens grootendeels wegnemen door een algemeenen maatregel van inwendig bestuur? Men betwijfelde het zeer en zou daarom gaarne iets meer van de wijze, waarop dit beproefd zou worden, willen weten. Zoo veel moest wel vaststaan, dat het

vergelijkend examen geen hernieuwd acte-examen behoorde te zijn, minder over *bekwaamheid* dan over *geschiktheid* loopen moest.

Door de voorstanders van het vergelijkend examen werd geantwoord, dat de maatregel van inwendig bestuur, althans zoo de inspecteurs werden geraadpleegd, zeer zeker het aangeduide beginsel zou huldigen. Niet de *mate van kennis*, maar de wijze om die te gebruiken, de *pedagogische geschiktheid* moest over den voorrang beslissen. Terecht had men het vergelijkend examen een noodzakelijk kwaad genoemd. Werd het ter zijde gesteld, de klagten over gedane benoemingen zouden nog veel menigvuldiger worden dan thans. Men moest niet vergeten, dat de onderwijzers niet, als andere klassen van ambtenaren, de kans hebben op regelmatige opklimming bij goed gedrag en naauwgezette plichtsbetrachting. Altijd zullen er onder hen velen zijn die het nooit zoo ver brengen van aan het hoofd eener school te komen. De bekwaame man, die ten gevolge van onbekendheid of om andere redenen, jaren lang in eene ondergeschikte betrekking bleef, zou niet zonder grond bitter klagen, als hem de gelegenheid ontnomen werd zich bij een examen te onderscheiden. Voor de ambtenaren van het schooltoezigt zou het eene bron van zorg en verdriet zijn, als zij uit het overgroot aantal sollicitanten, dat zich dikwijls voor opengevallene plaatsen aanmeldt, eene keuze moesten doen, zonder eenigen leiddraad voor de juistheid en regtvaardigheid dier keuze.

De vraag werd gedaan, of ter gemoetkoming in de dan toch onbetwistbare bezwaren, die vergelijkende examens aankleven, geen uitbreiding te geven ware aan 's Ministers voorstel om, zonder dat voorafgaand onderzoek, verplaatsing van hoofdonderwijzers binnen de gemeente toe te laten. Zou uitbreiding tot schooldistricten of provincien niet in aanmerking kunnen komen? Andere leden, voorstanders van het stelsel van classificatie der scholen, meenden, dat met dat stelsel vermindering van het aantal vergelijkende examens te vereenigen ware, en dat ook uit dit oogpunt de voordeelen van het stelsel in het oog vielen. Men kon, als de classificatie werd ingevoerd, bij voorbeeld het volgende bepalen:

Tot hoofdonderwijzer aan eene school der 1ste en 2de klasse wordt niemand benoemd zonder voorafgaand vergelijkend examen. Dat examen wordt afgenomen door eene commissie, bestaande uit den districtsschoolopziener als voorzitter en twee onderwijzers, door den gemeenteraad te benoemen uit een dubbeltal door den inspecteur voor te dragen.

Voor den hoofdonderwijzer aan eene school der 3de klasse kan de benoeming plaats hebben zonder vergelijkend examen, uit eene voordragt van vier hoofdonderwijzers van scholen der 1e en 2e klasse, op te maken door den inspecteur en de tot zijne inspectie behorende schoolopzieners.

Leeftijd. Dat zoowel voor bijzondere als openbare scholen de drie en twintigjarige leeftijd een noodzakelijk vereischte is in het hoofd der school, werd door niemand betwist.

Benoeming van den (hulp)onderwijzer. Algemeen keurde men het af, dat bij deze benoeming de tusschenkomst of medewerking van den districtsschoolopziener geheel ter zijde werd gesteld. Wanneer de voordragt van burgemeester en wethouders uitging, zonder andere beperking dan het inwinnen van berigt van het hoofd der school, kon men van die zijde ligt te zeer voor het boven hem geplaatste gezag onderdoen. Het hoofd der school moest, zoo al niet het initiatief der aanbeveling van hem uitging, althans in de eerste plaats worden gekend, maar in geen geval mogt het overleg met, de tusschenkomst

van den schoolopziener ontbreken. Welligt ware het verkieslijk aan den laatsten, met en nevens het hoofd der school, het opmaken der voordragt toe te vertrouwen. Dat zou dan ook meer overeenkomstig zijn met hetgeen ten aanzien der benoeming van den hoofdonderwijzer plaats heeft.

Schoolgeldheffing. Ook nu weder werd door verscheidene leden verpligte schoolgeldheffing voorgestaan. Men wees er weder op, dat een gemeentebestuur door opheffing van alle schoolgeld de concurrentie van de bijzondere met de openbare school onmogelijk kan maken, en dat het onregt is langs dien weg voor het openbaar onderwijs op te brengen lasten in de gemeente of van rijkswege te verzwaren ook voor hen, wier 'gemoedsovertuiging dat onderwijs verwerpt. In geen geval kon het verleenen der uitkeering van 30 percent te pas komen aan eene gemeente, die geen schoolgeld heft. Ook andere overwegingen kwamen in aanmerking. Men hecht over 't algemeen grootere waarde aan datgene wat men niet kosteloos, maar tegen zekere geldelijke opoffering erlangt. Dit was hier zoo zeer van toepassing, dat men op bijzondere scholen, voor zoover dit mogelijk was en afgescheiden van alle finantieel belang, bij voorkeur eenig schoolgeld betalen liet. Het getrouw schoolbezoek werd daardoor aangemoedigd. Dit laatste vond echter bij andere leden regtstreeks tegenspraak. Men beriep zich van die zijde op velerlei ondervinding hier te lande in vroegeren en lateren tijd, met name ook op hetgeen de ondervinding, blijkens het werkje van den heer VAN EYSINGA, in Friesland heeft geleerd. Het antwoord was, dat in die provincie waarschijnlijk andere factoren dan de vrijstelling van schoolgeld tot de vermeerdering van het getal schoolgaande kinderen hadden medegewerkt; maar bovendien, men moest hier onderscheiden. Ook waar het aantal leerlingen door de vrijstelling van schoolgeld vermeerderd, neemt dikwijls, ten gevolge of naar aanleiding dier vrijstelling, het ongerogeld schoolbezoek in hooge mate toe.

De meerderheid verklaarde zich voor het behoud der facultatieve heffing. De onvoorwaardelijke voorstanders der invoering van algemeen kosteloos onderwijs waren slechts weinig in getale; te minder nog, omdat men van die zijde wel kon instemmen met het in een paar afdelingen geopperd denkbeeld om de school kosteloos toegankelijk te stellen voor alle kinderen van ouders, die zulk eene kosteloze toelating verlangen. In hoe ver dan schoolgeld zou geheven worden van hen, die geen kosteloos onderwijs begeerden, kon, even als thans, aan de gemeentebesturen worden overgelaten. Zoo doende werden de onmiskenbare voordeelen van kosteloos onderwijs behouden, en bleef de gelegenheid open om aan enkele daartegen bestaande bezwaren te gemoet te komen. De algemeene invoering van kosteloos onderwijs zou in de grootere gemeenten hoogstwaarschijnlijk ten gevolge hebben, dat een groot aantal leerlingen buiten de openbare scholen bleef. Daar konden voor hen, die hunne kinderen niet op dezelfde schoolbanken met alle andere willen zien plaats nemen, scholen blijven bestaan of geopend worden met naar mate van de klasse der school geregeld schoolgeld.

Vrijgevigheid met opzigt tot de schoolgeldheffing werd door sommigen vooral ook voorgestaan met het oog op dien breeden zoom der bevolking, de arbeidende klassen. Al zijn de werkloonen ook hoog, is voor iemand uit die klasse, het betalen zelfs van een matig schoolgeld dikwijls zeer bezwarend, inzonderheid als het gezin talrijk is. Waarom dan niet de betrekkelijke geringe inkomsten, die de gemeente uit zulke schoolgelden trekt, opgeofferd? Zelfs algemeene vrijstelling kan geen ander gevolg hebben, dan dat door de vermeerdering der onderwijskosten het aandeel van ieder ingezetenen in de gemeente-

belastingen eenigzins grooter wordt. Het onderscheid is alleen, dat kinderloozen dan ook meer betalen; maar hebben ook dezen geen belang bij een goed onderwijs van allen?

V. AFSCHIEDING VAN MEER UITGEBREID EN GEWOON LAGER ONDERWIJS EN TOEVOEGING VAN HET EERSTE AAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Hetgeen de Minister hier zegt omtrent het verband tusschen hetgeen nu genoemd wordt gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs en middelbaar onderwijs muntte, volgens eenige leden, niet uit door helderheid van voorstelling. Voorop wordt gesteld, dat de grond voor wettelijke onderscheiding tusschen gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs door de regeling van het middelbaar onderwijs vervallen is. Nu zou men verwachten, dat de Minister het meer uitgebreid lager onderwijs onder het middelbaar onderwijs zou willen rangschikken. Integendeel brengt hij eene opvatting van het middelbaar onderwijs weer op den voorgrond, die van vroegeren tijd dagteekent (de opvatting van technisch onderwijs) en zegt dan: «Wat thans uitgebreid lager onderwijs heet, zal wel altijd bij de lagere school moeten blijven.»

Overigens verklaarde niemand zich er tegen, om het meer uitgebreid lager onderwijs, al verloor het ook zijn naam, voor'shands bij het lager onderwijs te laten. Er bestond aan uitbreiding van het gewoon lager onderwijs tot wiskunde en moderne talen op zeer vele plaatsen, in de kleine steden en het platte land, dringend behoefte, allermeeft in gemeenten waar 't onmogelijk is scholen voor middelbaar onderwijs op te rigten. Op zulke plaatsen moest de uitbreiding kunnen worden bevolen, die echter, volgens sommigen, alleen daár te pas kwam, waar geen openbare school van middelbaar onderwijs bestaat.

Op tweeërlei wijze kan in de behoefte aan meer uitgebreid lager onderwijs worden voorzien, namelijk door oprigting van eene afzonderlijke, daarvoor bestemde school, waar de leerlingen worden toegelaten na het doorloopen van de gewone lagere school, of door het verbinden aan die school van eene dergelijke inrigting. Sommige leden drongen er ten sterkste op aan, dat in het laatste geval zorg werd gedragen dat het gewoon lager onderwijs, voor allen bestemd, geen schade leed door het voortgezette onderwijs, aan enkelen gegeven. Dat voortgezette onderwijs behoorde daarom in dat geval buiten de gewone schooluren te worden gegeven, bijv. des avonds.

In eene der afdelingen kwam men terug op hetgeen bij de behandeling van het onderwerp *Examens* over de bepalingen der wet wegens het verkrijgen van bevoegdheid tot het geven van onderwijs in vreemde talen is gezegd en over de vrees, dat het bij de opvolging dezer bepalingen aan een genoegzaam aantal onderwijzers in die vakken ontbreken zou. Verscheidene leden der afdeling beweerden op nieuw, dat als de door hen voorgestane regeling — vervroeging van het hoofdonderwijzersexamen, matiging der eischen voor vreemdelingen enz. — aangenomen werd, die vrees zou bliken ijdel te zijn. Er zouden genoeg onderwijzers in vreemde talen komen en die er kwamen zouden in den regel beter zijn dan de tegenwoordige.

Men merkte al verder op, dat waar afzonderlijke scholen voor taalonderwijs werden opgericht, een andere maatstaf voor het vereischt hulppersoneel zou moeten worden gevolgd dan die in art. 24 van het ontwerp aangegeven. De klassen konden in eene dergelijke school zoo talrijk niet zijn en het was bijna onvermijdelijk voor iedere klasse, al bestond die slechts uit een klein getal leerlingen, een afzonderlijk onderwijzer aan te stellen.

De inrigting van het hier bedoeld onderwijs moest, naar deze meening,

door den raad worden vastgesteld op een voorstel van burgemeester en wethouders, dat de goedkeuring van den schoolopziener en den inspecteur heeft erlangd.

Eindelijk waren er leden, die het betreunden, dat de Minister niet te gelijk met de thans behandelde wet eenige wijziging in de wet op het middelbaar onderwijs heeft voorgesteld, waartoe dan in de eerste plaats ook de regeling van het hier behandeld onderwerp, voor zoo veel dit noodig ware, had moeten behooren.

Het wetsontwerp.

Art. 1. De wijze, waarop de verandering in de volgorde der artt. 1 en 2 van de wet van 1857 wordt toegelicht, werd door vele leden niet duidelijk geacht. Men begreep niet regt, hoe de Memorie van Toelichting zeggen kan: «Huisonderwijs valt, zoodra het zich uitstrekt tot de vakken, welke aan middelbaar en lager onderwijs gemeen zijn, in de termen van art. 3 der wet van 2 Mei 1863.» Tot die vakken behooren o. a. blijkens art. 13 dier wet, de beginselen der Nederlandsche taal, die der aardrijkskunde en die der geschiedenis. Men zou dus tot de meening gerechtigd zijn, dat de huisonderwijzer in zulke vakken steeds moet hebben een acte tot het geven van middelbaar onderwijs. Het blijkt echter later uit de artt. 56, 64 en 65 van het ontwerp, dat dit de bedoeling niet is.

Het artikel spreekt niet, zoo als in art. 2 van het wetsontwerp HEEMSKERK het geval was, van *weeshuis-* en *gestichtsscholen*. Kan nu niet beweerd worden, dat de opzigtters of vaders van weeshuizen en gestichten de *hoofden* zijn dier gezinnen?

Art. 2. De redactie van het wetsontwerp laat in menig artikel te wenschen over. Hier stuit men al dadelijk op den eenigzins dubbelzinnigen aanhef van het artikel. «Onder lager onderwijs — wordt gezegd — begrijpt deze wet dat in:». Waarom niet liever: *Onder lager onderwijs begrijpt deze wet het onderwijs in:?*

Beginselen der Vaderlandsche geschiedenis wordt door sommigen eene minder juiste uitdrukking geacht. Men las daarvoor liever, als in art. 60, *grondtrekken*.

De leden, die het *handleekenen* en de *gymnastiek* onder de verpligte vakken wilden hebben opgenomen, herinnerden hier wat zij daaromtrent bij de algemeene beschouwingen van technischen aard in 't midden hadden gebracht. Evenzoo werd op het vroeger medegedeelde omtrent het al dan niet behouden van de *vormleer* als leervak gewezen; terwijl sommigen uitdrukkelijk herhaalden dat zij de *nuttige handwerken voor meisjes* niet onder de verpligte vakken gerangschikt wenschten te zien.

De Minister wil niet meer onderscheiden tusschen gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs. Maar, vroeg men, wordt daardoor de duidelijkheid bevorderd? De Minister is gedwongen in de Memorie van Toelichting terstond eene andere onderscheiding aan te nemen; die tusschen *eigenlijk* en *oneigenlijk* lager onderwijs.

In verband met het bij art. 1 opgemerkte over *huisonderwijs* viel in het oog, dat het tegenwoordige artikel zegt: »Aan lagere *SCHOLEN* kan bovendien onderwijs gegeven worden in:». Ontwifelbaar scheen het, dat daardoor lager *huisonderwijs* in de vakken *l—t* wordt verboden, en eene acte van middelbaar onderwijs daarvoor noodig is. Maar met deze opvatting is in strijd, dat vol-

gens de artt. 56 en 65 ook acten voor lager huisonderwijs voor sommige dier vakken verkregen kunnen worden.

Art. 3. Terwijl op bladz. 2 en 3 der Memorie van Toelichting zeer stellig het beginsel wordt uitgesproken, dat het ondersteunen van bijzondere scholen uit de publieke kas in geen geval geoorloofd is, ook niet als het daarop gegeven onderwijs een neutraal karakter heeft, vindt men dat beginsel hier niet uitgedrukt, of liever wordt door de bij het artikel gegevene toelichting de eigenlijke bedoeling onduidelijk. Is, kan men vragen, elke subsidie aan bijzondere scholen verboden of wordt door de aanneming van het subsidie de bijzondere school overgebracht in de categorie der openbare en aan de daarentrent bestaande bepalingen onderworpen? Tot de laatste opvatting zou de bij art. 3 gegevene toelichting kunnen leiden, waarin voorkomt, dat zoodra van overheidswege bijgedragen wordt, de onderwijzers ophouden particuliere onderwijzers te zijn.

Wat daarvan zij, in alle afdeelingen waren leden, die het zeer zouden betreuren, indien het subsidieren van neutrale bijzondere scholen, volgens art. 3 der wet van 1857 geoorloofd, onvoorwaardelijk verboden werd. Volgens het jongste schoolverslag zijn er 13½ scholen van deze soort. Meestal zijn zij in kleinere gemeenten gevestigd, en wordt het subsidie verstrekt met het bepaalde doel om in zulke gemeenten de gelegenheid in stand te houden tot het erlangen van meer uitgebreid lager onderwijs, vooral in vreemde talen. Houdt het subsidie uit de gemeentekas op, dan zullen de meeste dezer instellingen te niet gaan tot groot ongerief der plattelandsbevolking. Niet ligt zal uitbreiding van het lager onderwijs op de volksschool daarvoor in de plaats komen, omdat die uitbreiding de gemeente-finantien te zwaar zou drukken. Dat hier van bevoorregting van de eene bijzondere school boven de andere sprake zou zijn, kon men ook daarom niet inzien, omdat het subsidie dan alleen kan worden verleend, als de school het hoofkenmerk van de openbare bezit. Tegen een en ander werd echter aangevoerd, dat de Minister, althans in de algemeene beschouwingen van zijne Memorie van Toelichting, van een zuiver beginsel uitgaat; dat elke afwijking daarvan gevaarlijk is; en dat de gemeente-subsidien, waarvan men spreekt, niet zelden minder in 't belang der schooljeugd in 't algemeen, als met het doel om eene kostschool in stand te houden, worden verstrekt.

Art. 4. Van de zijde der voorstanders van het bijzonder onderwijs werd de aanmerking herhaald, dat het niet aanging en met de vrijheid van onderwijs strijdig was, bij Koninklijk besluit regelen voor te schrijven, hoe de lokalen der bijzondere scholen gebouwd en ingerigt moesten zijn. Het is waar niet alle regelen, voor de openbare scholen te stellen, zouden op de bijzondere toepasselijk zijn. Maar hoever zou de uitzondering gaan? Er wordt in het artikel niet enkel van het belang der gezondheid, maar ook van dat van het *onderwijs* gesproken. Het bezwaar wordt te grooter in verband met art. 87 van het ontwerp, volgens hetwelk de te stellen regelen op bestaande schoollokalen toepasselijk zijn. Ook andere leden meenden, dat met opzigt tot de lokalen der bijzondere scholen het toezigt repressief, niet preventief moest zijn, en dat de te stellen regelen voor die lokalen zich in elk geval tot het belang der gezondheid en dat der veiligheid moesten beperken.

Art. 5. Vrij algemeen hield men het er voor, dat hier aan den Inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht een te uitgebreide magt wordt toegekend, Wanneer men hem eigenmagtig, zonder eenig overleg met het schooltoezigt,

over de vraag, of een schoollocaal, als schadelijk voor de gezondheid, af te keuren zij, laat beslissen, zullen omtrent dat punt gedurig botsingen ontstaan. Het schooltoezigt kan daarover niet oordeelen, zegt de Memorie van Toelichting. Maar de te beslissen vraag hangt toch ook dikwijls met omstandigheden samen, aan dat schooltoezigt meer bijzonder bekend, zoo als het getal leerlingen, dat de school bezoekt, de daarvoor vereischte ruimte, het al dan niet voldoende van het licht voor het geven van onderwijs enz. Uit dat oogpunt behoorde zelfs de afkeuring, even als thans, van den districtsschoolopziener te kunnen uitgaan; te meer nog omdat de geneeskundige inspecteur onmogelijk alle scholen regelmatig bezoeken kan. Wel waren er leden, naar wier gevoelen, als de inrichting van het schoollocaal voor het geven van onderwijs ongeschikt is, de toepassing der algemeene regelen te pas komt, waarvan art. 4 spreekt, maar ook deze meenden, dat de geneeskundige inspecteur de afkeuring niet moest uitspreken dan na gehouden overleg met, althans na gedane mededeeling aan den districtsschoolopziener.

Van de verklaring, dat de afkeuring is uitgesproken, wordt, volgens het 1ste lid van het artikel, behalve aan Gedeputeerde Staten, afschrift gezonden aan den districtsschoolopziener en aan het hoofd der school. Waarom ook niet dadelijk aan burgemeester en wethouders? Waar het eene openbare school geldt, zijn deze de meest belanghebbende partij.

Volgens het 7de lid begint de termijn voor het komen in hooger beroep te loopen van den dag af, dat de kennisgeving van de beslissing van Gedeputeerde Staten aan de belanghebbenden is toegezonden. Maar moet nu niet uitkomen, dat de toezending op eene wijze plaats heeft, die zekerheid geeft, dat de kennisgeving door de belanghebbenden ontvangen is? Toezending bij aangeteekenden brief kon bijv. worden voorgeschreven.

Het artikel onderscheidt tusschen *belanghebbenden* en degenen, die bij de beslissing *partij* geweest zijn. Is het de bedoeling dat *belanghebbenden*, die bij de Gedeputeerde Staten niet in beroep zijn gekomen, de bevoegdheid missen om bij den Koning in hooger beroep te komen?

Art. 6. De bijzondere vergunning, die vreemdelingen voor het geven van onderwijs hier te lande behoeven, moet geen bloote formaliteit zijn. Thans is dit, naar men meent, maar al te dikwijls het geval. De Regering behoort omtrent de zedelijkheid en den goeden naam van elken vreemdeling, die hier te lande als onderwijzer wil optreden, een opzettelijk onderzoek buiten 's lands in te stellen, vooral dan als zijne vestiging hier nog van versche dagteekening is en dus het gewone bewijs van goed gedrag, door het gemeentebestuur zijner tijdelijke woon- of verblijfplaats afgegeven, nog minder dan anders waarde heeft. Weigering der vergunning moest vaststaan in 't geval dat de vreemdeling zich wegens verzet tegen de wetten van zijn land daaruit heeft moeten verwijderen.

Art. 8. In het stelsel des Ministers, die weder in de toelichting tot dit artikel doet uitkomen, dat de kweekeling geen onderwijs geeft, schijnt de aanhef van dat artikel niet juist. Er wordt daar van het behulpzaam zijn »bij het schoolonderwijs» gesproken. Het denkbeeld zou beter worden uitgedrukt wanneer van het toelaten of behulpzaam zijn van kweekelingen in de school werd gewaagd.

Naar het schijnt hangt de toelating der kweekelingen, volgens het artikel, uitsluitend af van het hoofd der school. Zal de districtsschoolopziener daarop geenerlei invloed uitoefenen? Men zou dit verkeerd achten en zag liever het beginsel van art. 22 der bestaande wet gevolgd, volgens hetwelk de benoeming aan de goedkeuring van den districtsschoolopziener onderworpen wordt. Meent de

Minister, dat hier van geene eigenlijke benoeming sprake kan zijn, dan komt toch wel degelijk bepaalde toelating te pas, ook in verband met art. 44, lit. c. waaruit blijkt, dat de kweekeling eenige toelage kan genieten. Medewerking van het schooltoezigt is te meer noodzakelijk, omdat gewaakt moet worden tegen de toelating van te veel kweekelingen op de school. Het jaarlijksch constateeren van het zedelijk gedrag en de vorderingen der kweekelingen door een bewijs, van het hoofd der school uitgegaan, zou niets beteekenen, als de districtsschoolopziener niet met de zaak werd gemengd. Dat bewijs moet tegenover het schooltoezigt de voortdurende toelating regtvaardigen. Van de zijde dergenen, die onvoorwaardelijk het gebruik van kweekelingen als onderwijskracht afkeurden, werd gevraagd, wat in lit. c door *»voldoende vorderingen»* zij te verstaan. Toch niet meerdere bedrevenheid in de kleine diensten, die de Minister op de school door den kweekeling wil doen verrigten?

Art. 9. Moet, als op eene school lager onderwijs door een onbevoegde wordt gegeven, het hoofd der school, met wiens medewerking dit plaats had, niet insgelijks strafbaar zijn?

Voor *»daarin kweekelingen toelaat anders»* las men liever: *toelaat dat kweekelingen bij het onderwijs (of op de school) anders behulpzaam zijn.*

Over 't geheel scheen, volgens sommigen, de wet in te veel gevallen eene betrekkelijk zware straf te bedreigen.

Art. 11. De meeste leden waren van oordeel, dat degeen, die volgens art. 53 zijne bevoegdheid tot het geven van onderwijs verloren heeft, in geen geval die bevoegdheid moest kunnen terug erlangen. Wie zich aan het verspreiden van leeringen, strijdig met de goede zeden of aansprekende tot ongehoorzaamheid aan de wetten des lands, heeft schuldig gemaakt of een ergerlijk levensgedrag heeft geleid, heeft daardoor voor altijd de aanspraak verloren om onderwijs aan jeugdige kinderen te geven. Men zou dus art. 53 hier weggelaten willen hebben. Voor het geval van art. 29 wenschte men bepaald te zien, dat de teruggave der bevoegdheid plaats heeft bij een met redenen omkleed, openbaar te maken besluit.

Art. 12, alin. 3. De gemeente, die eene kweekschool oprigt kan dan alleen voor de vergoeding van de helft der kosten uit 's Rijks kas in aanmerking komen, als die instelling *»in alles»* aan de voor de Rijkskweekscholen gestelde vereischten voldoet. Die voorwaarde werd door verscheidene leden te streng geacht. Kon niet eenige speling worden gelaten? Vooral scheen de vraag te pas te komen, wanneer de algemeene maatregel van inwendig bestuur, die de inrigting der Rijkskweekscholen zal regelen, tot bijzonderheden omtrent den rooster van werkzaamheden, het gebruik van boeken en andere leermiddelen of dergelijke afdaalde. Doodsche eenvormigheid schijnt ook hier te moeten worden vermeden.

Van eene andere zijde werd gevraagd, of eene particuliere onderwijzerskweekschool, indien zij aan al de vereischten voldoet, niet insgelijks aanspraak zou kunnen maken op ondersteuning uit 's Rijks kas. Of heeft zoodanige school wel recht van bestaan, althans volgens deze wet? Het is geen lagere, veeleer eene middelbare school, eensdeels omdat het onderwijs daarop zich uitstrekt tot al de vakken van hetgeen men meer uitgebreid lager onderwijs noemt; anderdeels omdat het daarbij niet algemeene verstandsontwikkeling, maar opleiding voor eene bepaalde bestemming geldt, en dus aan eene vakschool moet worden gedacht. Maar aan welk toezigt zou eene particuliere kweekschool onderworpen zijn? Het schijnt noodig dit uit te maken.

Alin. 5. Wie zijn hier de »bevoegden», aan wie het geven van normaallessen kan worden opgedragen? De Memorie van Toelichting geeft met zooveel woorden te kennen, dat daaronder ook bijzondere onderwijzers begrepen worden. Maar ware het dan niet beter dit ook in de wet uit te drukken, en daarbij te vermelden, dat alleen zij, die de hoofdonderwijzersacte bezitten, in aanmerking komen? Misschien echter zouden deze en andere punten te omschrijven zijn in den maatregel van inwendig bestuur, dien men ook voor de normaallessen wenschelijk acht.

De leden, die het minimum van *tien* Rijksweekecholen in de wet wilden hebben uitgedrukt, wenschten tevens bepaald te zien, dat er *twintig* normaallessen zouden zijn. Die uitdrukking was boven die van normaallessen verkiezelijk. Het moesten toch afzonderlijke, eenigzins op zich zelf staande inrigtingen zijn.

Art. 14. Op welke wijze zullen de besluiten van Gedeputeerde Staten, waarvan in dit artikel sprake is, openbaar worden gemaakt? Ligt opneming daarvan in het Provinciaal blad in de bedoeling? Overigens is ook hier de bij art. 5 gemaakte opmerking toepasselijk. De termijn voor het hooger beroep kan niet van den dag der toezending van het besluit beginnen te loopen, tenzij zekerheid besta, dat dit besluit ter kennis van de belanghebbenden is gekomen.

Art. 15. Door eenige leden werd het bedenkelijk gekeurd, dat in al de vakken, onder lit. *a* opgeteld, op de lagere school onderwijs zou kunnen gegeven worden door hen, die geen onderwijzers-acte bezitten. Het artikel spreekt wel van *uitsluitend* onderwijs in die vakken; maar daardoor werd misbruik niet genoegzaam gekeurd. Zoo ligt kon de bevoegdheid om voor de behandeling van een afzonderlijk vak in de school zonder onderwijzers-acte op te treden, ten nulle worden gemaakt tot het geven van onderwijs in vakken, waarvoor wel eene acte wordt vereischt en zoo de wet worden ontloken. Zoo zou bijv., niettegenstaande het zingen tot de verpligte examenvakken behoort, een onbevoegde algemeen onderwijs in de school kunnen geven, onder voorwendsel, dat zijne tegenwoordigheid voor het leiden der zangoefeningen wordt vereischt. Met opzigt tot het *schrijven* is dergelijk misbruik niet zonder voorbeeld. Sommige dezer leden wilden daarom de bepaling van lit. *a* beperkt hebben tot *k, de nuttige handwerken voor meisjes*. Te dien opzigte kan het aangeduide gevaar minder bestaan, als, gelijk wenschelijk wordt gekeurd, het onderrigt in handwerken buiten de gewone schooltijden plaats heeft. In hoe ver het uitsluitend onderwijs in de *gymnastiek* op de school door iemand, die geen acte heeft, kon worden toegelaten, hangt ook zamen met opvatting van dit vak, waarover, zoo als vroeger gebleken is, de gevoelens verschillen. Natuurlijk zou, naar dit denkbeeld, de bepaling van lit. *b* omtrent de *scholen*, waar uitsluitend in de vakken van lit. *a* onderwijs gegeven wordt, in stand blijven.

Overigens vestigde men de aandacht op de vreemde gevolgen, die thans reeds voortvloeijen uit de verschillende bepalingen der wetten op het lager en middelbaar onderwijs, en bij invoering van de voorgedragene wet nog meer in 't oog zullen vallen. Volgens die wet kunnen door niet geëxamineerden scholen van *lager onderwijs in handteekenen*, in *landbouwkunde* en *gymnastiek* worden gehouden of die in vakken lager huis- of schoolonderwijs worden gegeven, terwijl daarentegen volgens de wet van 1863 het geven van *middelbaar onderwijs* in dezelfde vakken door ongeëxamineerden verboden is.

Men wees wel op het laatste lid van art. 11 der wet van 1863; maar hoe zal de daar bedoelde grens getrokken worden?

Lit. c. Hoe men ook over de regeling van het voorbereidend onderwijs denken moge, weinig aannemelijk schijnt het, om met den Minister, die zulk eene regeling niet wil, de bewaarscholen, als in 't voorbijgaan, onder het geneeskundig staatstoezigt te brengen. Daarvoor is het hier minder de plaats. Wel is het in zijn stelsel hier de plaats om, zoo als de bedoeling schijnt te zijn, eenig onderrigt in spellen en lezen op de bewaarscholen toe te laten. Maar moet het verbod van onderwijs in het rekenen zoo streng worden opgevat, dat ook het leeren van cijfers en eenig tellen uitgesloten is? Zou het niet te ver gaan, wanneer men het nateekenen van letters met het grifje op de lei schrijven noemde? Uit dat oogpunt zouden verscheidene leden eene andere dan deze negatieve omschrijving der bewaarscholen in de wet wenschelijk achten.

Lit. d. Eenige leden zagen niet in, waarom, als het geven van onderwijs in de gevangnissen door onbevoegden eene inbreuk op de Grondwet is, dit niet evenzeer geldt voor het burgerlijk onderwijs aan militairen. Volgens het jongste schoolverslag hadden van de 263 militaire onderwijzers slechts 7 het onderwijzers-radicaal (bladz. 112 en 113). De vruchten van het door die militaire onderwijzers gegeven onderrigt worden in het Verslag zeer geroemd. Men meent echter te kunnen beweren, dat dit onderrigt in menig geval onbeteekenend is, en dat als bekwame hulponderwijzers de scholen bij de corpsen leidden, geheel andere resultaten verkregen zouden worden. Er zijn altijd onder de militiens vrij wat hulponderwijzers. Gesteld echter hun aantal ware niet genoegzaam, en de hervorming ook daarom niet dadelijk overal in te voeren, men bane daartoe den weg, des noods door eene overgangsbepaling.

Lit. f. Zijn onder de *gevangnissen* ook de verbeterhuizen begrepen?

Art. 16. Vele leden wilden uit het 2de lid van dit artikel het woord *»genoegzamen* laten wegvallen. Zij vreesden, dat daardoor aan onwillige gemeentebesturen een wapen in de hand zou worden gegeven om over het bestaan der behoefte aan uitbreiding te twisten of zich daartegen zoo lang mogelijk te verzetten. Verder spreekt het van zelf, dat men, in verband met het verschil van gevoelen over de vakken, die al dan niet verplichtend moeten zijn, het niet eens was over hetgeen het onderwijs overal moet omvatten en over de wijze van uitbreiding. De leden, die niet op elke school onderwijs in *nuttige handwerken voor meisjes* gegeven wilden hebben, wenschten bijv. dat dit vak niet onder de overal verpligte werd opgenomen.

Art. 17. Er kan twijfel bestaan, wat onder *»gewoon schoolonderwijs* en onder het *»genoten hebben* daarvan moet worden verstaan. Evenzoo kan men vragen, of degenen, die huisonderwijs genoten heeft, daardoor van de herhalingsschool is uitgesloten. Zoo de bepaling doel zal treffen, moet zij inhouden, dat aan degenen, die de lagere school hebben afgeloopen, of een daarmede gelijkstaand onderwijs hebben ontvangen, gelegenheid wordt gegeven tot het genieten van herhalings-onderwijs. Anders werken de herhalingsscholen het te vroeg verlaten der gewone lagere school in de hand en worden zij eene verzamelplaats van goed en slecht onderwezenen, waarin geene degelijke opleiding te geven is.

Wat de vakken betreft, waartoe het herhalings-onderwijs zich uitstrekt,

wenschte men, gelijk reeds vroeger bleek, uitgedrukt te zien, dat de drie hoofdvakken *a-c*, lezen, schrijven en rekenen, altijd behandeld worden, en uit al de overige vakken, tot *t* ingesloten, naar de omstandigheden, eene keuze kan worden gedaan.

Volgens de Memorie van Toelichting is het de bedoeling, dat Gedeputeerde Staten waken voor de uitvoering der bepaling wegens het herhafings-onderwijs en dus het geven daarvan kunnen bevelen. Maar blijkt dit nu duidelijk genoeg uit de wet?

Art. 19. De besluiten van den gemeenteraad omtrent het *getal* der scholen en den *omvang* van het onderwijs moeten volgens art. 18 aan Gedeputeerde Staten worden medegedeeld. Hier wordt sub *b* en *c* voor besluiten, tot dezelfde zaak betrekkelijk, goedkeuring van Gedeputeerde Staten gevorderd.

Art. 20. In het tweede lid van dit artikel wenschte men gelezen te hebben, dat in het geval van dit en de *beide* voorgaande artikelen vooraf de inspecteur van het lager onderwijs in de provincie door Gedeputeerde Staten wordt gehoord. Bij een bevel tot vermeerdering der scholen of van den omvang van het onderwijs is het schooltoezigt zeer bijzonder betrokken.

Art. 21. Bij de regeling van het leerplan, de keuze der boeken en de klas-senverdeeling kan en mag, zoo als reeds vroeger is opgemerkt, het hoofd der school niet voorbij worden gegaan.

De regeling zelve schijnt niet door burgemeester en wethouders, maar door den gemeenteraad te moeten worden vastgesteld. Wel werd door sommigen beweerd, dat het in zeer groote gemeenten moeilijkheid in heeft den gemeenteraad met dergelijke aangelegenheden te mengen; maar men antwoordde, dat het hier eene plaatselijke verordening geldt, die wegens hare algemeene strekking moeilijk anders dan van dien raad kan uitgaan.

Zoo in de verordening te gebruiken boeken moeten worden aangewezen, wat zeer twijfelachtig schijnt, zouden velen het toch, gelijk reeds vroeger gebleken is, verkeerd achten, dat bij verschil omtrent dit punt de Minister daarmee werd gemoeid.

Art. 22. Naar sommiger oordeel was het verband tusschen het 1ste en 2e lid van het artikel niet duidelijk. De vraag kon rijzen of het vrijgeven der uren onvoorwaardelijk plaats had, dan wel alleen in zooverre zou geschieden, als van het schoollocaal voor het godsdienstonderwijs gebruik werd gemaakt.

Meer algemeen gaf men in bedenking om het eerste lid te doen eindigen met de woorden: „*godsdienstleeraren*”. De aanwijzing van de godsdienstleeraren door de ouders, was eene zaak, die niet tot het gebied der schoolwetgeving behoort, en waaromtrent geen overleg met de schoolautoriteiten kan plaats hebben.

Art. 23. Volgt uit hetgeen hier voorkomt wel uitdrukkelijk, dat aan het hoofd van elke school een hoofd staat, en dat niet het bestuur der lessen op twee of meer scholen aan één hoofd kan worden toevertrouwd? Men weet dat onder de heerschappij der bestaande wet daaromtrent, ook blijkens eene regterlijke uitspraak, onzekerheid bestaat, en dat daarom in het ontwerp HEEMSKERK de bepaling werd opgenomen: „Aan het hoofd van iedere school staat een hoofdonderwijzer.” Het getuigt niet van zorgvuldigheid van redactie, dat in het 1ste lid van het artikel het hoofd der school als met „*het bestuur*”

der lessen" en in het 3^e lid als met *het bestuur der school*" belast, wordt aangeduid. Onderscheid tusschen het een en het ander laat zich aannemen.

Door de voorwaarde, die het 3^e lid aan de tijdelijke waarneming van het bestuur eener school door een hulponderwijzer verbindt, zouden in bepaalde gevallen de handen al te zeer gebonden kunnen zijn. Het kan zeer goed voorkomen dat de aanwezige onderwijzer met hoofdonderwijzersrang niet de geschikte man is om de school tijdelijk te besturen. Hij kon bijv. pas zijn opgetreden. De aanmerking geldt natuurlijk alleen voor het geval, dat de bezitter der hoofdonderwijzersacte niet tot degenen behoort, die volgens art. 24 moeten worden aangesteld.

Art. 24. De leden, die de hier gestelde eischen omtrent het getal en het gehalte der onderwijzers overdreven achtten, spraken op nieuw de overtuiging uit dat naar het onbereikbare gestreefd wordt. De overgangsperiode van art. 88 zou dit wel aan het licht brengen. Als meer regstreeksch gevolg der voorgestelde bepaling vreesden zij, dat de vermogende gemeenten nog meer dan thans alle eenigzins geschikte hulponderwijzers van het platteland tot zich zouden trekken. Zij meenden, dat in elk geval de cijfers 30 en 70 in het eerste lid behoorden vervangen te worden door 40 en 80.

Van den anderen kant maakten de leden, die voor scholen van niet meer dan 280 kinderen ijverden, hun denkbeeld duidelijk door het volgende staatje:

De hoofdonderwijzer wordt bijgestaan:

voor 31—60 leerl. door 1 onderw.

» 61—120 » » 2 »

» 121—160 » » 4 »

van wie minstens *een* met hoofdonderwijzers-acte.

» 161—200 » » 5 »

» 201—240 » » 6 »

» 241—280 » » 7 »

van wie minstens *twee* met hoofdonderwijzers-acte.

Algemeen achtte men den grondslag, bij het laatste lid van het artikel voor het berekenen van het getal schoolgaande kinderen aangenomen, niet gelukkig gekozen. Noch voor het platteland, noch zelfs voor de steden is, tenzij men het geringst mogelijk getal kinderen tot maatstaf wil nemen, de eerste dag der maand Mei het geschikte tijdstip. Dan zou 15 Mei nog beter zijn. Naar veler oordeel echter beveelt zich, althans zoo lang geen schoolplicht is ingevoerd, de datum van 15 Januarij het meest aan, omdat dan het schoolverzuim ten plattenlande zich het minst doet gevoelen. Andere leden daarentegen meenden, dat het gemiddeld aantal kinderen van het voorafgaande jaar de meest billijke maatstaf zou zijn.

Art. 25. Uit het voorafgaande is reeds gebleken dat verscheidene leden tegen dit »suasorium" gestemd zijn. Het bij voorkeur gebruiken van onderwijzeressen in de laagste klassen der school wordt door sommigen geacht met goede paedagogische beginselen te strijden. Of dacht de Minister misschien ook aan voorbereidende klassen? Weglating van het artikel werd dus door velen voorgestaan, ofschoon er ook waren, die, op grond van hetgeen zij in sommige scholen gezien hadden, de onvoorwaardelijke veroordeeling van het onderwijs van zes- à zevenjarige kinderen door ontwikkelde jeugdige onderwijzeressen gezins konden onderschrijven.

Art. 26, alin. 1. Wordt door de bepaling, dat de onderwijzer eene *vaste* jaarwedde geniet, het toeleggen van een aandeel in de schoolgeldten uitgesloten? Zoo neen, kan dan dit aandeel medetellen bij de berekening der jaarwedde in verband met het minimum?

Alin. 2. Uit de hier gebezigde uitdrukking, dat voor elke provincie bepaald kan worden, «*waar*» het minimum hooger zal zijn, leidde men af, dat het Koninklijk besluit eene tractements-regeling voor elke gemeente zou kunnen behelzen. Is dat de bedoeling of heeft men aan eene regeling voor meer uitgestrekte gedeelten der provincie te denken?

Alin. 3. In eene afdeling werd de wensch geuit, dat afkeuring der vrije woning even mogelijk mogt zijn als van het schoollocaal.

Alin. 4. Moet niet in de wet uitkomen, dat de bepaling van het bedrag der vergoeding voor huishuur door Gedeputeerde Staten op voorstel van den gemeenteraad plaats heeft? Ook wanneer het hoofd der school «*uit anderen hoofden*» in het genot van vrije woning is gesteld, ontvangt hij, volgens het artikel, eene billijke vergoeding voor huishuur. Dit is dus mede het geval als hij, tevens kosten zijnde, de kosterwoning betreft. Maar nu kan de gemeente, ook in dat geval eene onderwijzerswoning bezitten, die dan ledig staat. Is onder zoodanige omstandigheden het betalen der vergoeding billijk? De onbillijkheid tegenover de gemeente zou vooral dan in het oog vallen, als de onderwijzer de voor hem als zoodanig bestemde woning te zijnen voordeele mogt verhuren.

Art. 27. Vele leden begrepen niet, welke waarde een getuigschrift van goed gedrag kan hebben, dat, na door den burgemeester geweigerd te zijn, door den Commissaris des Konings wordt afgegeven.

Art. 28. Door enkele leden werd beweerd, dat de bepaling van de hoofdtrekken van het vergelijkend examen niet in een algemeenen maatregel van inwendig bestuur, maar in de wet te huis behoort. Men voerde daartegen aan, dat dan de wet tot te veel bijzonderheden zou moeten afdalen. Wel scheen het geenzins overbodig, op het voorbeeld van art. 22 der wet van 1857, uit te drukken, door wie het examen wordt afgenomen en wie daarbij moeten of kunnen tegenwoordig zijn.

In twee der afdelingen kwam men terug op het verlangen om de voordragt na een vergelijkend examen uit niet meer dan drie onderwijzers te doen bestaan. Naar mate meer personen worden voorgedragen, is het gevaar grooter dat, ten gevolge van plaatselijke omstandigheden, de keus op een minder bekwamen valt.

Art. 29. Dit artikel gaf tot velerlei bedenkingen aanleiding.

In het geval *a* ontslaat de gemeenteraad op eigen verzoek des onderwijzers. Maar hoe nu indien de raad het verzoek weigert toe te staan, hetgeen bijv. te regt zou geschieden wanneer de onderwijzer binnen een al te korten termijn zou willen aftreden? In de Memorie van Toelichting wordt gesproken van een ontslag door den raad *ambtshalve*. Het artikel zegt er niets van en kent aan den raad volstrekt geen initiatief in dezen toe, wat door eenige leden verkeerd werd geacht.

Den districtsschoolopziener wordt, naar veler gevoelen, voor het geval *b* te

vee magt toegekend. Ook burgemeester en wethouders moeten de voordragt tot ontslag van het hoofd der school kunnen doen. Zij hebben die bevoegdheid in het geval van art. 53 der wet. Waarom dus ook niet hier? Waarom althans het overleg met burgermeester en wethouders niet voorgeschreven? Aan den anderen kant moet ook in de voordragt tot ontslag van den hulponderwijzer, en dus in *c*, de districtsschoolopziener worden gemengd. Terwijl voor beide gevallen samenwerking werd voorgestaan, waren er leden, naar wier gevoelen, zoowel burgemeester en wethouders, als de districtsschoolopziener op eigen hand de voordragt moesten kunnen doen; anderen, die, waar overleg heeft plaats gehad en de overeenstemming niet bereikt is, aan den districtsschoolopziener alleen de bevoegdheid tot het doen der voordragt gegeven wenschten te zien.

Moet de niet *eervol* ontslagen onderwijzer volstrekt geen beroep hebben op Gedeputeerde Staten? Art. 14 van het ontwerp is hier toch niet toepasselijk.

In het 3de lid van het artikel wordt, naar men meent, aan Gedeputeerde Staten eene te discretionnaire magt toegekend. In art. 22 der bestaande wet hebben zij wel insgelijks dergelijke magt, maar alleen in de daar bepaald uitgedrukte gevallen. Eigenlijk zijn Gedeputeerde Staten hier niet de aangewezen autoriteit, maar is dit veeleer de Minister, op wiens voordragt, volgens art. 14, de verlorene bevoegdheid door den Koning kan worden terug gegeven.

Naar het schijnt moet ook met opzigt der onderwijzers van het laatste lid, worden bepaald, dat *niet-eervol* ontslag mogelijk is, en dat de niet *eervol* ontslagene verklaard kan worden zijne bevoegdheid tot het geven van onderwijs verloren te hebben.

Art. 30. In al de afdelingen zag men groot bezwaar tegen de schorsing als op zichzelf staande straf. De onderwijzer, van wien het openbaar wordt, dat hem zulk eene straf is opgelegd, heeft het vertrouwen der ingezetenen verloren en kan later onmogelijk met vrucht werkzaam zijn. Alleen ten gevolge van ontstaan vermoeden of ingebragte beschuldiging tegen den onderwijzer kan gedurende het deswege plaats hebbend onderzoek schorsing vereischt worden, ja volstrekt noodzakelijk zijn. Zou voor de schorsing als straf niet iets anders in de plaats kunnen komen, bijv. eene met zekere vormen omkleedde, maar dan toch niet in het openbaar gedane waarschuwing of berisping? Dit leidde tot eene andere vraag, namelijk of het aan het gemeentebestuur vrijstaat, bij de aan den onderwijzer te geven instructie, voor bepaalde gevallen andere straffen dan schorsing vast te stellen, bijv. geldboeten of korting op de jaarwedde. Het tegenwoordig artikel spreekt wel van stilstand van jaarwedde, maar alleen in verband met de schorsing.

In het stelsel van het artikel wilden eenige leden, dat burgemeester en wethouders niet enkel van de schorsing kennis gaven aan den districtsschoolopziener, maar dezen daarover vooraf hoorden.

Art. 31. Men vroeg, waarom in het stelsel van het ontwerp hier ook niet de voordragt van burgemeester en wethouders was vermeld, indien in het geval van art. 29b de districtsschoolopziener het hoofd der school wil behouden of in dat van art. 29c de gemeenteraad niet ontslaat?

Het kwam aan verscheidene leden verkeerd voor, dat het, volgens die artikel, door Gedeputeerde Staten uit te spreken ontslag steeds *niet-eervol* moet zijn. Het geval is zeer denkbaar, dat het gemeentebestuur een afgeleefd onderwijzer tot elken prijs in dienst wil houden, terwijl het belang van het onderwijs diens aftreding gebiedend vordert. In dat geval zouden Gedeputeerde

Staten van eene anders nuttige beslissing kunnen worden teruggelaten door de bedenking, dat men den ouden man toch niet als met schande huiswaarts kan zenden.

In de laatste alinea van het artikel is blijkbaar eene vergissing ingeslopen. Het voorlaatste lid van art. 29 moet toepasselijk worden verklaard.

Art. 32. Algemeen wenschte men omtrent de voorziening in de tijdelijke waarneming van eene opengevallene onderwijzersbetrekking overleg met den districtsschoolopziener verplichtend te hebben gemaakt.

Art. 33. In de verschillende afdelingen werden bedenkingen gemaakt tegen de wijze, waarop de bestemming der openbare volksschool en het neutraal karakter daarvan wordt uitgedrukt. Men beweerde op nieuw dat de gebruikte formules en vooral ook de woorden: »opleiding tot alle Christelijke en maatschappelijke deugden», dubbelzinnig waren, daardoor tot misverstand aanleiding gaven of verwachtingen moesten opwekken, die niet konden worden verwezenlijkt. Dezelfde zaak kon in met meer juistheid gekozen of minder aanstoot gevende bewoordingen worden uitgedrukt, zonder dat daarom eenige verandering kwam in de rigting van het onderwijs, thans op de openbare school gegeven. Absolute neutraliteit van dat onderwijs, zeide men, is onmogelijk. Niets meer behoeft dan ook omtrent dat punt den onderwijzer te worden ingescherpt, dan dat hij geen toon aansla, die voor andersdenkenden wanklank wordt. De meerderheid echter was het met den Minister eens, dat de veel besprokene bewoordingen geheel onveranderd moesten blijven. Wat de gronden betreft, die daarvoor pleiten, verwees men, voor zooveel noodig, naar hetgeen op blaz. 55 van het Voorloopig Verslag wegens het ontwerp HEEMSKERK voorkomt.

In een der afdelingen werd de vraag gedaan, of de *onthouding*, waartoe de onderwijzer volgens het 2de lid van het artikel verplicht is, zich tot de school beperkt, dan wel zich tot andere *openbare plaatsen* uitstrekt, en of dus ook het *pligtverzuim* van het 3de lid in engeren of in ruimeren zin moet worden opgevat. Men erkende dat de gekozen woorden voor die ruimere opvatting niet gunstig zijn; maar er waren toch onder deze leden, die het wenschelijk achtten, dat zij ingang vond. Er zijn, beweerden zij, onderwijzers, die, al houden zij zich op de school zelve binnen de grenzen der neutraliteit, door zich elders, op krenkende wijze, over de godsdienstige begrippen van andersdenkenden uit te laten, ergernis wekken of vooringenomenheid tegen de openbare school doen ontstaan. Anderen echter achtten dergelijke uitbreiding van het beginsel van art. 33 verkeerd. Eene minder voegzame uitlating is in iedere ambtsbetrekking denkbaar, maar misbruiken van dien aard zijn niet te keeren, zelfs niet behoorlijk te constateren.

De schorsing, door den Koning volgens het 3de lid van het artikel uit te spreken, kan den duur van *een vol jaar* hebben. Dit strijdt met het tweede lid van het onmiddellijk voorafgaand art. 32, medebrenkende, dat de opengevallen plaats, althans wat het hoofd der school betreft, niet langer dan zes maanden onvervuld kan blijven.

Eenige leden wenschten bepaald te zien, dat de schorsing plaats heeft bij een met redenen omkleed besluit.

Art. 34. In alin. 1 wordt van *leerboeken*, in alin. 3 van »schoolboek« gesproken. Gebruik derzelfde terminologie is wenschelijk en dan verdient de benaming *leerboek* misschien de voorkeur.

Eenige leden wenschten, dat, als het hier voorkomend voorschrift behouden bleef, de *Staatscourant* niet enkel de beslissing mededeelde, maar ook gedetailleerd de redenen opgaf, die daartoe hebben geleid.

In veler oog ging het te ver de ongehoorzaamheid ten aanzien van het gebruik van een afgekeurd leerboek altijd met een *niet-eervol* ontslag te straffen. Er konden verzachtende omstandigheden bestaan, die, moest de regter uitspraak doen, tot toepassing van art. 463 van het Strafwetboek zouden leiden. Tegen het facultatief stellen van het *niet-eervol* ontslag scheen geen overwegend bezwaar te bestaan.

Art. 35. Er zijn werkzaamheden of betrekkingen, waarvan het twijfelachtig is, of zij met uitoefening van een beroep op ééne lijn kunnen worden gesteld. De onderwijzer, die buiten de school regelmatig godsdienst-onderwijs geeft, kan, ofschoon hij een beroep uitoefent, geacht worden in de uitzondering te vallen. Maar is dit ook het geval als hij correspondent is van eene levensverzekeringmaatschappij of dergelijke instellingen? Is het hem onvoorwaardelijk verboden, correspondent van een dagblad te zijn, of door de inzending van stukken, aan de redactie daarvan deel te nemen? De hoofdrede van het verbod zal wel zijn, dat de onderwijzer zich geheel en al aan zijne gewichtige taak wijde. Maar nu is niets zoo belemmerend voor zijne onderwijskracht op de school als het geven van te veel privaattlessen in vakken van lager onderwijs. Tegen misbruik in dit opzigt voorziet de wet niet en kan zij moeilijk voorzien. Maar waarom dan ook niet voor andere werkzaamheden buiten de schoolbetrekking eenige meerdere vrijheid gelaten? Op grond van een en ander vond het denkbeeld bijval om de vrijstelling van het verbod door Gedeputeerde Staten van art. 36, althans wat het *beroep* betreft, ook op het verbod van art. 35 toepasselijk te maken. Door de onafhankelijke beslissing van een hooger geplaatsd collegie zou de onderwijzer dan voor kleingeestige bemoeijenissen van een of ander gemeentebestuur gevrijwaard zijn.

Art. 36. Ofschoon er leden waren, die ook het bekleeden van ambten en bedieningen onvoorwaardelijk verboden wenschten te zien, vereenigden de meesten zich met het beginsel van dit artikel. Zoo met opzigt tot de bediening van voorzanger geen dispensatie mogelijk ware, zou de kerkelijke gemeente worden beroofd van diensten, misschien althans ten platten lande, door geen ander zoo goed te verrigten. Door de onvoorwaardelijke uitsluiting van het kosterambt zou in menig geval het belang des onderwijzers zeer worden gekrenkt.

Het ontslag door den Minister in de laatste alinea van het artikel zal dan toch wel niet moeten worden verleend dan op voorstel van den schoolopziener of den inspecteur.

Art. 38. In dit en de volgende artikelen wordt gesproken van *eervol* ontslag; maar die qualificatie komt in de gewijzigde wet op de burgerlijke pensioenen niet meer voor. Is er reden ze hier te behouden? Dan moet toch zeker den onderwijzer beroep worden gegeven als hij *niet-eervol* ontslagen wordt. De bepaling van art. 7 der pensioenwet, zoo als die na de laatste wijzigingen luidt, zou, als men den onderwijzer onderwerpen wil aan het gemeene regt, bij art. 42 moeten worden aangehaald, of anders bij dat artikel mutatis mutandis overgenomen.

Men las in het eerste lid van het artikel liever: *na* volbragten vijf en zestigjarigen leeftijd.

Art. 39. Het geval, dat een onderwijzer ten gevolge van de opheffing der

school ontslagen moet worden, zal zich zeldzaam voordoen, maar de hier voor dit geval voorkomende bepalingen zijn moeilijkelijk van onbillijkheid vrij te pleiten. Hij zou als wachtgeld niet meer genieten, dan de helft zijner jaarwedde. Moet daarbij de vrije woning of wat hem voor vergoeding van huishuur was toegelegd, niet mede in aanmerking komen? Volgens art. 41, het 2de lid, moet hij ook daarvoor de twee ten honderd bijdragen. Het wachtgeld vervalt als de onderwijzer tot eene andere openbare betrekking wordt benoemd, waarvan de bezoldiging met het bedrag van het wachtgeld gelijk staat. Moet daar niet bij worden gevoegd, dat de betrekking overeen moet komen met die aan de school bekleed? Het gemeentebestuur zou bijv. den afgetreden onderwijzer tot nachtwacht kunnen benoemen. De bepaling omtrent de aanvaarding eener particuliere betrekking schijnt geheel te moeten worden weggelaten. Wat de eervol ontslagen onderwijzer als zoodanig verdient of ontvangt, kan moeilijkelijk worden geconstateerd. Bij andere wachtgeldten is van zoo iets geen sprake.

Art. 41. Verscheidene leden waren van gevoelen, dat, nu de doorlopende korting voor de overige burgerlijke ambtenaren is afgeschaft, de bijdrage van twee ten honderd voor het pensioen der onderwijzers mede vervallen moet. De officieren zijn aan geenerlei korting voor hun pensioen onderworpen.

Art. 44. Eenige leden wilden hier ook de kosten van vergelijkende examens en die van de belooningen en eereblijken, volgens art. 82 van het ontwerp uitgelooft, vermeld hebben.

Art. 45. Met opzigt tot dit belangrijk artikel werd naar de voorafgaande algemeene beschouwingen verwezen. Velen echter drukten weder op het bezwaar dat de gemeenten, die zich voor het stichten van schoollocalen en onderwijzerswoningen in de laatste jaren groote opofferingen hadden getroost, daarvoor geenerlei vergoeding zullen erlangen; terwijl andere, die eerst na de invoering der wet de hand aan 't werk zullen slaan, 30 ten honderd der te besteden kosten van Rijkswegen terug zullen ontvangen. Zou in het stelsel der wet daaraan niet te gemoet kunnen worden gekomen door toe te laten dat de renten van het vroeger bestede kapitaal of wel zeker bedrag, 't welk de huur van aanwezige gebouwen vertegenwoordigt, in rekening werden gebragt?

In 't algemeen ligt er iets stuitends in, dat, terwijl de bijdrage uit 's Rijks kas, ook volgens de Memorie van Toelichting, alleen strekken moet om de meerdere kosten, door deze wet aan de gemeenten opgelegd, te vergoeden, die vergoeding, als dadelijk in werking tredende, ook genoten zal worden daar waar men het grootste deel van het overgangstijdperk verlopen laat, zonder iets meer dan tot dusverre voor het onderwijs te doen. In zulke weinig ijverige gemeenten, welke begrooting, wat de kosten van onderwijs betreft, nog jaren lang onveranderd kan blijven, wordt de Rijksbijdrage een onverdiend geschenk. Het denkbeeld werd dan ook geopperd, om de vergoeding te beperken tot zeker cijfer van hetgeen de kosten van onderwijs na de invoering der wet jaarlijks meer zullen bedragen.

Ten gevolge van de quartaalsgewijze uitkeering van de vergoeding zal de gemeente steeds een deel daarvan ongebruikt in kas hebben. Die wijze van uitkeering is, naar men meent, alleen bij de *gewone* kosten te verdedigen, niet bij de *buitengewone*, zoo als voor stichting van schoolgebouwen. De aanbesteding daarvan heeft gewoonlijk niet terstond plaats na het in werking komen der gemeentebegroting en de uitbetaling der gelden geschiedt altijd veel later.

Art. 46. Kan de uitdrukking: »schoolgaand kind" niet tot moeilijkheden aanleiding geven? Men kon beweren, dat daarin gedeeltelijke vrijstelling lag voor de kinderen, die, om welke redenen ook, gedurende geruimen tijd, de school niet hebben bezocht. Daarom ware het misschien beter van op de schoollijst ingeschrevene kinderen te spreken.

Alin. 4. Hoe zal, indien deze bepaling behouden bleef, het »gedeelte" van het schoolgeld worden bepaald?

Art. 47. Ligt in deze bepaling opgesloten dat het gemeentebestuur de be-deelden zou kunnen dwingen, om hunne kinderen naar een bepaalde school te zenden? Of zijn, wanneer de bedeling van het schoolgaan der kinderen afhankelijk wordt gemaakt, de ouders vrij in de keuze der school?

Art. 48, alin. 1. Eenige leden, uitgaande van het gevoelen, dat de gemeente regt heeft, om, waar geene regeling heeft plaats gehad, kinderen uit eene andere gemeente geheel te weren, wilden deze bepaling weggelaten hebben. De opneming van de vreemde kinderen op de school was dan toch altijd eene gunst en de vordering van eenigzins hooger schoolgeld dus niet onbillijk. Anderen hielden het voor niet zoo uitgemaakt, dat het regt tot weigering bestaat. Was er verpligting tot opneming, dan pleitte er wel iets voor, dat de gemeente, die zich voor naburige kosten getroosten moet, zich daarvoor eenigermate kon schadeloos stellen. Maar zou niet eigenlijk de gemeente zelve, die in gebreke is gebleven, de vergoeding moeten betalen?

Alin. 3. Hier schijnt te worden ondersteld, dat voor het onderwijs in eene hogere klasse hooger schoolgeld kan worden gevorderd. Eenige leden zouden dit ongaarne toegelaten zien. Aan de verpligting van voortaan aan de betaling van hooger schoolgeld onderworpen te zijn, ontleenen de ouders zo ligt een voorwendsel of eene aanleiding te meer om hunne kinderen te vroeg van de school te nemen.

Art. 49. Moet hier ook niet, op het voorbeeld van het ontwerp-HEEMSKERK, van de afdelingen der gemeenten, in art. 217 der gemeentewet bedoeld, gewag worden gemaakt?

Art. 50. Is 't de bedoeling, dat de bestekken enkel getoetst worden aan de algemeene regelen, bij den maatregel van inwendig bestuur van art. 4 van het ontwerp te stellen, of zou het schooltoezigt nog andere, hogere eischen kunnen stellen? In elk geval spreekt het tegenwoordig artikel ook van onderwijzerswoningen, en als men dus meer bepaald aan de wijze van uitvoering van art. 4 te denken heeft, moet laatstgenoemd artikel door de vermelding der onderwijzerswoningen worden aangevuld.

Art. 51. Waarom wordt hier niet, even als in art. 37 der bestaande wet, ook het bijzonder *huisonderwijs* vermeld? In art. 53 is die afzonderlijke vermelding behouden.

Art. 53. Ook hier zou men het hooren van den onderwijzer over de tegen hem ingebragte beschuldiging verpligtend willen stellen.

Art. 54. De redactie van het 1ste lid wijkt af van die van het 1ste lid van

art. 23. Bestaat daarvoor eene bepaalde reden? Zoo neen, ware gelijkkluidendheid van bewoordingen wenschelijk. Overigens geldt ook hier de bij art. 23 gemaakte aanmerking omtrent het staan van een hoofdonderwijzer aan het hoofd van elke school. Het is zeer goed denkbaar, dat een en dezelfde hoofdonderwijzer twee kleinere bijzondere scholen bestuurt, en toch zal het toelaten daarvan wel niet in de bedoeling liggen.

Omtrent de beteekenis van het laatste lid van het artikel heerschte onzekerheid. De bedoeling zal toch wel niet limitatief zijn, zoodat alleen in de vakken, die op de openbare school behandeld worden, op de bijzondere onderwijs zou kunnen worden gegeven, want dan waren bijv. de bijbelsche geschiedenis of andere nieuwere talen, die in art. 1 zijn genoemd, bijv. het Italiaansch, uitgesloten. Welligt wordt verbod van het geven van middelbaar of hooger onderwijs bedoeld. Zoo niet, komt de weglating der alinea alleszins in aanmerking.

Werd door de Regering aan het verlangen toegegeven, dat de hoofdonderwijzersacte vroeger dan na volbragten leeftijd van drie en twintig jaren verkrijgbaar zij, dan zou hier moeten worden bepaald, dat eerst op dien leeftijd de bezitter van zoodanige acte als hoofd eener bijzondere school kan optreden.

Art. 56. b. De door een deel der leden geopperde bezwaren tegen het uitstreken van het examen der hoofdonderwijzers, meer bepaald der hoofdonderwijzeressen, tot de *wiskunde* en het *handteekenen* werden hier in herinnering gebracht.

Art. 57. Opnieuw kwam men er met kracht tegen op, dat eene acte van hulponderwijzeresse reeds op zestienjarigen leeftijd verkrijgbaar zou zijn en dus zulke jeugdige meisjes aan het hoofd eener klasse zouden kunnen worden geplaatst. In den regel kunnen zij dan nog niet het vereischte ontzag inboezemen. In de bevoorregting der meisjes lag iets vernederends voor de jongelingen, die zich aan het onderwijzersvak wijden.

Ook voor zoo ver men zich overigens met het examenstelsel des Ministers vereenigde, waren er eenige leden, die de hier bedoelde examens slechts éénmaal 's jaars gehouden wilde hebben. Daardoor zou onmogelijk worden gemaakt, dat, gelijk thans maar al te zeer plaats vindt, afgewezenen kandidaten, zonder genoegzame voorbereiding, zich na weinige maanden op nieuw voor het examen aanmelden, tot schade voor hen zelve en tot ergernis der examinerende commissie. Men deed opmerken, dat hetzelfde doel langs een anderen weg te bereiken is, namelijk door eenvoudig te bepalen, dat hij, die bij een examen niet is geslaagd, niet dan na verloop van een jaar op nieuw tot gelijk examen toegelaten wordt.

In verband met het voorafgaande had men er niet tegen, dat de acten van artt. 60, 63 en 64 kosteloos werden uitgereikt, maar wilde men toch dengeen die, na eene eerste afwijzing, terugkeert en weder niet slaagt, door het betalen van zekere som voor zijne ligtvaardigheid doen boeten.

Art. 60. In eene der afdelingen werd beweerd, dat de omschrijving der vereischten, om in het examen te slagen, niet in de wet te huis behoort. De zaak, meende men daar, ligt uit haren aard binnen den werkkring van het uitvoerend gezag, hetwelk toch, al bleef het tegenwoordig wetsartikel behouden, een meer uitgewerkt examen-programma zou moeten uitvaardigen. Met opzigt tot het hoofdonderwijzers-examen had de Minister zelf die opvatting gehuldigd; waarom dan ook niet hier? Een lijnrecht tegenovergesteld gevoelen werd echter

in eene andere afdeeling bij de behandeling van het volgend art. 63 omtrent dit punt voorgestaan. Men keurde het daar zeer af, dat de omvang van het hoofdonderwijsexamen, in plaats van door de wet afgebakend te worden, geheel afhankelijk werd gemaakt van een maatregel van inwendig bestuur.

Art. 61. Niet enkel werd door verscheidene leden de wensch herhaald, dat de hoofdonderwijzersacte vroeger dan op drie en twintigjarigen leeftijd verkrijgbaar mogt zijn; maar zij kwamen ook terug op de bedenkingen tegen de stage voor het verkrijgen dier acte vereischt. Die verplichting tot voorafgaande tweejarige werkzaamheid aan eene openbare of bijzondere school is, gelijk reeds in het breede werd ontvouwd, hoogst belemmerend voor vreemdelingen; maar zij werkt ook, onder bepaalde omstandigheden, voor Nederlanders nadeelig. Men zou dus althans het verleenen van dispensatie van de verplichting mogelijk gemaakt willen hebben. Andere leden meenden, dat, al bestonden ook bezwaren, de waarborg voor praktische vorming niet ligtvaardig prijs moest worden gegeven.

Art. 63. Werd de omvang van dit examen aan een algemeenen maatregel van inwendig bestuur overgelaten, dan meende men in twee der afdeelingen, waar men dit afkeurde, ernstig te moeten waarschuwen tegen het stellen van te hooge eischen. Men herhaalde, wat echter op de bij de algemeene beschouwingen aangevoerde gronden werd tegengesproken, dat het bij den onderwijzer der volksschool meer aaukomt op ijver voor het vak en praktische geschiktheid dan op groote uitgebreidheid van aangeleerde kennis.

Art. 64. Ook voor de huisonderwijzeressen gelden de bedenkingen tegen den zestienjarigen leeftijd.

Art. 65. Met een terugblik op hetgeen reeds bij de algemeene beschouwingen is verhandeld, werd door eenige leden herhaald, dat het overbrengen der examina voor de vakken *l—n* naar de commissien van middelbaar onderwijs, gepaard aan den eisch van bezit der hoofdonderwijzersacte, groot gebrek aan onderwijzers in vreemde talen zal doen ontstaan, en dus het meer uitgebreid lager onderwijs of wat men tot nu toe zoo noemde, zal doen wegwijnen. Zij wilden daartoe niet medewerken. Tevens keurden zij het af, dat het vaststellen van het programma ook voor deze examens geheel aan het uitvoerend gezag wordt overgelaten.

Waarom is in den aanhef van *a* het vak *p* (*wiskunde*) weggelaten?

Art. 68. Van wien gaat de hier vermelde »*huishoudelijke*« verordening voor de commissie van plaatselijk toezigt uit? De benaming zou aan de commissie zelve doen denken; maar deze kan toch hare eigene zamenstelling niet regelen. Eene verordening van den gemeenteraad zal dus wel bedoeld zijn; maar waarom dan de eenigzins vreemde qualificatie?

Art. 69. In eene der afdeelingen wenschte men, in verband met het daar voorgestaan stelsel van tijdelijk aangestelde, doch op nieuw benoembare schoolopziensers, bij dit artikel gevoegd te zien, dat hij, die bij de eerste aanvaarding zijner bediening den eed of de belofte heeft afgelegd, naderhand bij herbenoeming daartoe niet verplicht is. Zonder onvermijdelijke noodzakelijkheid mag het aantal af te leggen eeden niet worden vermeerderd.

Art. 71. In twee der afdelingen wenschte men het gevoelen des Ministers te kennen over de vraag, of voor den inspecteur, die het lidmaatschap van eene der beide Kamers van de Staten-Generaal aanvaardt, niet dergelijke bepaling noodzakelijk is, als voor de hoogleeraren in art. 56 der wet op het hooger onderwijs voorkomt. Zoo iets zou vooral in aanmerking komen in geval het getal inspecteurs veel minder werd dan thans en dus de werkring der overblijvenden zich aanmerkelijk uitbreidde.

Art. 72. De uitdrukkelijke vermelding: dat het *Rijk* — niet, als in de wet van 1857, de *provincie* — in schooldistricten wordt verdeeld, schijnt er op te wijzen, dat bij de indeeling de provinciale grenzen niet in acht zullen worden genomen. Maar is dit de bedoeling, moet dan ook niet de aanhef van art. 71, waar van een inspecteur voor eene of meer provincien sprake is, anders worden gesteld? En zouden, in verband met de zeer uitgestrekte bemoeienis met de zaken van het lager onderwijs, ook bij deze wet aan Gedeputeerde Staten toegekend, uit het verwaarloozen der provinciale grenzen bij de indeeling der schooldistricten geen administrative bezwaren voortspruiten?

In eene der afdelingen gaf men op nieuw in bedenking om het stelsel der wet van 1857 met opzigt tot de benoeming der schoolopzieners voor den tijd van zes jaren, met vrijlating van herbenoeming, voor de nieuwe districts-schoolopzieners of althans voor de adjuncten te handhaven. Dat stelsel biedt dan toch het voordeel aan, dat personen, die niet aan de verwachting beantwoorden, gemakkelijker te verwijderen zijn.

In het derde lid van het artikel moet van *districts*-schoolopzieners worden gesproken.

Moet ook voor dezen niet de bepaling gelden van het 2de lid van art. 71?

Art. 73. Komt hier en vervolgens afzonderlijke vermelding der zoogenaamde gecommitteerden niet in aanmerking?

Art. 74. Volgens eenige leden was het, als er eene plaatselijke commissie van toezigt is, niet noodig burgemeester en wethouders ook nog bevoegd te verklaren tot het bezoeken der bijzondere scholen.

Zeer algemeen verklaarde men zich tegen de verscherping van het voorschrift omtrent het geven van inlichtingen door de onderwijzers aan de leden van het schooltoezigt. Voortaan zou ieder individueel lid van dat toezigt, *in welken vorm* hij dit ook mogt goedvinden, van den onderwijzer schriftelijke opgaven omtrent de school en het onderwijs kunnen vergen en de onderwijzer, zoo hij aan die vordering niet voldeed, eene vrij strenge straf beloopt. De onderwijzer zou, zoo doende, aan de statistiek worden opgeofferd. Niet eens bestond er genoegzame aanleiding voor de verscherping. Wel heeft men zich hier en daar beklagd, dat in het belang der statistiek zoo veel werd verlangd, de onwilligen om het gevraagde te leveren zijn in zeer kleinen getale geweest.

In het vierde lid van het artikel schijnt, met het oog op het toegang geven tot de school, niet enkel van *weigering*, maar ook van *belemmering of verhindering*, te moeten worden gewaagd.

Artt. 75-76. Naar het oordeel van eenige leden had het eene bedenkelijke zijde de verplichtingen der onderscheidene organen van het schooltoezigt zoo uitvoerig in de wet te omschrijven. Men liep gevaar, in weerwil der in acht genomen uitvoerigheid, toch nog gewigtige punten over het hoofd te zien.

Verwijzing naar instructien, van het uitvoerend gezag uit te gaan, scheen verkiezelijk. Anderen meenden, dat het karakteriseeren van den werkkring van ieder orgaan in de wet niet wel kon worden gemist. Zoo bleek uit de vergelijking van art. 75 met de volgende, dat het de bedoeling was, van de plaatselijke commissien geen bepaalde voorstellen tot verbetering te doen uitgaan.

Men deed daartegen opmerken, dat de bestaande wet dezelfde onderscheiding maakt. Men had er juist tegen, dat de Minister hier zich tot de bloote overneming van hetgeen in de bestaande wet voorkomt heeft bepaald. Die oude vormen pasten niet of niet genoegzaam in het nieuwe stelsel. Velerlei misverstand zou het gevolg zijn.

Bij art. 76 werd de vraag gedaan, of elke school tweemaal 'sjaars én door den districtsschoolopziener én door zijn adjunct moest worden bezocht, dan wel of het genoegzaam ware, dat dit schoolbezoek door een van beiden tweemaal 'sjaars plaats had.

Art. 79. »Hare taak vervuld wordt.» De bedoeling is dus, dat, waar de plaatselijke commissie ontbreekt, burgemeester en wethouders als zoodanig optreden. Maar dit wordt nergens met zooveel woorden gezegd.

Art. 81. Dat er lijsten gemaakt worden van de kinderen boven de zes en beneden de twaalf jaren kan, in verband met de pogingen tot het te keer gaan van schoolverzuim, groot nut hebben; maar het aanplakken dier lijsten zal, vooral in groote gemeenten, niet weinig omslag veroorzaken, zonder evenredig nut. Nauwelijks zal daar een muurvak of bord te vinden zijn, groot genoeg voor al die lijsten. En wie zal de duizende daarop vermelde namen komen raadplegen?

De bepaling van het laatste lid van het artikel kan, ook in verband met de aanhangige wet op de bedelarij, ten gevolge hebben dat straffeloos gebedeld wordt. De ouders toch, die hunne kinderen niet laten school gaan, erlangen, hoe behoeftig ook, het bewijs, dat zij van het gemeentebestuur geen onderstand kunnen verkrijgen. Is zelfs de bepaling wel overeen te brengen met het beginsel der armenwet, volgens hetwelk ondersteuning der armen door een burgerlijk bestuur enkel politiezorg is? Men antwoordde, dat dan toch, volgens art. 24 dier wet, ook het burgerlijk armbestuur aan het verleenen van ondersteuning voorwaarden kan verbinden.

Art. 82. Op nieuw werd het bezwaar geopperd, dat hier, als in 't voorbijgaan, eene bepaling zou worden opgenomen, die in eene wet op den kinderarbeid te huis behoort.

Vrij algemeen verklaarde men zich tegen de vermelding der bijzondere scholen in het laatste lid. Het had den schijn, als of men aan deze eene weldaad — het genot der openbare belooningen en eereblijken — wilde opdringen.

Art. 85. Indien de Minister het aangeprezen denkbeeld omhelsde, om bij de invoering der wet alle leden van het tegenwoordig Staatstoezigt te ontslaan, zou die wet eenige bepalingen omtrent het wachtgeld of het pensioen der uitvallende inspecteurs moeten behelzen. Aan hen, die meer dan 70 jaren oud zijn, zou bijv. het vol bedrag der thans genotene jaarwedde als pensioen kunnen worden verzekerd.

Hoe kunnen daar, waar de plaatselijke commissien worden opgeheven, de voorzitters en leden dier commissien hunne betrekking blijven bekleden?

Art. 84. Door de tegenstanders van het kweekelingenstelsel werd deze

overgangsbepaling betreurd. Ook indien men de jongere dan 14 jaren in dienst liet blijven, zou de aanneming van nieuwe toch verboden kunnen worden.

Art. 85. In den 3den regel van het 1ste lid moet in plaats van *voor* 1°. Januarij 1858, gelezen worden: *na* 1°. Januarij 1858.

Eenzoo leze men in het 5de lid niet *k* maar *k*. Moet daar ook niet het vak *m* (de beginselen der landbouwkunde) worden vermeld? In het ontwerp HEEMSKERK was dit niet noodig, omdat hij de landbouwkunde niet onder de vakken van lager onderwijs opnam.

Art. 88. Hoe en door wie wordt de *»geleidelijke«* uitvoering der wet ge- waarborgd?

Artt. 89 en 90. Eenige leden achtten deze termijnen te lang en te onbepaald. De hoogere bezoldiging behoorde terstond of met 1 Januarij 1879 in te gaan. In dat jaar moesten ook de nieuwe examen-programma's worden uitgevaardigd.

De tegenstanders van de bepaling van art. 24, volgens welke niet meer dan 400 leerlingen op eene school mogen worden toegelaten, wilden althans, dat daarop de overgangstermijn van art. 89 toepasselijk werd gemaakt. Dan werd aan de gemeenten voor het nemen van maatregelen tot inkrimping van te groote scholen ten minste eenige jaren tijds gelaten. Wel opende art. 24 den weg tot dispensatie in bepaalde gevallen; maar dat telkens vragen en verleenen van dispensatie was toch geen goed beginsel

Art. 91. Eenige leden zouden het billijk achten, dat, als het verbod van het subsidieren van bijzondere scholen gehandhaafd blijft, die subsidien toegelaten werden, zoo lang de thans gesubsidieerde school bestaat of het hoofd als zoodanig werkzaam is. Ook werd het denkbeeld geopperd dat het billijk zou zijn, gemeentebesturen bevoegd te verklaren, met medewerking van het schooltoezigt, een hoofdonderwijzer van een opgeheven gesubsidieerde bijzondere school zonder voorafgaand vergelijkend examen aan het hoofd te plaatsen van eene openbare school.

Kunnen de *altera tanta* ook nog gedurende tien jaren verleend worden?

Art. 92. *»die betrekking«*. Maken die woorden, in verband met het voorgaande, waarbij eigenlijk van geen betrekking sprake is, het wel duidelijk genoeg, dat de hier bedoelde hulponderwijzers alleen en bij uitsluiting aan het hoofd der bepaalde school kunnen blijven, waarin zij thans werkzaam zijn? Eigenlijk verdiende het, althans volgens sommigen, de voorkeur om deze onderwijzers te ontslaan en hun wachtgeld toe te kennen. Maar dan bestond eene reden te meer, om de bepalingen wegens het wachtgeld in den aangeduiden zin te wijzigen en minder hard te maken.

Art. 93. Ook in verband met de van Rijkswege te doene uitkeering aan de gemeenten en de daaromtrent plaats te hebben verrekening (art. 45), gaf men in bedenking om de wet met 1° Januarij 1879 in werking te doen treden.

Aldus vastgesteld den 30sten April 1878.

VAN DELDEN.
DE BRUYN KOP S.
MOENS.
LENTING.
GEERTSEMA.

BIJLAGEN.

NOTA Lit. A.

De Memorie van Toelichting vangt aan met algemeene beschouwingen, waarbij het Voorloopig Verslag van 12 Maart 1877 op den voet wordt gevolgd en naar dat Verslag verwezen wordt. Zijnerzijds kan ook de ondergeteekende naar een gedeelte van dat Verslag verwijzen, doch met zoodanige verwijzing gansch niet volstaan. Immers is bij dat stuk de zienswijze van een aantal voorstanders van het bijzonder onderwijs, waartoe ook hij behoort, ofschoon reeds destijds in de sectiën naar behooren ontwikkeld en verdedigd, zoo onvolledig en onjuist weergegeven, dat hij het nuttig en noodig rekent die zienswijze hier nader in het kort uiteen te zetten. Terwijl bij dat Verslag aan het gevoelen der antirevolutionnaire rigting, behalve de afzonderlijke Nota onder A, bij de algemeene beschouwingen nog vier en een halve bladzijde zijn gewijd, wordt het gevoelen van alle andere voorstanders van het bijzonder onderwijs enkel geresumeerd in de laatste alinea van bladz. 7 en in de eerste van bladz. 8, zulks bovendien op allerminst bevredigende wijze.

In de afdelingen van Februarij 1877 was echter ook een geheel ander gevoelen verdedigd en een geheel ander subsidie-stelsel aangegeven, dan in de bedoelde alinea's wordt aangeduid. En toch kunnen daartegen althans die objectiën niet gelden, die tegen andere gevoelens en subsidie-stelsels zijn of kunnen worden in het midden gebracht.

Dat daaraan zoo weinig aandacht is gewijd, moge al dan niet zijn toe te schrijven aan te groote ingenomenheid van dezen of genen met eigen denkbeelden, of zijn te wijten aan de omstandigheid, dat de rigting van den ondergeteekende ook in deze hoogst gewichtige aangelegenheid niet was vertegenwoordigd in de Commissie van Rapporteurs: zooveel is zeker, dat de zaak ook later niet viel te redresseren, omdat tegen de gewoonte geen nader onderzoek van het ontwerp HEEMSKERK heeft plaats gehad in de afdelingen, en dit ontwerp is gesmoord vóór de publieke discussie. Daar evenwel de ondergeteekende ondersteuning van zijne zienswijze heeft mogen vinden van zeer bevoegde zijde, en het met name door onderscheidene zijner politieke vrienden in engeren zin werd gedeeld, meent hij wel te doen met die zienswijze hier nogmaals uiteen te zetten en ook eenigermate te motiveren. Dat kan altoos, en nu in het bijzonder, strekken als eene zij het ook geringe bijdrage te meer tot billijke oplossing der teedere quaestie van het onderwijs.

De ondergeteekende betuigt hier gaarne zijne instemming met het mandement der Nederlandsche bisschoppen omtrent het onderwijs, waarop in het Verslag van 12 Maart (bladz. 3) gedoeld wordt. Niet minder met het in de laatste weken in de dagbladen medegedeelde decreet der Propaganda betrekkelijk het onderwijs in de Vereenigde Staten, dat door Paus PIUS IX is bekrachtigd, en waaraan dezelfde beginselen ten grondslag liggen als aan voorschreven mandement.

De ondergeteekende zegt gaarne met PORTALIS: «Point d'instruction sans éducation, et point d'éducation sans morale et sans religion.»

En met GUIZOT: «Le développement intellectuel tout seul, séparé du développement moral et religieux, devient un principe d'orgueil, d'insubordination, d'égoïsme, et par conséquent de danger pour la société.»

In ons land van gemengde bevolking verdient, voor het openbaar onderwijs, de confessionele school (zooveel noodig aangevuld door de neutrale school), naar het gevoelen van den ondergeteekende, stellig de voorkeur. Hij wenscht zooveel mogelijk aan een ieder juist die school te geven, die deze verlangt. De confessionele school was vroeger, gedurende lange jaren, in Pruisen de regel. Bij het bezit van die school is dat Rijk groot geworden, en het was de onderwijzer in die school, die gezegd werd den slag van Salowa te hebben gewonnen. De vroegere regeringen van genoemd land gaven de voorkeur aan die school, juist in het belang van den godsdienstvrede, en dat doel werd bij het bestaan daarvan in buitengewone mate bereikt. Nu daar te lande (na 1870) vervolging van de godsdienst aan de orde is, gaat men — merkwaardig genoeg — daar tevens meer en meer over tot de Simultan-Schule, de gemengde en de neutrale school.

Op een en ander wijzen is aantoonen, dat het stelsel der confessionele school werkt

in het belang zoowel van den Staat als van de maatschappij. Naast de openbare confessionele school behoort in dat stelsel te staan de openbare neutrale school: *a.* voor hen die deze verlangen; *b.* voor hen, die, te weinig talrijk om eene confessionele school te voeden, zich met neutraal onderwijs moeten tevreden houden.

Met de confessionele school, aangevuld door de neutrale, wordt, deels op positiven, deels op negativen weg, voldaan aan de Grondwet, waar deze bij het openbaar onderwijs voorschrijft eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen. De ondergeteekende meent dit reeds bij de behandeling der begrooting voor 1872 genoegzaam te hebben aangetoond.

Met de openbare neutrale school als regel heeft de onverdraagzaamheid hier te lande steeds in hooge mate gebloeid en neemt zij dagelijks toe, met name onder de voorstanders van neutraal onderwijs. Of zullen misschien, aan die zijde, als blijken van verdraagzaamheid moeten gelden hare hardnekkige weigering om aan de grieven van andersdenkenden ook maar eenigermate te gemoet te komen, en de altijd ruimere en meer uitsluitende beschikking, die zij voor zich alleen vindieert over de schatkist, waarin de bijdragen vloeijen van allen? Dit strekke tevens ten aanwoud op des Ministers onderstelling (te vinden op bladz. 3 van de Memorie van Toelichting) dat het vrije onderwijs oorzaak zou zijn van het toenemen der onverdraagzaamheid.

Waar intusschen de confessionele Staatsschool niet te verkrijgen is, kan eenigermate als surrogaat daarvoor dienen de van Staatswege gesubsidieerde bijzondere school.

Hier wordt bedoeld een bij de wet uit te werken stelsel van *verpligte* subsidies, door dezelfde openbare kassen, waaruit de openbare school wordt bekostigd, uit te betalen voor elke bijzondere school, waarin op wettige wijze doorgaans aan zeker minimum van leerlingen (bijv. minstens veertig of vijftig) lager onderwijs gegeven wordt. Dit subsidie zou bijv. de helft moeten bedragen der kosten, die in gelijk geval werkelijk voor het openbaar onderwijs worden besteed, en omvatten zoowel de bezoldiging der onderwijzers en hunne pensioenen als de kosten der schoolgebouwen enz.

Even als volgens het vroegere antirevolutionnaire voorstel moet ook in het thans besproken subsidie-stelsel, dat subsidiëren van bijzondere scholen gepaard gaan met de verplichting om in elke gemeente één of meer scholen te houden, waar openbaar neutraal onderwijs gegeven wordt, en die de noodige zitplaatsen bevatten voor alle kinderen wier ouders of voogden zoodanig onderwijs voor hen verlangen. Combinatie voor naburige gemeenten worde hier echter, onder de noodige waarborgen toegelaten.

De openbare school, waarvan de juiste kosten met zekerheid bekend zijn, geeft tevens een gemakkelijke basis voor de berekening van het bedrag der verpligte subsidies.

Ook voor bijzondere kweekscholen, normaallessen enz. zouden van Staatswege subsidies moeten worden verleend.

Dit subsidie-stelsel, wel te onderscheiden van het restitutie-stelsel, dat uitgaat van geheel andere grondslagen, berust op het belang, dat Staat en maatschappij in hooge mate hebben bij het openbaar onderwijs. Het algemeen belang is daarbij zeer zeker in de hoogste mate betrokken.

Zoowel als het openbaar onderwijs werkt het mede tot ontwikkeling des verstands en tot verspreiding van nuttige kundigheden bij de bevolking. Minstens even sterk als element van intellectuele beschaving, is het oneindig sterker als element van opvoeding en zedelijke beschaving, en werkt het zelfs door concurrentie als prikkel voor het openbaar onderwijs. Kan de Staat meer en beter verlangen van het onderwijs in het algemeen, van zijn eigen onderwijs in het bijzonder? Moet het voor den Staat niet geheel onverschillig zijn, wie de beschaving verspreidt, mits zij verspreid worde?

Het mag toch volgens de Grondwet stellig niet de bedoeling zijn, de bevolking op te leiden in ééne of andere tijdelijk bovendienrijvende rigting. Evenmin om bij voorkeur Staatsburgers zonder godsdienst, eerder dan Staatsburgers met godsdienst aan te kweken! De officiële waarborgen van bekwaamheid en zedelijkheid, van doelmatigheid der schoollocalen enz. zijn ook aanwezig bij het bijzonder onderwijs, en het kan ter goeder trouw niet worden geloofend, dat het bijzonder onderwijs, zoowel als het openbaar, is van groot algemeen belang.

Is dat zoo, dan is het onverdedigbaar, met de Memorie van Toelichting, bij het subsidiëren van bijzonder onderwijs te denken aan de openbare school, als eene Rijksinstelling, die met Rijksgeld zou worden ondermijnd. Het openbaar onderwijs mag immers geen middel worden van winstbejag voor den Staat?

Is dat zoo, dan is ook het subsidiëren van het bijzonder onderwijs volkomen geregtvaardigd.

Het subsidiestelsel is sedert lang, overal en bij alle regeringsvormen, een vast bestanddeel geweest van het Staatsbeleid. Subsidien zijn ook bij ons te lande bijdragen uit openbare kassen voor onderwerpen, waarvan de wet geen object van rechtstreeksche en volkomen Staatszorg heeft gemaakt, doch waarbij desniettemin het algemeen zoowel als het bijzonder belang is betrokken. Daarom wordt voor wegen, bruggen, vaarten, schoone kunsten, geleerde genootschappen, wetenschappelijke reizen, tentoonstellingen enz. van Staatswege gesubsidieerd. En men stelle zich in gemoede de vraag, waarom de godsdienst *wèl*, het bijzonder onderwijs *niet*, mag worden gesubsidieerd.

Het is bovendien Staatsbelang en staatsmanswijsheid billijke grieven weg te nemen, tevredenheid in den lande te bevorderen, zoo dikwerf dit gereedelijk geschieden kan. Gelijkheid, regt en billijkheid voor allen, is bovendien een heilig beginsel onzer Grondwet.

Het is overigens niet de vraag, of de Grondwet het subsidiëren der bijzondere school *voorschrijft*, maar of zij dit *toelaat*, en of *daarvoor goede gronden aanwezig zijn*. Dit nu meent de ondergeteekende te hebben aangetoond, *en* uit de theorie, *en* uit de praktijk.

Nu de confessionele Staatsschool in andere landen sedert lange jaren is gebleken goed te werken, en ook finantieel alleszins bestaandaar te zijn, kan het nut, de wenschelijkheid en de uitvoerbaarheid van een goed stelsel van subsidien moeilijk ter goeder trouw worden opgeleverd.

In de praktijk zou het voor een groot deel leiden tot de confessionele school, en al de voordeelen medebrengen, die deze elders in het belang van Staat en maatschappij blijkt te hebben opgeleverd.

Waar de Staat de confessionele school zonder bezwaar heeft kunnen betalen *voor het geheel*, zal hij des te beter de bijzondere school kunnen betalen *voor een deel*. Daarin zal voor den Staat zeer zeker *bezuiniging* liggen.

Waarborg tegen te groote vermenigvuldiging van scholen en te groote kosten ligt overigens:

- a. in het minimum van leerlingen, dat regt geeft op subsidie;
- b. in het maximum van voorhanden leerlingen, die onderwijs behoeven;
- c. in het deel der kosten, dat particulieren moeten opbrengen, om aanspraak te verkrijgen op subsidie;
- d. in de beperking van het bedrag der kosten, zoo als het boven ontvouwde plan dat medebrengt enz.

Onregtmatige begunstiging van den een boven den ander schijnt bij dat plan niet mogelijk.

De objectie, voorkomende in het Verslag van 12 Maart 1877, dat diensvolgens ook subsidien zouden moeten worden verstrekt aan onderwijzers, die voor eigen rekening onderwijs geven (zelfs neutraal onderwijs) en zulks alleen als kostwinning, en die naast het subsidie uit winstbejag bovendien hoog schoolgeld zouden heffen: die objectie kan niet ernstig gemeend zijn. Wat nadeel voor den Staat, dat een ander dat onderwijs geeft dat de Staat anders zelf geven moet; dat een ander dat onderwijs, bij voorbeeld voor de helft bekostigt, waar de Staat het anders geheel bekostigen moet? Maar vooral: wie zal tegen zwaar schoolgeld neutraal onderwijs zoeken bij particulieren, terwijl hij het, voor gering bedrag of om niet, van Staatswege verkrijgen kan?

Tegen het stelsel van subsidien, dat hier wordt verdedigd, gelden ook niet de objectien, die tegen het restitutiestelsel, dat op andere grondslagen berust, worden ingebracht, en het is allerminst te veroordeelen met de geheel ongemotiveerde en onhoudbare magtspreuk der Memorie van Toelichting en van het ontwerp: dat elk subsidie, ook het geringste, de gesubsidieerde school maakt tot eene openbare school.

De ondergeteekende had, om het beginsel te doen uitmaken, een amendement gereed gemaakt op het ontwerp **HEEMSKERK**, waarvoor hij de instemming van onderscheidene zijner politieke geestverwanten heeft mogen verwerven; maar waarvan de indiening door de bovenaangevoerde omstandigheden evenzeer is belet. Om beide redenen en omdat het ook nu nog dienst zou *kunnen* doen, deelt hij het hier mede.

Het luidde als volgt:

«Artikel I.

«Behoudens combinatie van kleinere gemeenten, wordt in iedere gemeente van het

Rijk, van overheidswege, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, lager onderwijs gegeven voor alle kinderen, wier ouders of voogden zoodanig onderwijs voor hen verlangen.

«Het bijzonder lager onderwijs wordt van overheidswege gesubsidieerd.

«Een en ander geschiedt overeenkomstig de regelen te stellen bij deze wet.»

Het bovenstaande nederschrijven is genoeg zeggen, dat de ondergeteekende het nieuwe wetsontwerp op het lager onderwijs tot zijn leedwezen in hoofdzaak geheel onaanneemlijk acht. Hij is daarom niet blind voor de verbeteringen, die het hier en daar bevat, noch voor de juiste oplossing, daarbij aan sommige strijdvragen gegeven.

In het algemeen zij *dit* gezegd: De grieven, die bij eene zoo groote minderheid, zoo niet de meerderheid, der bevolking bestaan tegen de wet van 1857, worden bij dit nieuwe voorstel niet weggenomen, niet verminderd, maar in hooge mate verergerd en vermeerderd. Toch had men — en dit maakt de zaak vooral niet beter — in de veel grootere kosten, die men aanwendt, en in het grootere aantal onderwijzers, dat men wil bezigen, een middel te meer bij de hand, om billijk te zijn jegens andersdenkenden.

Wanneer de ondergeteekende de niet zeer duidelijke bepalingen der artt. 3 jeto 91 enz. van dit ontwerp wel begrijpt, worden daarbij zelfs de gesubsidieerde neutrale scholen verboden of onmogelijk gemaakt; schoon daarin voor de voorstanders van bijzonder onderwijs, door de hun voorbehoudene keuze der onderwijzers, althans eenige, zij het dan ook negatieve waarborg gelegen was. Ook die waarborg vervalt dus, en met die scholen verdwijnt hetgeen in de praktijk vaak is geweest eene tegemoetkoming aan de finantien der gemeente.

De hoogte, waartoe de kosten van het openbaar lager onderwijs bij dit ontwerp wordt opgevoerd en nog nader opgevoerd zal worden, de onnoodige luxe die daarbij in sommige opzichten wordt voorgeschreven, zullen loodzwaar drukken op de bevolking en op de gemeentelijke finantien, en de mededinging, zoo niet het voortbestaan, van het bijzonder onderwijs onmogelijk maken.

Eén onderwijzer op dertig, soms op vier en twintig leerlingen, één zelfs op elke veertig te eischen is overdrijving, is althans onnoodig, en men kan, volgens alleszins bevoegde mannen van het vak, zeer goed met één op de vijftig volstaan. Bij het behoud van kweekelingen, die dan toch altijd — zij het ook alleen tot eigen opleiding — den onderwijzer behulpzaam zijn, is het eischen van een zoo groot getal onderwijzers nog veel minder gemotiveerd.

De bezoldiging klimt reeds terstond aanmerkelijk, en het voornemen wordt kenbaar gemaakt, om die bezoldiging in praktijk allengs meer en meer op te drijven.

De eisch is nieuw, dat op de meeste scholen meer dan één hoofdonderwijzer zijn moet en ook daardoor vermeerderen de kosten zeer aanzienlijk. Of die nieuwe bepaling op de school tot samenwerking en vrede, dan wel tot het tegendeel leiden zal, is en blijft eene groote vraag.

Het getal schoollocalen zal aanmerkelijk moeten worden uitgebreid, en ook daaromtrent nemen de eischen meer en meer toe.

Bijna alle magt en invloed wordt geconcentreerd in handen van den schoolopziener en den Minister. De gemeente zal het voorrecht hebben, toe te zien en te betalen, zoo lang zij de kosten bij mogelijkheid dragen kan. Niet zij, maar de schoolautoriteiten zullen op meest verregaande wijze beschikken over *hare* geldmiddelen.

De Regering schijnt overigens de financiële zijde van het ontwerp de eer van een opzettelijk onderzoek niet te hebben waardig gekeurd.

De acte-examens, vooral voor de vreemde talen, zullen in sommige opzichten aanmerkelijk worden verzwaaard.

De voorwaarde eener acte van hoofdonderwijzer om de vreemde talen te mogen doceren is geheel onnoodig, is een zeer overdreven en zeer willekeurige eisch. Zij staat gelijk met het weren der meeste vreemdelingen, die voor de vreemde talen juist de geschikte docenten zijn. Zij is ook tegenover het bijzonder onderwijs niet te verantwoorden. Elke willekeurige, niet deugdelijk gemotiveerde verzwaring der voorwaarden, gesteld voor het verkrijgen der bevoegdheid om lager onderwijs te geven, strijdt tegen de bedoeling der Grondwet, die wel het vereischte der *in redelijkheid noodige* bekwaamheid heeft gewild, maar hieraan zeker geen overdreven beteekenis, noch onnoodige uitbreiding wil gegeven hebben. Of wat zou men zeggen van de voorwaarde, dat een hoofdonderwijzer bij de lagere school doctor zou moeten zijn in een der geleerde

vakken? De wet van 1857 heeft nu twintig jaren lang op dit punt als uitlegster gegolden van de Grondwet, en de redenen worden te vergeefs gezocht, die eene nieuwe veel strengere uitlegging kunnen regtvaardigen of noodig maken. Doch al konde en wilde men zoo ver gaan, van voor de Staatsscholen geen onderwijzers aan te stellen in de vreemde talen, die geen hoofdonderwijzers zijn, zou het dan nog kunnen aangaan gelijken eisch aan het bijzonder onderwijs voor te schrijven?

Ook voor het huisonderwijs bestaat hier overgroot bezwaar.

Wanneer men het onderwijs in de vreemde talen zooveel mogelijk wilde weren, zou men moeilijk meer doeltreffende bepalingen kunnen schrijven dan de voorgestelde.

Het ontwerp schijnt verder uit te gaan van het denkbeeld, dat allen vatbaar zijn om teekenen en muziek te leeren. Dat is evenwel eene zeer groote dwaling.

Voor den teekenaar den rang van onderwijzer te vorderen, schijnt even noodzakelijk als van den smid of schoenmaker te eischen, dat hij de Fransche of Engelsche taal magtig zij. Teekenen en muziek zijn, en moeten blijven, geheel speciale vakken.

De ondergeteekende moet zich wegens tijdgebrek bepalen bij deze vlugtig neêrgeschreven hoofdbezwaren; moet daarom een aantal andere punten met stilzwijgen voorbijgaan; ja zelfs nalaten protest aan te teekenen tegen menige uitdrukking en stelling, waartegen het anders gansch niet overbodig zou zijn dit te doen.

's Hage, 17 Maart 1878.

C. J. C. H. VAN NISPEN.

NOTA Lit. B.

Alhoewel nog zeer onlangs, naar aanleiding van een wetsontwerp dat in het wezen der zaak geenszins van het thans ingediende verschilt, de ondergeteekenden (of hunne geestverwanten) het standpunt hebben aangegeven, waarop zij zich in zake het volksonderwijs in Nederland geplaatst zien, achten zij herhaling en nadere uiteenzetting van het toen aangevoerde allezins noodzakelijk.

Immers heeft ook deze Regering, even als de vorige, het wezen der quaestie, die de natie hoe langer hoe meer inwendig verdeelt, ten eenenmale geïgnoreerd. Nadat een zeer aanzienlijk deel der natie, met, vooral voor de mingevoeden zeer aanzienlijke offers, twintig jaren lang, in steeds klimmende mate, overeenkomstig de treffende voorstelling van het voormalig Kamerlid mr. DE BRAUW, zijn tegenin tegen het in 1857 ingevoerd volksonderwijs getoond heeft, omdat daarin, met volslagen afwijking van de schoolwetgeving van 1806, elke *waarborg* voor echt christelijke volksopvoeding ten eenen male ontbreekt, — nadat gebleken is dat elke politieke verkiezing in den lande geheel door die quaestie beheerscht wordt, en dat enkel de thans bestaande indeeling der kiesdistricten de openbaring van de mate van dien weezin ook in deze Kamer belemmert, — na dit alles wordt eene wet ingediend, waarin zelfs geen poging tot bevrediging aangewend wordt. Ja, als of de natie door het luttel aantal kiezers *vertegenwoordigd* werd, verklaart de Regering, in strijd met de evidentie, maar met het oog op den uitslag der verkiezingen, »dat de groote meerderheid der natie hare voortdurende gehechtheid aan de thans aangenomen beginselen ondubbelzinnig aan den dag »heeft gelegd.»

Evenmin als de Regering zullen de ondergeteekenden het debat «over de bekende »twistvragen over den zin en de bedoeling der grondwettige voorschriften nopens het »onderwijs» heropenen, doch zij gevoelen zich niettemin verplicht aan te toonen, dat het nu door de Regering ingenomen standpunt ten eenen male is *ongrondwettig*.

«Voor allen die het behoeven», zegt de Regering (Memorie van Toelichting, Pag 1), «moet door de gestadige zorg der overheid de gelegenheid, om lager onderwijs »te ontvangen, nergens ontbreken. Dat onderwijs, hetgeen door omvang en gehalte »aan al de eischen des tijds behoort te beantwoorden, moet gegeven worden in scho- »len, welke, geregeld en bekostigd door het openbaar gezag, toegankelijk zijn voor de »belijders van alle godsdienstige gezindheden zonder onderscheid.»

De ongrondwettigheid dezer beschouwing aan te toonen valt niet moeilijk. Immers, welke ook de beteekenis van art. 194 der Grondwet moge zijn, vast staat het

in elk geval, dat de Grondwetgever de keuze tussehen openbare en bijzondere scholen geheel heeft willen vrijlaten, en alleen uit vrees voor de zoogenaamde positief christelijke scholen, de oprigting van scholen van anderen aard heeft willen verzekeren. Maar dan volgt daaruit ook, dat de Grondwet de gelegenheid om lager onderwijs van Regeringswege te ontvangen slechts aan allen die het *begeeren* en niet, gelijk de Regering voorwendt, aan allen die het *behoeven* wil verzekeren en dat het dus even ongrondwettig als ongerijmd is openbare scholen op te rigten, zonder op de bestaande bijzondere scholen, alzoo op de duidelijk geopenbaarde *begeerte* der bevolking, eenig acht te slaan.

Doch er is meer. Volgens de constante uitlegging van art. 194 der Grondwet door de nu heerscheude partij, ook aanvaard in de nu bestaande schoolwet, verlangt de Grondwet een openbaar onderwijs, door de Regering *aangekweekt* aanbevolen en beschermd, en wel gegeven in eene gemengde school. Daaruit volgt de noodzakelijkheid van zoodanig onderwijs, als thans neutraal heet. Aan die school werd, met uitsluiting van elke andere, de magtige *steun van het gezag* verzekerd.

De ondergeteekenden willen de discussie over dat punt niet heropenen, maar betwisten in elk geval ten stelligste dat aan die openbare school *de steun van 's lands schatkist* is toegezegd. Dat de gebruikers van het openbaar onderwijs niet belast worden met die uitgaven van algemeen aard, welke, gedeeltelijk althans, aan allen ten goede komen (toezigt, opleiding enz.) is verdedigbaar. Maar niet, dat die gebruikers, bij wijze van gratificatie, van die bijdragen ontheven worden, welke anderen, niet door de schatkist bijgestaan, voor het onderwijs hunner kinderen te betalen hebben. Zulk een aan de bezoekers der openbare school toegestaan privilege werd niet bedoeld in een tijd, toen het openbaar onderwijs bijkans overal, voor een groot deel door de gebruikers bekostigd werd. Daaraan is dan ook toe te schrijven dat in 1848 de voorstanders der vrijheid van onderwijs verklaarden, «dat uit de Staatsbemoeying voor hen geen nadeel te vreezen was.» Die gerustheid toch zou, hadden zij geweten dat aan het gebruik der openbare school geldelijk voordeel verbonden zou worden, ten eenen male onverklaarbaar zijn.

Neen! in 1848 werd vrijheid verlangd en het regt daarop erkend, en nu is het onaannemelijk dat de wetgever, die den gemeentebesturen de bevoegdheid om bijzondere scholen te wren ontnam, hun terzelfder tijd de bevoegdheid om de ingezetenen door geldelijke voordeelen tot de keuze van het openbaar onderwijs over te halen gegeven zou hebben. Niet om de geldelijke voordeelen, maar om de gehalte van het onderwijs verwachtte men in 1848, dat aan de Overheidsschool de voorkeur zou worden gegeven boven elke andere. Maar men beoogde geenszins de ingezetenen voortdurend te plaatsen tussehen hun beurs en hun geweten. Zoo iets zou destijds *onzedelijk* zijn geacht.

Door aan de gebruikers der Overheidsschool geldelijke voorregten te verzekeren, wordt bovendien ook direct de vrijheid van onderwijs benadeeld, omdat op vele plaatsen, waar anders genoeg voorstanders van bijzonder onderwijs zouden zijn om eene bijzondere school in het leven te roepen, dat getal onvoldoende wordt, door het te verminderen met het aantal diergenen, die ter wille van de van Staatswege uitgereikte premie het openbaar boven het bijzonder onderwijs verkiezen.

Nergens heeft dan ook de Grondwetgever van «bekostiging» van het openbaar onderwijs gesproken, en de Regering, welke spreekt van een grondwettigen pligt tot verschaffing van een «door het openbaar gezag bekostigd onderwijs», miskent mitsdien de duidelijke bedoeling der Grondwet.

Het stelsel, «dat voor elken burger de verstandelijke opvoeding en de mate van algemeene kennis, gevorderd tot den arbeid, dien hij als lid der samenleving zal hebben te verrigten, verkrijgbaar zijn moet» (Memorie van Toelichting, bladz. 8), is, indien daarmee bedoeld wordt dat dit op Staatskosten geschieden moet, een socialistisch beginsel, dat met onze Staatsinstellingen moeijelijk overeen te brengen is, en nog in 1857, bij gelegenheid der beraadslaging over de «verpligte schoolgeldheffing, ook op advies van mr. THORBECKE, verworpen werd.

Doch huldigt men, des ondanks, de nieuwe theorie, dat het lager onderwijs, evenzeer als bijv. de zorg voor de landsverdediging of voor de middelen van communicatie, een tak is van Staatsdienst, en wel in dien zin, dat de gebruikers van die Staatsdienst, niet, evenzeer als de gebruikers van de posterijen en zoo vele andere instellingen, de daarvoor gedane uitgaven te vergoeden hebben, dan behoorde men althans zoo regtvaardig te zijn om zoodanige Staatstoelagen evenzeer aan het gebruik van bijzonder

onderwijs te verbinden. Niet omdat anders, zoo als de Regering (Memorie van Toelichting, bladz. 2) den voorstanders der vrije school in den mond legt, «het bijzonder onderwijs», maar omdat de *bij de Grondwet gewaarborgde vrijheid* «terrein zou verliezen». Door toekenning van geldelijke voorregten aan de ouders, die de openbare school verkiezen, wordt gelijk gezegd is, de vrije keuze zoowel als de oprigting van vrije scholen belemmerd, en wordt de overheidsschool, in plaats van «een nationale, een armenschool» (Memorie van Toelichting, bladz. 2), dat is een school voor hen, die op 's lands kosten leven.

Het is waar dat, door aan de ouders die de bijzondere school verkiezen gelijke geldelijke voorregten als aan de anderen toe te kennen, ligtelijk het bijzonder onderwijs zich zal uitbreiden. Maar dit geschiedt dan niet door de bijzondere Regeringsbescherming, maar eenvoudig door de wegneming van eene onregtvaardigheid, die tot dusver de regtmatige en natuurlijke uitbreiding belemmerde. Van begunstiging niet, alleen van niet-onderdrukking is sprake. En nu erkent de Regering zelve dat «het bijzonder onderwijs op onbelemmerd aanzijn regt heeft» (Memorie van Toelichting, bladz. 3). Wel is zij tegen zoodanige gelijkstelling, ten onrechte door haar «begunstiging» genoemd, gekant, omdat dat onderwijs *het verdecken bedoelt van hetgeen de wet begeert vereenigd te houden»,* doch deze redenering is in volkomen strijd en met art. 194 der Grondwet, dat het tegendeel verklaart, en met de door de nu heerschende partij zoo dikwerf verkondigde theorien, volgens welke de vrije school, zoo zij mogelijk ware, de beste zou zijn.

Daar het geldelijk voordeel, dat de ouders der schoolgaande kinderen uit 's lands kas genieten, niet aan hen uitgekeerd, maar met de oprichters der scholen (de gemeenten enz.) verrekend wordt, zoo zou, indien soortgelijk voordeel werd toegekend aan de bezochters der bijzondere scholen, dit evenzeer met hen, die zich als houders dier scholen aanmelden, moeten worden verrekend. Waarom die houders daardoor meer dan thans aan banden zouden moeten worden gelegd, is niet in te zien. Immers ook tegenwoordig staan de bijzondere scholen onder toezigt; en mogen er geen andere onderwijzers dan de van Staatswege goedgekeurde worden aangesteld. Waar is het, dat de Regering de onderwijzers der bijzondere scholen niet aanstelt, doch zoo lang feitelijk elk geëxamineerde, bij gebrek aan onderwijzend personeel, moet worden geplaatst, heeft wel elke gemeente voor zich, maar geenszins de Natie in haar geheel (voor welke de Staat optreedt), in waarheid de vrije keuze harer onderwijzers. Mitsdien kan gemis der bevoegdheid tot aanstelling geen wezenlijke reden zijn, om die bijdrage aan de bijzondere scholen te weigeren.

Doch gesteld al dat zoodanige tegemoetkoming aan de ouders, de bijzondere scholen meer dan tot dusver, althans meer dan zij zelve wenschen, in hare vrijheid belemmerde, dan zou dit voor de schoolhouders zelve een reden zijn om die tegemoetkoming te weigeren, doch niet voor den Staat. Deze zou door ze aan te bieden een blijk van regtvaardigheid geven, en reeds daardoor het bittere van den strijd doen verdwijnen.

Wel brengt, maar eene thans zeer verbreide theorie, elke bijdrage uit de Staatskas ten behoeve van het onderwijs mede, dat dit onderwijs in zoogenaamd «neutralen zin» moet worden gegeven. Maar de ondergeteekenden ontkennen de juistheid dier theorie. De zoogenaamde neutraliteit is een uitvloeisel van de gemengdheid die men in de overheidsschool verlangt, niet van staatsrechtelijke beginselen, en behoeft daarom volstrekt niet te bestaan in scholen welke door particulieren worden opgericht, en enkel van den Staat eene bijdrage ontvangen om een einde te maken aan eene onbillijke bevoorregting van het eene deel der ouders boven het andere deel. Ware dit anders, hoe zou dan het 2de lid van art. 168 der Grondwet verdedigbaar zijn? Hoe zouden dan in alle landen van Europa, waar scheiding van Kerk en Staat is ingevoerd, Staatsgelden zelfs aan kerkelijke scholen kunnen worden uitgekeerd? Waarom wordt het beginsel van scheiding van Kerk en Staat niet evenzeer, ja beter toegepast, wanneer de Staat elke godsdienstige rigting of elke kerk gelijkelijk steunt, dan wanneer zij een onderwijs begunstigt, dat slechts door ééne godsdienstige rigting en door hen die geen kerk hoegenaamd willen, wordt goedgekeurd?

Neen! wanneer men de dingen bij hunnen waren naam noemt; wanneer men let op de zwakheid der argumenten die tegen de dezerzijds geopperde grieven worden aangevoerd; op hetgeen dagelijks in eigen omgeving geschiedt, en op de spitsvondigheid der theorien, die, ter wering der dezerzijds voorgestelde middelen van conciliatie, worden uitgevonden, dan maakt de overtuiging zich van de ondergeteekenden meester, dat de Staat, in plaats van waarachtig neutraal tegenover elke rigting te blijven, enkel door

de vrees voor de zoogenaamde orthodoxie gedreven wordt, en alzoo in naam der neutraliteit, het volksonderwijs «aan gansch niet neutrale invloeden prijs geeft.»

De ondergeteekenden hebben nog andere bezwaren.

Vooreerst worden, al wederom in strijd met de Grondwet, de bijzondere scholen, bij art. 4 van het ontwerp, bedreigd met voorschriften die niet alleen op het toezigt en de openbare gezondheid, maar ook op het in de bijzondere scholen te geven onderwijs betrekking zullen hebben. De bij dat artikel aan de Regering toegekende bevoegdheid is met de grondwettelijke vrijheid van onderwijs onbestaanbaar.

Voorts verzetten de ondergeteekenden zich nadrukkelijk tegen de bewering in de Memorie van Toelichting aangevoerd (bladz. 4), «dat de vruchten der openbare kweek-scholen aan het gansche land ten goede komen.» Dit zou waar zijn, wanneer de Regering zorg droeg, en zorg kon dragen, dat «de man die aan het hoofd staat der kweek-school en van wien alles afhangt» (bladz. 4, Memorie van Toelichting) een waarachtig christelijk man ware. Maar zoolang de Regering geene waarborgen geeft, dat die kweek-scholen niet bestuurd worden door mannen die met het Christendom, ja met het geloof in God en aan de onsterfelijkheid, ten eenenmale hebben gebroken, kunnen ernstige christelijke ouders hunne kinderen niet in die kweek-scholen laten opleiden, en zijn de onderwijzers, daár opgeleid, *alleen betrouwbaar voor hen die eveneens met het Christendom en met dat geloof hebben gebroken.*

Waar reeds zóó vele bezwaren van overwegend belang tegen dit wetsontwerp zijn aangevoerd, is het bijkans overloedig nog te wijzen op de zonderlinge staatsregtelijke theorie, die de *hogröotheid* van het Rijkssubsidie enkel van het goedvinden van de gemeentebesturen of van Gedeputeerden afhankelijk maakt; die, bij het bestaand gebrek aan voldoende onderwijzend personeel, tot eene ongerijmde verhooging van bezoldiging der onderwijzers aanspoort, waarbij *de Staat* niets kan winnen, omdat, wat op de eene plaats gewonnen wordt, op de andere verloren gaat; die eindelijk aan die gemeentebesturen, welke het bijzonder onderwijs niet genegen zijn, het middel in handen geeft om *op Staatskosten* afstand te doen zelfs van die geringe geldelijke bijdragen, welke, tot dusver althans, door de gebruikers der school werden betaald.

Doch meer dan genoeg is reeds aangevoerd, om het protest te regtvaardigen, dat de ondergeteekenden, uit naam van een aanzienlijk en achtbaar deel der Natie, tegen dit wetsontwerp, waarbij het bestaande onregt gehandhaafd blijft en verzaard wordt, willen doen hooren. Op de Regering en die haar steunen werpen de ondergeteekenden de volle verantwoordelijkheid voor de voortdurende van dien ongelukkigen, maar fellen strijd, die een deel der Natie, gehecht aan zijn christelijk geloof, tegen een onderwijs moet voeren, dat door Regeringssteun niet alleen, maar ook met behulp van 's lands schatkist, zooveel mogelijk der Natie wordt opgedrongen.

En wanneer, wat God verhoede, de vrije school eindelijk, niet onder de mededinging van het openbaar onderwijs, maar door de overmagt van de schatkist zal bezwaken zijn, dan mogen de Regering en die haar steunen de volle verantwoordelijkheid dragen voor eene wet, die wel eene opleiding tot alle christelijke deugden voorschrijft, maar geen enkelen waarborg bevat, om te verhinderen dat het volksonderwijs, en dus een zeer belangrijk deel der volksopvoeding, worde toevertrouwd aan onderwijzers, die met het Christendom en met het geloof in God en onsterfelijkheid ten eenen male hebben gebroken.

In naam van Hem, in Wiens kracht zij, ook tegenover eene overgrootte meerderheid, onbeschroomd durven optreden tot handhaving van het regt der Natie op waarachtige vrijheid van onderwijs, teekenen zij tegen de bij dit wetsontwerp voorgestelde regeling van het volksonderwijs protest aan.

M. BICHON VAN IJSSELMONDE.
 SAAYMANS VADER.
 M. M. VAN ASCH VAN WIJCK.
 VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
 VAN DEN BERCH VAN HEEMSTEDÉ.
 TEDING VAN BERKHOUT.
 MACKAY.
 DE JONGE.